

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Mevo' ha-Yerushalmi

Frankel, Zacharias

הירכז, לקנרפ

Bresloy, [5]630 = 1870

ישילש קרפ.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9910

הכין הוה ר' יונה אבוך הוי בה ע"כ אבל אין הבונה ששאל או שהיה מתמה
וכמו שהוא בכבלי אלא היה מפרש (או היה מעמיק בו). ועיי' מעשרות פ"ב
מ"ט סוף ע"ד מתני' פליגא על הווייה דר' מנא. — במקום חנו רבנן אמר
הירושלמי תני. — וכן לא נמצא בירושלמי גופא להדר אדלעיל.
עוד ראינו להעיר בחתימת זה הפרק על דרך הכתיבה בתלמוד הירושלמי
אשר לפנינו.

הכתיבה בירושלמי היא לרוב מלאה גם במקום חירק קטן או צי:
עינבי, קיבל, משאליניה, שיטתיה וכו'. ולפעמים באה יו"ד ואין לה מקום
כלל: צונין. וגם במ' שוא: דילועין.

בסוף הכתיבה נוספת לפעמים יו"ד על יו"ד נה נראה: ר' חגי' במ' חגי.
לפעמים באה יו"ד במ' דגש חזק, אף שהקריאה בפתח: מיקל במ' מקל, המידל
במ' המדל.

והכתיבה המלאה והנוספת נמצאת ג"כ בהבאת פסקי תנ"ך, טעיי, השיבינו,
מליך, ילדותך, יריאיו וכו'.

פרק שלישי.

דרך התלמוד ירושלמי בהלכה ובהגדה ואיך ניסדר התלמוד ירושלמי.

התלמוד ירושלמי אשר בידינו היום הוא רק לארבעה סדרים זרעים מועד
גשים נזיקין ולשלשה פרקים הראשונים דמס' גדה. ולמס' שבת חסרה הנמרא
ירושלמית מפרק כ"א עד סוף המסכתא, וכן נפקד הנמ' ירושלמית לפרק ג'
דמס' מכות. ולמס' עדיות ואבות לא נמצא גמ' ירושלמית וגם לא בכלית.
ונוסף הירושלמי על הבבלי שיש לו גמרא לכל סדר זרעים ובבבלי לא נמצא
גמרא כי אם למס' ברכות, גם יש להירושלמי יותר על הבבלי גמרא למס'
שקלים. והנה התו' גדה ס"ז ע"א ד"ה ותבדוק מביאין ירושלמי דפרק דם הגדה
ע"ש, הרי שהיתה בידיהם גמרא ירושלמית לפ"ז דמס' גדה ומסתמא גם להפרקים
שלפני פרק זה. ובימי הדפסה ראשונה כבר כלו תמו. — וטרם נעמוד על זה
הענין יש לנו להקדים איזה חקירות הנוגעות ליסוד ועצם הירושלמי.

לכל הוגה בעיון בירושלמי ובבבלי יבואר כי כמו שיש הבדל רב בלשון
ובסגנון בין שני התלמודים אלה, כן יש שינוי ביניהם ובמדה מרובה יותר הן
בדרך פירוש המשנה והברייתא והצעתן, הן בדרך משא ומתן של הלכה. —
גם יראה ויבין כל מעיין שגם בדברי האמוראים הירושלמיים הבאים בירושלמי
והובאו ג"כ בבבלי יש שינוי בהרבה מקומות בין ב' התלמודים, וכן יש שינוי
בדברי האמוראים הבבליים הבאים בבבלי ובירושלמי. ועל די השינויים כאלה
תחזק השאלה ההכרחית בעצמה על ענין סידור הירושלמי ומי הם המסדרים.

גם יבין המעיין שגם במדרש המקרא ובהגדה יש הבדל רב בין הירושלמי והבבלי. — ועל כל ענינים אלה נחקר בזה הפרק בחמשה מאמרים: א) הצעת המשנה והברייתא בירושלמי ומה בזה ובין הבבלי. ב) דרך לימוד תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי. ג) זכרון אמוראי בכלאי בירושלמי וזכרון אמוראי דארץ ישראל בבבלי. ד) מסדרי הירושלמי ואופן סידורו של הירושלמי. ה) הגדות בירושלמי ומה שיש בינן ובין ההגדות בבבלי.

א. הצעת המשנה והברייתא בירושלמי ומה בזה בינו ובין הבבלי.

כאשר נרדפה לדעת תוכן הירושלמי יצא לנו שנמצאו ביד חכמי א"י נוסחאות שונות במשנה ורפיא בדיהן איזה נוסחא עיקרית. וזה יוצא ממה דאיתא בירושלמי בהרבה מקומות על המשנה „אנן תנינן — אית תני“ „אית תני — אית תניי תני“ „אנן תנינן — אית דלא תני.“ ברכות פ"ה הל' ג'. האומר על קן ציפור יגיעו רחמך וכו' אית תניי תני על ואית תניי תני עד. — שם סוף פ"ו אית תניי תני מי דקריס ואית תניי תני מי דקלים (ועיי' שבת פ"ד הל' ג'). — פאה פ"ח הל' א' אית תניי תני נמושות ואית תניי תני מושות. — כלאים פ"ב ריש הל' א' אנן תנינן שיש בה אית תניי תני שנפל לחוכה. — שם פ"ח ל"א ע"ג ולא הליבדקס אית תניי תני נברקוס ועיי' ירושלמי ריש פ"ה דשבת. — שם פ"ט ל"ב ע"ד משיחות של ארגמן אסורות אית תניי תני מותרות. — סנהדרין פ"ז הל' י' אנן תנינן קליני אית תניי תני קל אני. — ברכות פ"א הל' א' (ג' ע"א) אנן תנינן אכילת פסחים אית דלא תני אכילת פסחים. — ובכל אלה אית תני אית תני וכו' הבאים גם כן במקומות אחרים הכוונה איזה חכמים שנו המשנה בלשון זאת כל' היתה להם הגירסה זאת ולאיוה חכמים היתה ג' אחרת. ואך מעטים יוצאים מן הכלל שהכוונה באית תני שאיזה תנא חולק על המשנה. עיי' יבמות ריש פ"ב אית תניי תני חליצה בלילה כשירה ואית תניי תנא חליצה בלילה פסולה, וקאי אפלונתא דת"ק ור' אליעזר שם משנה ב'. וכן סוכה סוף פ"ה ובעצרת אומר הילך מצה הילך חמץ אית תניי תני הילך חמץ הילך מצה. וזה אית תניי תני הוא אבא שאול דברייתא והובא בבבלי שם. אבל במקומות שהבאנו והדומים להם הכוונה על גירסאות שונות כאשר יבין כל מעיין.

וכן נמצא „אנן תנינן — תניי דבית רבי“ והכוונה ג"כ אנדרסאות שונות. פאה ריש פ"ג אנן תנינן של בין היתים תניי דבי רבי שבין אילנות. — שבת פ"ד הל' א' (ו' ע"ד) אנן תנינן נסורת תניי דבית רבי נעורת. — שם ריש פ"ז אנן תנינן כל השוכה עיקר שבת תניי דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת. — סוטה פ"ו הל' ד' גידול בר מיניימין בשם רב כל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש ניתני עד אחד אמר נטמאת ואשה אמרה לא ניטמית אשה אמרה ניטמית ועד אמר לא ניטמאת תניי דבית רבי כן.

וגם ממס' ברכות אשר בדינו יש להוביח שהיו לפני חכמי א"י נוסחאות

שונות במשנה. הנה מס' ברכות משונה מכל שאר המסכתות שבכל המסכתות של הירושלמי באה הפסקא המראה על המשנה בקיצור והובא אך תחילת מאמר המשנה, ובמס' ברכות באה הפסקא בשלמות. והנה הרבה פעמים משונה המאמר הבא בפסקא מן המאמר הבא במשנה, והגדול שבשינויים אלה נמצא פ"ט. שם איתא במשנה בראש הפרק על ההרים על הנבעות על הימים ועל הגהרות ועל המדברות הוא אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שהוא רואהו לפרקים. ובפסקא שם י"ב ע"ג איתא על ההרים וכו' אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שברא את הים בזמן שרואהו לפרקים אומר ברוך עושה בראשית ע"כ. הרי לך מה שיש בין הנוסחא במשנה ובין הנוסחא בפסקא ומי לא יבין שהשינוי זה מורה על גירסאות שונות. וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה פ"ג.

וגם על זה יש להעיר כי נקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה בקושיא או בדיוק של מה בכך ולפעמים גם בלי קו' כלל. יומא פ"א איתא במשנה וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורה הראשונה ובגמ' שם הל' ח' אמר ר' מנא לא מסתברא דאי לא (פ"י) לא מסתברא המשנה כאשר היא לפנינו אלא יום הכפורים מאשמורת הראשונה וברגלים מחצות שלא יבואו לידי צמאון. — שקלים פ"א במשנה ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום ובגמ' הל' ג' כיני מתניתא אין ממשכנין את הכהנים מפני דרך הכבוד (ועיי' ת"י"ט למשנה זאת). — והנה הכבלי מתחכם ומתהפך לכמה צדדין ונכנס לפעמים בדוחק ובדרך חסורי מחסרא וכדומה כדי להעמיד המשנה, לא כן דרך הירושלמי אם יש קצת קושי במשנה או שנראה כן בעיניו נכון היש בידו לשבש המשנה. עירובין פ"ח מ"ז איתא במשנה אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה או שהיה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כל העיר וחוצה לה אלפים אמה. ובגמ' פ"ט כיני מתניתא אנשי עיר גדולה מהלכין את כל העיר קטנה אנשי העיר קטנה אינן מהלכין את כל עיר גדולה כיצד (פ"י) הא תני במתני' כיצד וכו' או שהיה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כל העיר) לית כאן כיצד (וכן צריך לומר ג"כ לית כאן או שהיה בעיר קטנה ונתן וכו'). ועיי' בבלי עירובין ס"א והג' שם במשנה ואנשי עיר קטנה מהלכין ושם בגמ' ראש העמוד ואין אנשי עיר קטנה ושם אמר ר' נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני אין אנשי לא משתבש וכו' וחסורי מחסרא והכי קתני וכו'. — ר"ה ריש פ"ב במשנה אם אינן מכירין אותו משלחן עמו אחר להעידו בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל האדם משקילקלו וכו'. ובגמ' ריש הל' א' אמר ר' יונה הכין צורכה מיתני בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם אם אינן מכירין אותו היו משלחן עמו אחר להעידו אמר ר' יוסי אפילו כמתני' אתיא היא (ועיי' בפ"י הרמב"ם למשנה זאת).

ולעמוד על חוכן הדברים נעיר בקיצור על אופן סידור המשנה וכבר הרחבנו בזה הדיבור בספרנו דה"מ פ"ג. בעל מסדר המשנה הוא הידוע בפי כל

רבי יהודה הנשיא המכונה בסתם בשם כבוד רבי, אבל כבר קדמוהו בזה ר' עקיבא ור' מאיר, ורבי הוסיף הרבה עליהם ושינה בהרבה מקומות הסדר וכו' עד שיצא חיבור חדש מתחת ידו ונקרא על שמו. ורבי עשה מהדורא תניינא בזקנותו ושנה לפעמים ההלכות אשר הציג במשנה בנערותו כלו' בעת אשר סידר המשנה בראשונה. עיי' בבלי ב"מ מ"ד ע"ז כ"ב מתני ליה רבי לר"ש בריה וכו' אמר ליה רבי שנית לנו בילדותך ותחזור ותשנה לנו בזקנותך וכו'. ועיי' ירושלמי ע"ז פ"ד הל' ד' ר' חייה בר אשי בשם רב ר' הוה יתיב מתני לר' שמעון במה (צ"ל בריה) הנכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל חכירו אמר ליה עד דהוה חיילך עלך כן אית (צ"ל את) תניי תני הנכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל. — וכאשר נעיין במשנה שבירושלמי ובמשנה בבבלי מצינו שנוסחת המשנה הירושלמית ב"מ ריש פ"ד ע"ז פ"ד הל' ד' היא כמו משנה רבי בילדותו: הכסף קונה את הזהב, נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל; ונוסחת המשנה בבבלי ב"מ ריש פ"ד ע"ז פ"ד נ"ב היא כמו משנה רבי בזקנותו: הזהב קונה את הכסף, נכרי מבטל את שלו ושל חברו. וכבר עלה על דעת הגאון מהרש"ל רפאפארט ז"ל (כרם חמד חלק ב') שהמשנה בירושלמי היא מהדורא קמא כלו' הסידור הראשון שסידר רבי בילדותו, והמשנה שבבבלי היא מהדורא תניינא ורב הוריד אותה לכבל כאשר ירד לכבל ובה כל התיקונים אשר תיקן כבר רבי ע"כ. ואם בזה יגהה קצת מזור לחשינויים במשנה בין הירושלמי והבבלי אשר רבו במספר עיי' תו' בכורות כ"ב ע"ב ד"ה תירום ובספרנו פ"ג לא עלתה עוד ארוכה להמשנה שבירושלמי עצמה, כי המקומות שהבאנו לעיל אנן תנינן ותני דכית רבי מורין לכאורה שהמשנה בירושלמי אינה המשנה ששנה רבי. וגם ראינו שקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה ולפרוץ גדרה יותר ויותר מאשר נמצא בבבלי, ואיך יתכן זה הדרך אם מצאו כבר משנה סדורה וערוכה.

לכן נעיר עוד שהחכמים אשר היו בימי רבי וקצת אחרי מותו הוסיפו על משנתו וזה יוצא בבירור ממה שבאנו במשנה דברי רבי (וכבר הבאנו בדה"ט שם כל המקומות אשר נשנה במשנה ר' אומר וכדומה). ואלה החכמים ובראשם בר קפרא ולוי וגם ר' חייא (עיי' לקמן) סרו מגי' רבי במשנתו וקבעו להם לפעמים גירסאות אחרות. עיי' בבלי שבת ס"ח ע"א ולבר קפרא דתני כלל גדול במעשר וכו'. ירושלמי ריש כתובות במשנה בתולה נישאת ביום הרביעי וכו' שפעמיים בשבת וכו' שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין. ובגמ' ריש הל' א' בר קפרא אמר מפני שכתובים במ ברכה פ"י בר קפרא לא היה שונה במשנתו שפעמיים בשבת וכו' שאם היו לו טענת בתולים וכו' אלא היה שונה במשנתו הטעם משום ברכה (כן מורה עיקר הסוגי' שם. והמפרשים נלחצו הרבה בזה). — בבלי יבמות י' ע"א ואעפ"כ בדקה לוי במתניתיה. — והמשנה אשר סידר רבי היתה חיסוד ובה החזיקו בני דורו והבאים אחריו, אבל לא נמנעו מלהכניס לפעמים גירסאות אחרות של בר קפרא וכו' והרחיקו הגי' של משנת רבי. ומזה נולדו לכני א"י נוסחאות שונות קצתן הביאו הגירסאות של רבי וקצתן הגירסאות של בר קפרא או של חכם אחר עד שלפעמים נסתפקו

מי הוא בעל הגירסא. עיי' פסחים פ"י הל' ג' ר' שמעון בן לקיש אמר אם לא טבל פעם ראשונה צריך לטבל פעם שנייה (כלו' אינו צריך שני טיבולים) מתניתא פליגא על ר' שמעון בן לקיש שבכל הלילות אנו מטבלי' פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים סבר ר' שמעון בן לקיש על הדא דבר קפרא, פ"י רשב"ל סבר הך משנה היא דבר קפרא ולא של רבי כלו' לא היתה כן סדורה במשנת רבי. הרי לך בנירור שהיה ידוע להם שיש במשנתנו משניות אשר הן ממשניות של חכמים אחרים.

ונראה כי לא רבו הימים אחרי מות רבי וקמו חכמי טבריא אשר היא מקום התורה מאז ובפרט מימי ר' יוחנן ואילך והקימו המשנה על מכוונה, ומשנת רבי היתה להם ליסוד אבל ביררו גם איזה דברים של משנת בר קפרא וכו' והוסיפו אותם על משנת רבי, גם שינו לפעמים המשנה של רבי על פי משנת בר קפרא ושאר חכמים. ועל פי ההנחה הזאת היו בא"י ג' נוסחאות של המשנה: המשנה כאשר יצאה מידי רבי בלא תוספות ומגרעת ושיני, המשנה של בני טבריא בתוספות קצת ואיזה שינויים, המשנה של בר קפרא אשר בה היו הרבה שינויים ממשנת רבי. ואפשר שהיו עוד נוסחאות אחרות של משניות של חכמים אחרים כגון לוי וכו'.

ויוכן בזה במה דאיתא בירושלמי אנן תנינן אית תני וכמו שזכרנו למעלה, והנך אנן תנינן הם בני טבריא ואית תני הם אשר החזיקו במשנת בר קפרא. — ויוכן ג"כ מה דאיתא אנן תנינן ותניי דבית רבי, כי בית רבי החזיקו במשנת רבי והרחיקו הנוסחא של בני טבריא והנוסחא של בר קפרא.

ונראה שאלה ג' נוסחאות היו בידי חכמי א"י זמן רב וגם האמוראים האחרונים נשתמשו בהן, לכן היה קל בידם לשבש המשנה וכמו שזכרנו לעיל, וזה ג"כ אשר הניע לב ר' יונה לומר כמה פעמים לית כלליה דרבי כללין. עיי' יבמות פ"ט במשנה אילו מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן וכו' כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל ובגמ' הל' א' כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל מותרות לבעל ואסורה ליבם הדא מסייעא לר' יונה דר' יונה אמר לית כלליה דרבי כללין כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל מותרת לבעל ואסורה ליבם לא כן אמר ר' יוסי כי ר' בון בשם רב גר ועבד משוחרר וחלל מותרין בכהונה כיני מתניתא כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל (מותרת לבעל ומותרת ליבם כצ"ל). והדבר נראה זר מאוד שמשבש המשנה ע"י מה שאמר רב ובכמה מקומות מקשה גם הירושלמי גם הבבלי מן המשנה על רב והבבלי אומר רב סבר ליה כהאי תנא או מותרין בדרך אחר וכן הירושלמי אבל לא משבש המשנה מקמי רב, וזה מורה בבירור על מה שהערנו שהיו להם נוסחאות שונות באיזה משניות וזאת המשנה דיבמות היתה אחת מהן, ובנוסחא אחת היתה הג' כשר שנשא כשרה מותרת לבעל ואסורה ליבם ובנוסחא אחרת מותרת ליבם והכריח הש"ס מהא דרב שהנוסחא מותרת ליבם היא עיקרת. (ועיי' בחידושי הרישב"א ריש פרק יש מותרות ודבריו קשים להולמן ואפשר שהיה לו נוסחא אחרת בירושלמי.

ועיי' בפ' הרמב"ם להמשנה יש מותרות וכבר דברנו מזה בהוספות לדרכי המשנה). וזה הוא שאמר הש"ס מסייע לר' יונה דאמר לית כלליה דרבי כללין כלו' שנוסחת המשנה לפנינו אינה תמיד מיושרת ולכן אמרו ג"כ במקומות הרבה כיני מתני' וכמו שזכרנו.

הנה זה הוא דרך הירושלמי בהצעת המשנה, לא כן דרך הבבלי כי כאשר נרד להמשנה דתלמוד בבלי יבואר שחכמי בבל קיבלו המשנה של חכמי טבריא, כי בכל המקומות אשר נמצא בירושלמי אנן תנינן אית תני, אנן תנינן דבית רבי תניי, המשנה בבליית היא כמו המשנה של אנן תנינן עיי' במשנה בבליית במקומות שהבאנו לעיל. אך גם במשנה של חכמי טבריא עשו לפעמים חכמי בבל תיקונים ובחרו בהגירסאות היותר טובות כהך דפ"ד דב"ט הזהב קונה את הכסף והך דפ"ד דע"ז נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל חברו, וכן יבמות ריש פ"ט ליתא במשנתנו כשר שנשא כשרה ולו אח חלל. — והנראה שהאמוראים דבבל, ובפרט הראשונים, ידעו עוד אלה נוסחאות והחזיקו לפעמים בהן. עיי' שבת קמ"ג דאמר ר"נ על המשנה בש"א מעבדין וכו' וכו' וכו' אין לנו אלא ב"ש כר' יהודה וכו' כרבי שמעון כלו' המשנה מוחלפת ע"ש ברש"י. והל' וכו' אין לנו מורה בבירור שהיו בזה גירסאות שונות ור"ג החליט שעיקר הגי' בש"א מסלק את הטבלא כולה ומנערה. ובאמת איתא כן הגי' במשנה ירושלמית סוף פרק נוטל בש"א מסלק את הטבלא כולה וכו' ובה"א מעבדין מעל השלחן (וכן הוא תוספתא שבת פ"ז). — שם ס"ח על המשנה כלל גדול אמרו בשבת כל השוכה עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא אחת רב ושמואל דאמרי תרווייהו בתינוק שנשבה לבין הנכרים אבל הכיר ולבסוף שכח חייב על כל אחת ואחת תנן השוכה עיקר שבת לאו מכלל דהוה ליה ידיעה וכו' ע"ש הסוגי' ובירושלמי שבת ריש פ' ז' איתא אנן תנינן כל השוכה עיקר שבת תניי דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת (והיינו תינוק שנשבה לבין הנכרים). אך בירושלמי שם איתא רב תני מתניתין ופטר לה אי זהו שאינו עיקר שבת קטן שנשבה בין הגוים). — בבלי עירובין ס"א ע"א ור' איתי אנשי אנשי תני וכו' אמר ר' נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני לא אנשי לא משתבש ועיי' בירושלמי עירובין פ"ה שהבאנו לעיל כיני מתניתא וכו' ואין אנשי עיר קטנה וכו'. ולפי מה שהקדמנו בא רב נחמן לומר שהיו ב' גירסאות, הגי' האחת כמו שהוא במשנה בירושלמי שם ואנשי עיר קטנה מהלכין והגי' האחרת אין אנשי עיר קטנה מהלכין, והגמרא ירושלמית תופס לעיקר הגי' האחרת, ור' נחמן הבבלי ידע הנך ב' גירסאות אך גם הגיר' אנשי עיר קטנה מהלכין לאה יתה רחוקה בעיניו לכן אמר מאן דתני אנשי לא משתבש וכו'. — ולפעמים מצינו שאיזה אמורא שנה להיפך מן המשנה שלפנינו בלי שדחקתו איזה קר' לכך. בבלי שבועות מ"ה איתא במשנה היו שניהם חשודים חזרה השבועה למקומה דברי ר' יוסי ר' מאיר אמר יחלוקו ובגמ' שם מ"ז ע"א איתא אמר ר' יוסף בר מניומי אמר ר' נחמן ר' יוסי אמר יחלוקו. — וכן ב"מ ח' ע"ב מפ"ד שמואל המשנה כלאים פ"ח ג' המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים ר"מ פומר ושמואל

תני והכמים פוטריין ע"ש. וזה נראה ג"כ משום שהיתה לו להאמורא גי' אחרת
ע"פ הנוסחאות שזכרנו והיא ישרה בעיניו. — וממה שזכרנו תנוח הדעת במה
שתמהו רבים האיך מגיה הש"ס בקל המשנה ואמר איפוך או תני פטור מותר
וכו' במקום דאיתא במשנה חייב ואסור וכו' ולהפך, והוא משום שמצא לו בעל
המאמר עזר באחת מן הנוסחאות אלה.

ודע דלפעמים הכריעו חכמי בכל הגי' במשנה ע"י הגי' שהחזיקו בה
חכמי א"י. ע"י שבועות ל"ז סוף ע"א והא לית לי' לר"מ מכלל לאו אתה
שומע הן איפוך כי אתא ר' יצחק תנא כדתנן אמר ר' יוסף השתא דאנן תנן
הכי וכי אתי ר' יצחק תני הכי ש"מ דוקא תנן. וע"ש בתו' דרמב"ן ור"ן שכן
קיימא המסקנא (ולר"ח ורש"י יש שיטה אחרת בזה ע"ש).

ומצינו לפעמים בבבלי שהוסיפו או גרעו תיבה אחת והענין מוכיח שלא
עשו זאת ע"פ איזה נוסחא כ"א על ידי איזה אוקימתא אשר נראה להם כדאי
להכריע אך הלכו בזה לאט לאט ונמנעו מלהגיה הרבה. ע"י זכחים ק"ד ע"ב
מחוסר זמן וכו' והני בני אשמות נינהו אמר זעירי תני מצורע בהדיהו עולותיהן
ושלמיהן והני בני שלמים נינהו אמר ר' ששת תני נזיר דזעירי קבעוה תנאי דרב
ששת לא קבעוה תנאי. וכן הוא במתני' בראש הפרק והיולדת והמצורע אבל
נזיר לא תנא במתני', וכבר פי' רש"י ק"ד ד"ה דרב ששת ומיהו אנן משנינן
לה בגמ' וקבעינן לה בגמ' הכי ככל חיסורי מחסרא דש"ס עכ"ל (ולתו' שם
ד"ה זעירי דרך אחר בזה). ונראה דמשום הכי לא קבעוה הא דרב ששת
במתני' דכיון שכבר הגיהו המשנה והוסיפו תיבת מצורע לא רצו להגיה יותר
ולהוסיף גם תיבת נזיר, ובחרו לסמוך על הדרך חיסורי מחסרא וכמו שפי'
רש"י. — ואלה השינויים בתיבה אחת אשר אינם ע"פ איזה נוסחא והש"ס
שינה מדעתו הם מעטים וזכרנום בספרנו פ"ג. — וגם בירושלמי נראה שהגיהו
לפעמים איזה תיבה בלי שמצאו סעד מן נוסחא מהנוסחאות. סוטה פ"ד איתא
במשנה ירושלמית מתו בעליהן עד שלא ישתו בית שמאי אומרים נוטלות כתובה ולא
שותות ובית הלל אומרים לא שותות ולא נוטלות כתובה וע"י בבלי יבמות ל"ח ע"ב
ותו' שם ד"ה בה"א (והגי' שלהן היתה במשנה סוטה לא שותות ולא נוטלות כתובה
וכתבו שהגיהו ע"פ מה שהגיה הש"ס). והירושלמי מביא המשנה כאשר
הוא מונה בבבלי ולא נראה כלל שהירושלמי הגיה ע"פ הבבלי (וכמו ששערנו
בחיבורנו פ"ג צד 221) אלא שהירושלמי עשה מעצמו הגהה קטנה זאת. —
ובחיבורנו שם הערנו על הא דאיתא בבבלי סוטה מ"ד במשנה שתחילת נפילה
ניסה. ובמשנה ירושלמית שם פ"ה איתא שתחילת נפילה ניסה, והוא נראה
ג"כ שינוי שעשה הירושלמי מעצמו ולא ע"פ הגי' דאיזה נוסחא ע"כ אך באמת
בגמ' ירושלמי סוטה כ"ג ע"א איתא כיני מתניתא שתחילת נפילה ניסה ע"כ
הרי דעיקר נוסחת המשנה בירושלמי שתחילת ניסה נפילה, והסופרים שינו ע"פ
מסקנת הש"ס).

וראינו עוד להעיר שלפעמים נוסחת המשנה שבירושלמי היא כנוסחת
המשנה בבבלי והמעין בש"ס ירושלמי יראה שהיתה במשנה בירושלמי נוסחא

אחרת והסופרים שינו אותה בלי עיון ע"פ המשנה בבבלי. ויען הראינו כזה הרבה בספרנו פ"ג חלק נוסחאות המשנה ובהוספות הנספחות לו לא ראינו להאריך פה בזה, ואך אחת נזכיר לדוגמא. הנה במשנה בבבלי מעשר שני פ"ב מ"ג איתא בית שמאי אומרים כל מעשיה בטרה [חוץ מחפיפתה ובית הלל אומרים כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתה. וכן היא הגי' במשנה בירושלמי, אבל באמת הגי' זאת מוגה ע"פ הגי' דהמשנה בבבלי, ועיקר הגי' בירושלמי בש"א כל מעשיה בטרה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה, דהכי איתא שם בגמ' הל' ג' תני זו דברי ר' מאיר אבל דברי ר' יהודה אומר בש"א כל מעשיה בטרה חוץ מחפיפתה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ משליחה (משרייתה). וז"ל התוספתא פ"ב בש"א כל מעשיה בטרה חוץ מחפיפתה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתה ע"כ וכמו שהובא בגמ' דרי מוכח מן הגמ' שעיקר הגי' במשנה ירושלמית בש"א כל מעשיה בטרה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה והסופרים שינו הגי' להשוות אותה עם גי' המשנה בבבלי.

ונבוא עתה להצעת הברייתא בירושלמי וההכרל בינה ובין הצעת הברייתא בבבלי.

ברייתא היא שם כולל להמאמרים אשר נזכרו בתוספתא (כן היא דעת רש"י והיא נכונה ומוכרחת עיי' בספרנו שם פ"ה), ומכילתא ספרא וספרי (ע"ש), וכוללת ג"כ הלכות ומאמרי התנאים אשר לא נזכרו בד' ספרים אלה והם בעיקרם מן התוספתא ואבדו באורך הזמן. — ור' חייא ור' אושעיא המה קיבצו הרבה הלכות ומאמרי התנאים אשר לא אספם רבינו הקדוש אל המשנה ועשו אותם חיבור בפני עצמו. ובירושלמי וכן בבבלי, נאמר הרבה פעמים תני ר' חייא תני ר' אושעיא והכונה על התוספתא. ובירושלמי קידושין פ"א סוף הל' ג' נקרא ר' אושעיא אב המשנה כלו' מחבר התוספתא, וכבר דברנו עכ"ז בספרנו פ"ה ועיי' לקמן.

והנה מצינו גי' הברייתא בירושלמי משונה מגי' הברייתא בבבלי ולפעמים גם מהפך להפך. עיי' ירושלמי ברכות פ"ו הל' א' ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' נחמן (צ"ל ר' נחמיה וכדמוכח שם לקמן וכן הוא בדפוס אמשטילרדם) ורבנן ר' נחמן (נחמיה) אמר המוציא לחם מן הארץ ורבנן אמרי מוציא לחם וכו' ר' ירמיה בריך קומי ר' זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה מה בר' נחמיה וכו' ובבבלי ברכות ל"ח ע"ב איתא ת"ד מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ר' נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ וכו'. וכזה מצינו הרבה ברייתות משונות בין הירושלמי להבבלי ולפעמים הן סותרות לגמרי אחת את אחת. ובתחלת העיון נראה שיש לשמוע אל הברייתות שבירושלמי, כי הברייתות לקוחות לרוב מן התוספתא והתוספתא נתחברה בא"י וכמו שזכרנו. אך כאשר נרד אל התוספתא יבואר שלפעמים היא מסכמת עם הבבלי ונגד הירושלמי, ולפעמים עם הירושלמי ונגד הבבלי ולפעמים לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. בבבלי ברכות ג"ב ע"א דתניא אמר ר' יהודה לא נחלקו ב"ש ובה"ע על

המזון שבתחילה ועל הכדלה שהוא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל
הבשמים ב"ש אומרים מאור ואח"כ בשמים וב"ה אומרים בשמים ואח"כ מאור.
ובירושלמי שם פ"ה הל' א' איתא אמר ר' יהודה לא נחלקו בית שמאי ובית
הלל על ברכת המזון שהיא בתחילה וכו' על מה נחלקו על הגר ועל הבשמים
שבית שמאי אומרים בשמים ואח"כ גר ובית הלל אומרים מאור ואח"כ בשמים
(ועיי' ברי"ף פ' אלו דברים). והכרייתא זאת היא מהתוספתא פ"ה ושם איתא
כאשר הוא בכבלי שב"ש אומרים על המאור ואח"כ בשמים ובה"א אומרים
בשמים ואח"כ מאור. — בבלי סוכה ריש החליל ת"ד החליל דוחה את השבת
דברי ר' יוסי בר יהודה וחכ"א אף י"ט אינו דוחה. ובירושלמי ריש החליל
איתא הא של קרבן דוחה מתניתא דר' יוסי כי ר' יודה דתני חליל של קרבן
דוחה את השבת דברי ר' יוסי כי ר' יהודה וחכמים אומרים אינו דוחה לא את
השבת ולא את יום טוב. ובתוספתא פ"ד החליל אינה דוחה את השבת בתחלתו
דברי ר' יוסי בר ר' יהודה, והוא כהבבלי. וכן בתוספתא סוף פ"ק דערכין
החליל אינה דוחה את השבת ר' יוסי ברבי יהודה אומר דוחה, ולא נזכר כלל
של עבודה. ועיי' בכבלי שם המתלוקת בזה בין ר' יוסף ובין ר' ירמיה בר
אבא. — בבלי ביצה ג' ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול וכו' ר"מ אומר
ר' אליעזר אומר רואין את העליונות כאילו הן פרודות והתחתונות מעלות את
העליונות ר' יהושע אומר אם יש שם מאה פומין יעלו וכו' ר' יהודה אומר
ר' אליעזר אומר אם יש שם מאה פומין יעלו ר' יהושע אומר אפי' יש שם
ג' מאות פומין לא יעלו. ובירושלמי תרומות פ"ד מ"ג ע"א איתא ליטרא קציעות
וכו' ר' ליעזר אומר אם יש שם מאה ליטרין יעלה אם לאו לא תעלה ר'
יהושע אומר אם יש שם מאה פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשוליים
מותרין דברי ר' יודה ר' מאיר אומר ר' ליעזר אומר אם יש שם מאה
פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשוליים מותרין ר' יושע אומר אפי' אם
שם שלש מאות פומין לא תעלה ובתוספתא תרומות פ"ה הוא כמעט מלה
במלה כמו בכבלי ע"ש. — ופעמים התוספתא מסכמת עם הירושלמי ונגד
הבבלי. ירושלמי ברכות פ"ה י"ב ע"ב ביצה פ"ה הל' ד' חמשה דברים נאמרו
בגחלת וחמשה בשלהבת גחלת של הקדש מועלין בה והשלהבת לא נהנין
ולא מועלין גחלת של עבודה זרה אסורה ושלהבת מותרת המודר הנאה מחברו
אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו המוציא את הגחלת לרשות הרבים חייב והשלהבת
פטור מברכין על השלהבת ואין מברכין על הגחלת. ובבלי ביצה ל"ט תנו
רבנן ה' דברים נאמרו בגחלת הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום גחלת
של הקדש מועלין בה שלהבת לא נהנין ולא מועלין גחלת של ע"ז אסורה
ושלהבת מותרת המוציא גחלת לר"ה חייב ושלהבת פטור המודר הנאה מחברו
אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו. ובתוספתא ביצה פ"ד איתא כהירושלמי. —
ירושלמי פאה פ"ו י"ט ע"ג עומר שנמלו והוליו (להוליו) לעיר ונתנו על
גבי חבירו ושכח את שניהן התחתון שכחה והעליון אינו שכחה ר' שמעון אומר
שניהן אינן שכחה התחתון מפני שהוא מכוסה והעליון מפני שזכה בו. ובבלי
סוטה מ"ה ע"א איתא עומר שהחזיק בו להוליו לעיר וכו' ר' שמעון בן יהודה

אומר משום ר' שמעון שניהם אינם שכחה התחתון מפני שהוא טמון והעליון
 מפני שהוא צף. ובתוספתא פאה פ"ג איתא כג"י הירושלמי. (ואפשר שהך
 דבבלי היא בריותא אחרת כי בבבלי נזכר ר' שמעון בן יהודה משום ר"ש
 ובירושלמי ובתוספתא איתא סתם ר"ש). — ירושלמי תרומות פ"ח הל' ב'
 מעשה במגורת של דיסקוס ביבנה שנפגמה ונמדדה ונמצאת חסירה והיה ר'
 טרפון מטהר ור' עקיבה מטמא. . . . אמר ר' טרפון למה זה דומה לעומד
 ומקריב על גבי המזבח ונדע שהוא בן גרושה או בן חלוצה שעבודתו כשירה
 אמר ר' עקיבה למה זה דומה לעומד ומקריב על גבי המזבח ונדע שהוא בעל
 מום שעבודתו פסולה אמר לו ר' טרפון מה עקיבה אני מדמה ליה לבן גרושה
 ואת מדמה ליה לבעל מום נראה למי דומה אם לבן גרושה הוא דומה נלמדינו
 מבן גרושה ואם לבעל מום הוא דומה נלמדינו מבעל מום אמר לו ר' עקיבה
 מקוה פסולו בנופו ובעל מום פסולו בנופו ואל יזכיה בן גרושה שפסולו מחמת
 אחרים מקוה פסולו ביחוד ובעל מום פסולו ביחוד ואל יזכיה בן גרושה שפסולו
 בבית דין. ובבלי קידושין ס"ו הובא כל זה ושם איתא מקוה פסולו ביחוד
 ובעל מום פסולו ביחוד ואל יזכיה בן גרושה ובן חלוצה שפסולו בשנים
 (וע"ש שמדייק רבא מזה דאין אחד נאמן בהלה שותק והוא לבד ע"פ הגי'
 שפסולו בשנים דלפי הגי' שפסולו בבית דין אין לפרש שמה שנאמר
 כברייתא שפסולו ביחוד כי אם על דרך שהשיב שם אביי שלח אחוי כלו'
 שהוא בעצמו יכול לברר אם יש בו מום). ובתוספתא מקואות פ"א והובאה
 בר"ש מקואות פ"ב מ"א איתא כמו בירושלמי ואל יזכיה בן גרושה ובן חלוצה
 שפסולו בבית דין. (ודברי הר"ש צ"ע שכתב שם אחר שהביא התוספתא
 וז"ל פי' בעל מום פסולו ביחוד בקידושין פרק האומר ס"ו דייקנן האי בעל
 מום פסולו ביחוד היכי דמי וכו' ולא הרגיש כמה שיש בין נוסח התוספתא
 ובין הגמ' דקידושין ודברי רבא שם אינם עולים כלל לפי גי' התוספתא). —
 ומצינו שהתוספתא אינה מסכמת לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. תוספתא
 פאה פ"א אמר ר' שמעון מפני ארבעה דברים אמרה תורה לא יתן אדם פאה
 אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני מראית העין ומפני
 הרמאים. ובירושלמי פאה פ"ד הל' ג' (י"ח ע"ב) תני בשם ר' שמעון מפני
 חמשה דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני
 ביטול עניים ומפני הרמאין ומפני מראית העין ומשום שאמרה תורה לא תכלה
 פאת שדך. ובבבלי שבת כ"ג דתניא אר"ש בשביל ד' דברים אמרה תורה
 להניח פאה בסוף שדה מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד ומשום
 בל תכלה ע"כ הרי ההתוספתא אינה לא כפי מה שהובא בירושלמי ולא בבבלי.
 (ואפשר שנתקן התוספתא על פי התירוצ' דרבא בבלי שם אמר רבא מפני
 הרמאין ועיי' לקמן. ובת"כ פ' קדושים איתא כמו שהוא בבבלי מפני ד' דברים
 וכו' ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך אך במקום דאיתא בבבלי
 מפני ד' דברים אמרה תורה איתא בת"כ בשביל ארבעה דברים אמרו). —
 הן אלה קצת השינויים דבין הבבלי והירושלמי דסדר זרעים בתוספתא (ובין
 שני התלמודים והתוספתא) ורבו כמו רבו בשאר סדרים.

ועל
 אור.
 בית
 מים
 מים
 יתא
 רים
 זבת
 ליל
 בן
 את
 לתו
 בין
 ל
 בר
 גר
 את
 גר
 מ
 ת
 ד
 מ
 ה
 מ
 ד
 י
 י

ומלבד השינויים בכרייתא בין הירושלמי והבבלי יש עוד להעיר שיש
ברייתות גדולות ועיקרות שהיו ידועות לירושלמי ולא לבבלי ויש שהיו ידועות
לבבלי ולא לירושלמי. ירושלמי תרומות פ"ז הל' א' והובא מגילה פ"א הל' ח'
כתובות פ"ג הל' א' דתני ר' נחוניא בן הקנה אומר יום הכיפורים כשבת לתשלומין
ור' שמעון בן מנסיא אומר כמחוייבי בריתות כך חייבי מיתות ב"ד ע"כ ויש ג"מ
בין ר' נחוניא ובין ר' שמעון בן מנסיא נערה נדה ואחות אשתו וכדמפרש הש"ס
שם, דלר' נחוניא מה שבת אין לה [היתר] אחר איסורה ויה"כ אין לו היתר
אחר איסורו והני הואיל ויש להן היתר אחר איסורן משלם ולר"ש בן מנסיא
שבת יש בה כרת ויה"כ יש בו כרת והני הואיל ויש בהן כרת אינו משלם ע"ש
והבבלי אינו מזכיר בשום מקום זה ר"ש בן מנסיא ועיי' כתובות ל' ע"א אמר
ר' חסדא הכל מודים (כלו' שמעון התמיני ור"ש בן מנסיא ע"ש כ"ט ע"ב) בבא
על הגדה שמשלם קנס ומזה יוצא בבירור שלא היה ידועה להבבלי ברייתא
דר"ש בן מנסיא. — קידושין פ"א הל' א' שבועות פ"ו הל' א' הטענה בית
שמאי אומרים מעה ובית הלל אומרים שתי מעין, ובבבלי פשוט בכל מקום
הטענה שתי כסף ולא לישתמיש בשום דוכתא להביא מחלוקת ב"ש ובי"ה
בוה. — דמאי פ"ו כ"ה ע"ד תני ישראל וגוי שקנו שדה בסוריא הרי הוא
כמבבל וכמעשר מעורבין זה בוה דברי רבי, וכן הוא תוספתא תרומות פ"ב.
ובבלי גיטין מ"ז ת"ש ישראל וגוי שלקחו שדה כשותפות וכו' והש"ס מוק'
לה שם בסוריא.

ולהפך מצינו ברייתות ידועות לבבלי ולא לירושלמי. בבבלי מגילה כ"א ע"ב
תנא הפותח מברך לפניו והחותם מברך לאחריו. ובירושלמי ברכות פ"ז י"א סוף ע"א
ר' זעורא בעי אילין שלשה קרויות מה את עביד לון כשלשה שאכלו כאחת או כשלשה
שאכלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו וזה בפני עצמו אין תעבדינן כשלשה
שאכלו כאחת הראשון מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה והאמצעי אינו
מברך כל עיקר אין תעבדינן כשלשה שאכלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו וזה
בפני עצמו אפילו האמצעי מברך, והש"ס לא פשט לה ע"ש. וגם במ"א מצינו שלא
היו ידועות ברייתות לירושלמי והובאו בבבלי. ירושלמי סוכה פ"ה סוף הל'
ב' מה ביד כולהם מאה ועשרים לוג או ביד כל אחד ואחד מאה ועשרים לוג
ולא איפשטא, ובבבלי סוכה ג"ב ע"ב איתא ת"ש ובידיהם כדי שמן שמן של
שלשים שלשים לוג שהם כולם מאה ועשרים לוג. — וגם הברייתות אשר
נמצאו בתוספתא שבידינו לא הובאו לפעמים בירושלמי (וזה ג"כ משפט הבבלי)
דמאי פ"ב ריש הל' א' אמר ר' לעזר לא שנו אלא הלוקח מן הגוי אבל הלוקח
מישראל דמאי ר' יוחנן אמר לא שנייא היא הלוקח מישראל היא הלוקח מן הגוי
דמאי. . . . התיב ר' הושעיה והא מתניתא מסייעא לר' יוחנן דתני אמר ר' יודא
לא הוזכרו רימוני בדן וחציר גבע אלא שהן מתעשרין ודאי בכל מקום מה נן
קיימין אם בלוקח מישראל בהדא דתנינן ודאי אלא כי נן קיימין בלוקח מן
הגוי הא שאר כל הדברים דמאי אמר ר' שמואל בר רב יצחק בודאי אנן
קיימין ובלוקח מישראל אנן קיימין תיפתר שהיה אגרונימוס גדול וכו' ובתוספתא
דכלים מ"ב פ"ז איתא בפרוש לא הוזכרו ראמוני בדן וחצורי גבע של בית

(צ"ל בין וכן הובא בר"ש וברא"ש כלים פ"ז מ"ה ע"ש) הכותים אלא שמתעשרין בכל מקום. — שביעית פ"י הל' ו' (ל"ט ע"ד) מהו לכתוב לאשה על ניכסי בעלה. ובמקומו בתוספתא שם (פ"ח) איתא ר' הוצפית אמר כותבין לאשה על ניכסי בעלה.

גם זאת יש לדעת שלפעמים הובא בבבלי ברייתא כפי מה שמתרין ומישר אותה הירושלמי ונשנית בעיקרה בסגנון אחר, ולפעמים הובא בירושלמי הברייתא כפי התירוץ והתיקון של בבלי. ירושלמי ריש כתובות בר קפרא אמר מפני שכתובים הם ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובשישי בלבד בחמישי בעופות ובדגים בשישי באדם והוא אמר ר' יוסי טעמא דבר קפרא רביעי אור חמישי חמישי אור שישי. ובבלי כתובות ה' ע"א איתא ת"ש דתני בר קפרא בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בשישי וכו' הרי שהביא הבבלי לשון הברייתא כמו שמתרין אותה הירושלמי. — ירושלמי ריש סנהדרין רבי אומר בשנים הכתוב מדבר. . . ר' אבהו בעי וכרבי דיני ממנות בחמשה ושיגמר בכ"ג (צ"ל בג') אשכח תני ר' חזקיה הואיל ואמרה תורה הרוג על פי מטום הרוג על פי עדים מה עדים שנים אף מטום שנים אין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי ה'. ובבלי שם ג' ע"ב הובא בהחלט ת"ד דיני ממנות בשלשה ר' אומר בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה, והוא ע"פ מה שעולה מקושית ר' אבהו ומאוקימתא דר' חזקיה. — ולפעמים מביא הירושלמי ברייתא כפי מה שמתרין אותה הבבלי. בבלי ב"מ נ"ד ע"ב תני תנא קמיה דר' אלעזר ואם בהמה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שתחלתה וכולה לישמים ומועלין בה אף כל שתחלה הקדש וכולה לישמים מועלין בה אמר ליה ר' אלעזר לתנא בשלמא כולה לישמים וכו' דילמא לענין חומש קאמרת ע"כ ובירושלמי מעשר שני פ"ג הל' ג' (נ"ד ע"א) אמר ר' לעזר ותני כן אם נבהמה טמאה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחילת הקדש מוסיף חומש אף כל שהוא תחלת הקדש מוסיף חומש. והוא ע"פ מה שמתרין ומתקן הבבלי. — ויותר מזה מצינו שהירושלמי אומר בפירוש שהך ברייתא נשנת בבבלי. עיי' סוכה פ"ג הל' י"ד אלא מן הדא דאמר ר' אילא ותניי תמן כך היה המנהג בירושלים אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו קורא את שמע ומתפלל ולולבו בידו נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו. והברייתא זאת איתא בבלי סוכה מ"א תניא ר' אלעזר בר צדוק אומר כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו הולך לבית הכנסת ולולבו בידו וכן איתא שם בתוספתא פ"ב.

גם על זה יש להעיר שלפעמים הברייתות דתלמוד בבלי הובאו בירושלמי בלי מיטרא דאמורא, וכן מאמרים דתוספתא באים בירושלמי על שם אמוראי. בבלי ברכות נ"ג ע"ב תנו רבנן גחלים לוחשות מברכין עליהן ובירושלמי שם פ"ח י"ב ע"ב רבי חייא בר אשי בשם רב אם היו הגחלים לוחשות מברכין. — בבלי פסחים ק"ה ע"א איתיביה כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום

קודם ואם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו קידוש היום מפני שקידוש היום
קודם לכבוד יום, והוא מן התוספתא ברכות פ"ג. ובירושלמי סוף פ"ז דברכות
איתא אמר ר' תנחום בר יודן כבוד היום קודם לכבוד לילה קדושת הלילה
קודמת לקדושת היום. — בבלי ב"מ ק"א ע"א אלא הא דתנינא ר' יהודה
אומר המקבל שדה אבותיו ממציק נכרי מעשר ונותן לו. ובירושלמי דמאי
פ"ו איתא במשנה ר' יהודה אומר אף המקבל שדה אבותיו מן הגוי מעשר
ונותן לו ובגמ' שם סוף הל' ב' א"ר יוחנן מן המסיקין. ובירושלמי מוסיף
שם מתוך שאת אומר לו כן אף הוא דוחק עצמו ופודה אותה. ועיי' בבלי שם
מאי טעמא קנסוהו רבנן א"ר יוחנן כרי שיהא ברה בירו והוא כעין דברי ר'
יוחנן בירושלמי עיי' רש"י שם, הרי דקצת המאמר של ר' יוחנן בירושלמי תני
ליה הבבלי בשם ר' יוחנן וקצת המאמר תני ליה בל' בריית' "דתנינא. —
וכן הוא לפעמים מימרא דאמורא בירושלמי מה שהוא ברייתא דתוספתא.
תרומות פ"ד הל' ג' בינונית אחד מחמשים א"ר לוי כתיב וממחצית בני ישראל
תקח אחד אחד מן החמשים כל שאתה אוהו ממקום אחד הרי הוא כזה מה זה אחד
מחמשים אף מה שאת אוהו ממקום אחד הרי הוא כזה וכו' והרעה אחד מששים
דכתיב וששיתם האיפה מחומר השעורים (והובא תו' כתובות צ"ט ע"כ ד"ה פחת
ועיי' רש"י הולין קל"ז ע"ב ד"ה דאורייתא בס'). ובתוספתא שם פ"ה איתא אמר ר'
יוסי מנין לתרומה שהיא אחד מחמשים שנא' וממחצית בני ישראל תקח אחד אחד
מן החמשים אף מה שאחות לך ממקום אחד הרי הוא כזה מה זה אחד מחמשים אף
זו אחד מחמשים מנין שאם תרם ועלה בידו אחד מששים שתרומתו תרומה שנא'
ואת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחומר החטים וששיתם האפה מחומר
השעורים. — ועיי' ירושלמי דמאי פ"ז משנה המזמין את חבירו שיאכל אצלו
והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר מערב שבת מה שאני עתיד להפריש
למחר הרי הוא מעשר וכו'. ובגמ' הל' א' תני ר' יודה אוסר מה טעמא דר'
יודה ויש אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו. ובתוספתא שם פ"ד כל זה
מדברי ר' יהודה עצמו דהכי איתא שם אמר ר' יהודה היאך זה מעשר דבר
שלא בא לתוך ידו.

ולברר הספקות אלה נעיר על אופן סידור התוספתא ואיך הטבעו אשיותיה
ואיך נשלמה כאשר היא לפנינו. כבר הואלנו לדבר שר' חייא ור' אושעיא
נקבו בשם מחברי התוספתא. ועיי' דרכי המשנה פ"ה בכונת המאמר בבלי
סנהדרין פ"ו סתם תוספתא ר' נחמיה ואליאב דר' עקיבא שר"ע הניח יסוד
אתוספתא ור' נחמיה התחיל לסדר אותה על פיו. — והנה כמה שנאמר ר'
חייא ור' אושעיא חיברו התוספתא נראה שאין הכונה שחיברו אותה באגודה
אחת אלא שר' חייא אסף הברייתות לחיבור אחד ואחריו בא ר' אושעיא ואסף
ברייתות אחרות עד שעיי' שניהם נשלמה התוספתא. וממה שנקרא ר' אושעיא
אב המשנה וכמו שזכרנו לעיל נראה שהוא חיבר החלק הגדול מהתוספתא. —
גם נראה שר' חייא לא אסף מתחילה ההלכות וכו' לעשות אותן מפילה
להמשנה וכאשר הוא ענין התוספתא עיי' בספרנו שם אבל היתה עצתו בראשונה
לתקן משנת רבי ולהציג לפעמים הלכות אחרות במקום הלכות המשנה של

רבי וכמו שזכרנו לעיל במשנת בר קפרא. והראייה לזה ממה דאיתא בירושלמי בקצת מקומות אנן תנינן. . . תני ר' חייא. עיי' שבת פ"א ג' ע"א אנן תנינן סמוך למנחה תני ר' חייא סמוך לחשיכה. — ע"ז פ"א הל' ה' אנן תנן תרנגול לבן תני ר' חייא תרנגול סתם. ועיי' ריש ברכות אנן תנינן משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן תני ר' חייא משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת, ושם א"א לפרש הך תני ר' חייא כ"א ששנה ר' חייא במשנתו ולא בתוספתא וכמו שזכרנו בפירושונו שם. — ור' חייא עזב במשך הימים עצתו וראה לספוח הברייתות על המשנה (ולא להציגן במקום הלכות המשנה) ולחבר התוספתא. ור' אושעיא הוסיף על התוספתא, אבל מעשה דר' אושעיא הוא לא לכד הוספה דהרי ר' אושעיא אסף ג"כ ברייתות המתנגדות לברייתות דר' חייא. עיי' דמאי פ"ו הל' ג' (כ"ה ע"ג) מכרה לאחר אין במעשרות חזר ולקחה ממנו תני ר' חייא אין לו במעשרות תני ר' הושעיא יש לו במעשרות. (ובתוספתא שלפנינו פ"ו איתא מכרה לאחר אע"פ שחזר ולקח ממנו אין לו במעשרות כלום ועיי' בבלי ב"ב ס"ג והוא כתוספתא דר' חייא). הרי לך שמתברי התוספתא בעצמן, ר' חייא ור' אושעיא, נחלקו כבר בענין הברייתא. וזה מורה שר' חייא חיבר תוספתא בפני עצמה וכן ר' אושעיא וכמו שזכרנו. והבאים אחריהם קיבצו הב' תוספתות לאחת ובמקום שנחלקה התוספתא דר' חייא עם התוספתא דר' אושעיא בחרו כתוספתא של ר' חייא כאשר מורה התוספתא דדמאי פ"ו מכרה לאחר וכו' אשר זכרנו.

עוד נראה שמלבד התוספתא דר' חייא ור' אושעיא היתה עוד לבני ככל תוספתא אשר חיברו תלמידי רב כי מצינו לפעמים רב נזכר בברייתא. וז"ל ע"ז דף דפ"ג ע"ב בעל הערוך ערך רב א' רב תנא הוא ופליג פירש ר' האי גאון זצ"ל דלישנא דייקי מפוטא דרבואתא מצאנו ר' אבא בג' מקומות חד בפרק שלשה שאבלו בברכות בגמרא (מ"ט ע"א) ר' אבא אמר צריך שיאמר הודאה תחילה וסוף. ואידך בפרק האשה שנפלו לה נכסים (פ"א ע"א) ר' אבא אמר שאלתי את סומכוס ובשבת בפרק ר' אליעזר אומר אם לא הביא (קל"ה ע"ב) ר' אבא (לפנינו הג"ר חמא וע"ש) אמר הטבילה ואח"כ ילדה ע"כ. — וגם הירושלמי מורה שנתחברו בבבל ברייתות כלל' נאספו אל התוספתא. עיי' בהך דסוכה פ"ג שהבאנו לעיל דאמר ר' אילא ותני תמן כך היה המנהג בירושלים וכו'. וכן הך דמעשר שני פ"ב ג"ג ע"ג תמן אמרין בשם ר' חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן מתניתא. — ובמה שזכרנו עד הנה יונח לנו כבר קצת במה שנמצאו שינויים בברייתות בין הירושלמי והבבלי. גם יוכן מה דאיתא בבלי ברכות ג"ג ת"ד גחלים לוחשות מברכין עליהם ובירושלמי ברכות הוא מיטרא דר' חייא בר אשי בשם רב עיי' לעיל, דבאמת בעל המאמר הוא רב וכמו שהוא בירושלמי אלא דבבבלי קבעו אותו בברייתא ובהך דברכות וכתובות ושבת שהביא בעל הערוך.

ומלבד ר' חייא ור' אושעיא נראה שהיו עוד חכמים ידועים אשר חיברו תוספתות על דרך ר"ח ור' אושעיא ומהם היו יושבים בעיר בר דליה. והנה

בבלי ב"מ י' ע"א איתא ר"ל בשם אבא כהן כרדלא (עיי' פ"ד ערך בר דליה),
ועיי' כלאים פ"א כ"ז ע"א עוף לא תניתה אמר ר' יוחנן אייתתה מן דבר דליה
(ובירושלמי ב"ק סוף פ"ה איתא בטעות מן דבר לוי) תרנגול עם הפיסיוני
תרנגול עם הטווס אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה, (ובתוספתא שם
פ"א תרנגול טווס תרנגול פסיוני כלאים זה בזה והוא הק' דבר דליה אלא שיש
ט"ס כאשר יובן בקל וצ"ל תרנגול עם טווס ותרנגול עם פסאני וכו'). —
תרומות פ"י ט"ז ע"ב תני ר' יודה בר פוי דבר דליה דג טהור טפל שכבשו
עם דג טמא מליח אסור. שקלים פ"ז ג' ע"ד תגה ר' יודה בן פוי דבר דליה
ואפי' נדחה טמוס, ועיי' פאה פ"ג הל' ט' (י"ז ע"ד) כלאים סוף פ"ח תני ר' יודן
בר פוי דבר דליה ולא ידעין וכו'.

ומצינו ג"כ שאספו מימרות דאמוראי אל התוספתא כאלו הן ברייתות
גמורות. עיי' תרומות קרוב לסוף פ"א אמר ר' אבהו שנה לי יונתן בן עכמאי
בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה ובידה נר ובתוכו שמן שרפה
הרי זו מוספת לתוכו שמן של חולין ומדלקת. וזה המאמר נשנה כמעט מלה
במלה תוספתא שם פ"י: בת כהן שהיתה בידה נר מלא שמן שרפה בע"ש
עם חשיכה הרי זו נותנת לתוכו חולין כל שהוא ומדליקו. (ואפשר דיש לומר
להפך, יונתן בן עכמאי הביא זאת הברייתא לבית המדרש ולא שנה דין זה
מעצמו, וע"ש בירושלמי אמר ליה ר' זעירא מה טבייה אמר ליה אדם גדול
היה ובקי במשנתו היה). ויותר מזה מצינו בכמה מקומות שוני הלכות עיי'
בספרנו שם והם ג"כ אוספי ברייתות. ושוני הלכות אלה הוסיפו לפעמים בברייתא דבר
על שם איזה תנא מה שלא אמר זה התנא מעולם והוציאו כן מכת סברא
ממה שאמר זה התנא במקום אחר. עיי' חולין קמ"א תא שמע גנג וגולן
ישנן בכלל מלקות דברי ר' יהודה והא הכא לאו שניתק לעשה הוא דרחמנא
אמר לא תגזול והשיב את הגזילה שמע מינה טעמא דר' יהודה משום דקסבר
לאו הניתק לעשה לוקין עליו אמר ר' זירא לאו אמינא לכו כל מתניתא דלא
תניא בי ר' חייא ור' אושעיא משכשתא היא ולא תותבו מינה בי מדדשא,
ופי' רש"י ר"ח ור' אושעיא סידרו את הברייתות ודיקדקו בדברי כל הכס לומר
כמה שאמר אבל יש תנאים הרבה שמוסיפים על משנתם בדדמי כי הכא משום
דשמעינן לר' יהודה הכא דמחייב סברי טעמא משום לאו שניתק לעשה לוקין
עליו והוסיפו לומר גנג וגולן עכ"ל. ולא יפלא עוד אם מצינו בתוספתא שנותן
התנא טעם לדבריו והוא ע"פ מסקנת הש"ס כהך דתוספתא דמאי פ"ח שזכרנו
לעיל היאך זה מעשר דבר שאינו שלו.

וכן מצינו ג"כ שהש"ס מוסיף לפעמים פירוש על הברייתא ומבליע אותו
בדברי הברייתא עצמה. וז"ל הרשב"א (הביאו ב"י י"ד סי' קפ"ז): מדרך הגמ'
בכל מקום להוסיף בל' התוספתא דרך פירוש בעלמא ושונין כאילו הוא מגוף
התוספתא עכ"ל. וכזה יונח לנו ג"כ לפעמים במה שמצינו הפרש בברייתא בין
הבבלי והירושלמי. עיי' מנחות נ"א ע"ב במשנה והוא שנויה ג"כ באיזה שינוין
שקלים פ"ח ט"ז לא מינו כהן אחר תחתיו משל מי היתה קריבה ר' שמעון

אומר משל ציבור ר' יהודה אומר משל יורשין ובגמ' ת"ר כ"ג שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו מניין שתהא מנחתו קריבה משל יורשין ת"ל והכהן המשיח תחתיו מכניו וכו' דברי ר' יהודה ר"ש. אומר חק עולם משל עולם. ובירושלמי שקלים פ"ז הל' ז' (ג' ע"ד) מניין לכהן גדול שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו תהא מנחתו קריבה משל יורשין ת"ל מכניו יעשה וכו' ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנאמר חק עולם ממי שהבריות שלו ע"כ. ובהשקפה ראשונה נראה שהבריותא שבכבלי משונה משל הירושלמי. אבל באמת אינו כן לפי הכלל זה שהניח לנו הרשב"א, והבריותא בעיקרה לא נשנית כ"א בזה הלשון: ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנא' חק עולם. והכבלי הוסיף הפירוש משל עולם והירושלמי הוסיף הפירוש ממי שהבריות שלו. ויש ליתן טעם לשבח במה שלא פירש הירושלמי משל עולם. שהרי הירושלמי אמר בכל מקום כל עמא ולא אמר כל עלמא וכמו שהערנו לעיל פ"ב חלק לשונות הירושלמי, ולא שימש כלל בהנחת „עלמא“ לקיבוץ אנשים או ציבור, לכן לא עלה על דעת הירושלמי לפרש הבריותא כמו שפי' הכבלי משל עולם.

והנה ממה שזכרנו עד הנה יונחו לנו השינויים שבין הירושלמי והכבלי ובין הירושלמי והתוספתא וכו'. ונשאר עוד לבאר מה שבאים מאמרים בכבלי בל' ברייתא ובירושלמי הם מיטרות דאמוראי. הנה המאמרים אשר הובאו מא"י לכבל היו כהורק מכלי אל כלי ונשכח לפעמים שם האומר והחזיקו אותם בני כבל לברייתא. והכבלי עצמו הוא עד בזה. עיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ז ר' בא בריה דר' חייא בר אבא אכל מהלך עומד ומברך אבל עומד יושב ומברך אכל יושב מיסב ומברך, והובא בכלי ברכות נ"א ע"ב בשינוי קצת ובוה"ל אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא וכו'. הרי לפי שזה המאמר הובא מא"י לכבל נסתפקו בו בני כבל אם הוא מימרא דאמורא או ברייתא. וכן איתא בכלי שם נ"ט ע"ב והאמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה ע"כ. הנה ר' אבהו הוא אמורא דא"י ובא משם המאמר זה לכבל ולכן היה בזה מקום ספק. (ובכלי תענית י' ע"ב איתא לבד אמר ר' אבהו וליתא שם ואמרי לה במתניתא תנא, ויש להקיש מזה על סידור המסכתות דתלמוד בבלי ושלא ניסדרו בעת אחת ואין פה המקום להאריך). וכן בבלי כתובות ח' ע"ב אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא י' כוסות תיקנו חכמים בכית האבל וכו' ועולא הוא ג"כ אמורא ירושלמי (עיי' פ"ד). — ורוב המאמרים הבאים בל' אמר אמורא פלוני ואמרי לה במתניתא תנא הנמצאים בכבלי נאמרו במקום שהאמורא פלוני הוא אמורא ירושלמי. וגם במקום שהאומר הוא בכלאי יש למצוא טעם. עיי' חולין ע"ד ע"א דאמר ר' יהודה בשם רב ואמרי לה במתניתא תנא וכי ימות מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה וכו'. וזאת המתניתא היא ברייתא דת"כ פ' שמיני פרשה י' ע"ש, ורב סידר הת"כ כידוע, לכן בא בזה הספק אם אמר לה רב בשם עצמו או הוא מאמר דספרא.

וראינו עוד להעיר כי לא כל מאמר הבא בירושלמי בשם אמורא הוא מימרא דאמורא, ולפעמים מוכח מתוכו שהוא ברייתא והירושלמי קיצר בזה.

עיי' קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ג) חזרו להיות קונים בקצצה מהו קצצה בשעה
שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות ומטלין אותן קליות
ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרי' נקצץ פלוני מאחוזתו
ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כך ואומרי' חזר פלוני לאחוזתו אמר ר'
יוסב' בי ר' בון אף מי שהוא נושא אישה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין
חביות ומטלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין
ואומרי' נקצץ פלוני ממשפחתו ובשעה שהוא מגרשה היו עושין כן ואומרין
חזר פלוני למשפחתו. ובבבלי סוף פ' האשה שנתארמלה איתא תנו רבנן כיצד
קצצה אחד מן האחין שנשא אישה שאינה הוגנת לו כאין בני משפחה ומביאין
חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל
שמעו אחינו פלוני נשא אישה שאינה הוגנת לו ומתיראים אנו שמא יתערב
זרעו בזרעו בואו וקחו לכם דוגמא לדורות שלא יתערב זרעו בזרעו ע"כ, והוא
מימרא דר' יוסב' בי ר' בון בירושלמי. אך באמת גם ר' יוסב' לא חידש מעצמו
זה המאמר אף מי שהוא נושא אישה וכו' כי הוא סיפור מאשר היה בימים
קדמונים ומי הודיעו אותו לר' יוסי אם לא שמצא איזה ברייתא וכאשר הוא
בבבלי (ואפשר שצ"ל בירושלמי תני ר' יוסי בי ר' בון במ' אמר ר' יוסי בי
ר' בון), והברייתא זאת באה בהרחבה ובשינוי קצת לבבלי.

והעולה ממה שזכרנו: במקום שבא אותו המאמר בירושלמי ובבבלי בל'
ברייתא (בבבלי בל' תנו רבנן או תניא ובירושלמי תני) הוא ברייתא גמורה ואף
שיש בו לפעמים סתירה בין הירושלמי והבבלי. ומה שנאמר בירושלמי בשם
אמורא ובבבלי בל' ברייתא הוא בעצמותו מיטרת אמורא ולא ברייתא. וכן יש
לדון על מה שבא בירושלמי בל' מימרא ונשנית בתוספתא. ויש ברייתות
בבבלי המתקנות ע"פ תירוצו של הירושלמי והן מעידות בעצמן שבאו בזמן
מאוחר מא"י לבבלי. והשינויים בין ירושלמי ובבלי בברייתא נולדו לפעמים
ממה שהברייתות נשנו בסגנון אחר בתוספתא דר' חייא ובסגנון אחר בתוספתא
דר' אושעיא או בתוספתא דבר דליה או ע"י שוני הלכות. —

ודע דלפעמים נראה לעינים שעיקר הברייתא היא כמו ששניה בירושלמי
והשינוי בבבלי הוא בטעות ואפשר שנולד ע"י איזה שונה הלכה שלא בדיוק.
עיי' בבלי קידושין כ"ב ע"א ת"ד אם אמר יאמר עד שיאמר וישנה אמר בתחילת
שש ולא אמר בסוף שש אינו נרצע שנאמר לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת
יציאה אמר בסוף שש ולא אמר בתחילת שש אינו נרצע שנאמר אם אמר
יאמר העבד עד שיאמר כשהוא עבד. והש"ס נתקשה הרבה בזה ונדרק לאוקומי
בתחילת פרוטה אחרונה בסוף פרוטה אחרונה ע"ש. אבל בירושלמי שם פ"א
ג"ש ע"ד איתא בזה"ל: ואם אמור יאמר העבד שתי אמירות אחת בסוף שש
ואחת בתחילת שבע אחת בסוף שש עד שהוא בעבודתו ואחת בתחילת
שבע לא אצא חפשי. (ועיי' ספרי פ' ראה פסקא קב"א ושם כני' הבבלי אך
במקום בתחילת שש איתא שם בתוך שש. ובמכילתא פ' משפטים איתא
סתם ואם אמור יאמר העבד עד שיאמר וישנה.) וכן באיזה ברייתות שהבאנו
לעיל שיש בהן שינוי בין הבבלי והירושלמי נראה שהדין עם הירושלמי. —

אבל בזה יש גירעון להבחייתא דירושלמי שג' הירושלמי היא בכמה מקומות שלא בדיוק והירושלמי משנה לשון הבחייתא או מקצר המאמר של הבחייתא. בענין שינוי הלשון: עיי' תוספתא ברכות פ"ג אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל נשכו ערוד וכו' וכן שם עוד איהו פעמים ערוד וכן הוא בכלי שם ל"ג, ובירושלמי ברכות ט' ע"א אמרין עליו על ר' חנינא וכו' נשכו חברבר וכן תמיד שם. — תוספתא מעשרות פ"ג סופת (צ"ל סופי) תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים וכו' וכן הובא בכלי פסחים ו' ע"ב ובירושלמי ריש דמאי נסתייפו התאנים וכו'. — תוספתא תרומות פ"א ואם היה בור קטן ואחרים משתמשין בו תרומתו תרומה. ובירושלמי שם פ"ג הל' ד' (מ"ב ע"א) או שהיו (הבעלין) אחרים משכשכין בהן. — תוספתא שם פ"ג אמרו לו אינו דומה ענבים לזיתים ענבים רכות וכו'. ובירושלמי שם מ"ב ע"ב ענבים דיהות. — וכן משנה הירושלמי במקומות אחרים ל' התוספתא ל' השגור לו ולרוב לל' ארמית. ומצינו שמשנה ברייתות שלמות לל' ארמית תוספתא ברכות פ"ז (והובא בכלי שם פ"ג ע"א) הלל הזקן אומר בעת המכנסין פור בעת מפזרין כנס. ובירושלמי סוף ברכות הלל הזקן היה אומר בשעה דמכנשין בדר ובשעה דמבדרין כנוש (ואפשר שהלל אמר כל' ארמית וכמו שמצינו אבות פ"א הוא היה אומר נגד שמא אבד שמייה וכו' וכמה מאמרים ישנים נאמרו בעיקרן כל' ארמית ובהך דעריות פ"ח מ"ד העיד (ר') יוסי בן יעזר איש צרודה על איל קמצא דכן וכו' וכבר הערנו ע"ז במ"א). — בכלי ברכות כ"ח ע"א ת"ד שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג וכו' עמד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שכחה והשקף שתים ושלש שעות ובירושלמי פ"ה ט' ע"ג שמואל הקטן עבר קומי תיבותא ואשג' מכניע זדים בסופה שרי משקף עליהון.

ולפעמים מקצר הירושלמי המאמר של הבחייתא ומביא רק עיקר הענין. תוספתא דמאי פ"ג חבר שהיה יושב במשתאו של עם הארץ ובסעודתו של עם הארץ אפי' רואין אותו נוטל ואוכל מיד נוטל ושותה מיד אין לו חזקה למעשרות שמא עישר בלבו. ובירושלמי שם פ"ב הל' ב' (כ"ב ע"ד) הובא בקיצור ראו אותו מיסב אינה חזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב. — בכלי ב"ט י' ע"א איתביה רבא לר' נחמן מציאת פועל לעצמו במה דברים אמורים בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום ערור עמי היום אבל אמר לו עשה עמי מלאכה היום מציאתו לבעל הבית ובירושלמי פאה פ"ד הל' ו' (י"ח ע"ב) הובא הך ברייתא בקיצור תני השוכר את הפועל לעשות עמו בכל מלאכה מציאה של בעל הבית. — וכן נמצא במקומות הרבה שהירושלמי מביא לבד תוכן הבחייתא.

והירושלמי משיט ג"כ לפעמים שמות התנאים מן הבחייתא. תרומות פ"ג מ"ב סוף ע"א מאימתי תורמין את הזיתים אית תנאי תני משיטחנו ואית תני תני משיטחנו, וכתוספתא שם פ"ב מאימתי תורמין את הזיתים משיטחנו ור' שמעון אומר משיטחנו. — פסחים פ"ט הל' ג' אית תני תני על השני הוא ענוש כרת על הראשון אינו ענוש כרת אית תני תני על הראשון הוא ענוש

כרת ועל השני אינו ענוש כרת ואית' תניי בין על הראשון בין על השני
ענוש כרת. ובתוספתא שם פ"ח והובא בכלי שם צ"ג נזכרו הנך ג' תנאי בשם,
רבי ר' נתן ר' חנניה בן עקיבא. — שם הל' ד' אית' תניי תני סף כלי אית'
תניי תני סף אסקופה מאן דאמר סף כלי ואת' הסיפס ואת' המזמרות ואת'
המזרקות מאן דאמר סף אסקופה בתתם ספס את' סיפיי. וז"ל המכילתא פ' בא
אשר בסף מגיד הכתוב שעוקה חוצפה בצד (הגר"א הגיה חוקק עוקת) ושוחט
בתוכה אין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספס את' ספי וכתיב וינועו אמות
הספס דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספס
והמזמרות. — סוכה סוף פ"ה ובעצרת אומר הילך מצה הילך חמץ אית' תני
תני הילך חמץ הילך מצה, ובכלי שם ג' איתא תנאי היא דתניא הילך מצה
הילך חמץ אבא שאול אומר הילך חמץ הילך מצה. — מכל זה נראה
שלא נשנו לפעמים בא"י הבריות בדיוק גמור. ויותר מזה מצינו שהירושלמי
אומר בפירושו דנשנית איזה ברייתא ונעלמה ממנו. שכוונת פ"ה הל' ז' (ל"ז ע"ב) זה אומר
אזור גדול וזה אומר קטון תני ר' חייא ולא ידעין מה תני. וכבר הבאנו לעיל
הא דפאה פ"ג וכלאים סוף פ"ח תנה ר' יודן בר פזי דבר דליה ולא ידעין
מה תנה.

מלבד התוספתא אשר ממנה לוקחו רוב הבריות הובאו בירושלמי
המכילתא, הספרא, הספרי.

המכילתא הובאה בהרבה מקומות וכל' תני ר' ישמעאל ולא כל' תני
דבי ר' ישמעאל. ומה שנעתק לפעמים בספרים מן הירושלמי תני דבי רבי
ישמעאל הוא ט"ס. ועיי' לקמן פ"ד ערך ר' ישמעאל.

הספרא הובא לפעמים בירושלמי אבל לא נזכר בשום מקום שם מחברו,
ולא שם "ספרא" או "תורת כהנים". ולפעמים הובא הספרא בני יותר נכונה
מאשר בכלי. וז"ל ת"כ פ' ויקרא פ"ד ט' (דיבורא דחובת) יכול המהדר
בלב יהא חייב תלמוד לומר בשפתים ולא בלב יכול שאני מוציא את הגומר
בלב תלמוד לומר לכל אשר יבטא. ובכלי שכוונת כ"ו איתא בזה"ל: בשפתים
ולא בלב גמר בלבו מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשכונה, והי"ס נתקשה
הרבה בזה ע"ש. ולפי לשון הת"כ לא קשה מידי כאשר מבואר להטעין.
ובירושלמי תרומות פ"ג הל' ז' (ט"ב ע"ב) גזיר פ"ה הל' א' הובא בזה"ל
בשפתים לא בלב יכול שאני מוציא את הגומר בלב תלמוד לומר לבטא.
והוא כל' הת"כ אלא שהירושלמי קיצר בזה כדרכו. — ובכ"ז נראה שהבריות
של הספרא לא היו עיקרות בעיני חכמי א"י כהבריות דהתוספתא והמכילתא
וכדמוכה מהך דתרומות ונזיר נוספה שהבאנו. דאחר המאמר בשפתים ולא בלב
וכו' איתא שם ושמאל אמר הגומר בליבו אינו חייב עד שיוציא בשפתיו והתני
כל גדיב לב זה הגומר בלב אתה אומר זה הגומר בלב או אינו אלא המוציא
בשפתיו כשהוא אומר מוצא שפתך תשמור דרו מוצא בשפתיו אמור הא מה
אני מקיים כל גדיב לב זה הגומר בלב ע"כ, והמאמר זה נראה שהוא מן
המכילתא דהא קאי אקרא דסדר שמות (אף שאינו במכילתא שלפנינו), והי"ס
שכך מלאקשו"י מהך ברייתא דת"כ שהביא קודם לכן יכול שאני מוציא את

הגומר בלב ת"ל לבטא ומקשה מן המכילתא. — ועיי' פאה פ"ד ריש הל' א'
 אית דבעי משמעניא מן הדא תעזוב הנח לפנייהם תבואה בקשה תלתן בעמיר
 חמרים במכבודות והוא מן הספרא פ' קדושים פרשה ג' ובא בל' אית דבעי
 משמעניא ולא בל' אית תניי וכו'.

הספרי הובא בירושלמי ולא נזכר ג"כ בשום מקום לא שם מחברו ולא
 שם הספרי, וקצת מקומות מורים שלא היה ג"כ עיקר בעיני חכמי א"י כהתוספתא
 והמכילתא.

עוד יש להזכיר ברייתא אחת והיא הברייתא ד"ג מידות דרבי ישמעאל.
 הירושלמי מרמו לפעמים אברייתא זאת אבל מכיז איזה מדה בל' אחר מטה
 שהיא בברייתא דר' ישמעאל. עיי' פאה פ"א הל' ט"ז ע"ג דר' ישמעאל דרש
 כל שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש נעקד מן הכלל והרי הוא בחידושו.
 ובברייתא דר' ישמעאל הנסדרת בפתיחת הספרא איתא בזה"ל: כל דבר שהיה
 בכלל ויצא לידון בדבר חדש אי אתה יכול להתווירו לכללו עד שיחזורנו
 הכתוב לכללו בפירוש, וכן הובא בזה הסגנון ואך בשינוי מעט בבלי יבמות ז'
 ע"א זבחים מ"ט ע"א. — עוד יש להעיר שכפי העולה מתלמוד בבלי אין מי
 שיחלוק על י"ג מדות אלה (אלא במקום כלל פרט וכלל הכנים ר"ע רבוי
 ומיעוט ורבוי ועיי' בדרבי המשנה פ"א צד 19) עד שחשבו קצת מפרשים
 שהן מקובלות למשה מסיני, ומהירושלמי פאה שם עולה דהחכמים פליגי על
 המדה, "כל דבר שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש וכו'". ו"ל הירושלמי:
 על דעתיה דרבנן דאינון אמרין הרי הוא בכללו והרי הוא בחידושו וכו' לאיזה
 דבר נאמר פ"אה בכרם וכו': — ועיי' תרומות פ"א מ"ז ע"ד דעלה על דעת
 הש"ס לומר דר' אליעזר חולק על המדה דר' ישמעאל, "כלל ופרט וכלל אי
 אתה דן אלא כעין הפרט". והכי איתא שם מה ר' ליעזר כר' ישמעאל דר'
 ישמעאל דו אמר כלל ופרט (צ"ל פרט וכלל) הכל בכלל ורובה מדרבי ישמעאל
 דו אמר אפילו כלל ופרט וחזר וכלל הכל בכלל.

ונזכרו עוד מדות אחרות בירושלמי ובא ג"כ בבבלי אלא שבירושלמי
 הל' לפעמים משונה מאשר הוא בבבלי. ירושלמי יבמות פ"ב ריש הל' א'
 מיעוט אחר מיעוט לרבות. — שבועות פ"ה הל' ב' ר' מאיר דריש גזרה
 שוה ממקום שבאתה ורבנן דרשי גזרה שוה כאמור בה. ובבלי שבועות ל"א
 וכן כדרכה מקומות נזכרה זאת המדה בל' דון מינה ומינה דון מינה ואוקי
 באתרה. והירושלמי נותן ג"כ כללים להלכה. תרומות פ"ג הל' א' רבי וחכיריו (צ"ל
 וחכיריו ע"ש) הלכה כרבי, ר' יוסי וחכיריו (וחברו) הלכה כר' יוסי מחכיריו
 (מחכיריו), ר' מאיר ור' שמעון הלכה כר' שמעון, ר' שמעון ור' יהודה הלכה
 כר' יהודה ואין צריך לומר ר' מאיר ור' יהודה שהלכה כר' יהודה, וע"ע שם
 ובבלי עירובין מ"ו. — כלאים סוף פ"ד הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ,
 וכן הוא בשינוי מעט בבלי ברכות ל"ז ע"א ובמ"א.

דרך לימוד תלמוד ירושלמי ודרך לימוד תלמוד בבלי.

כל הוגה גם במעט עיון בשני התלמודים ישפוט בקל שיש הפרש גדול ביניהם אף שמטרהם אחת, לפרש המשנה והברייתא ולהרחיב התורה שבעל פה. וההפרש זה יתואר לרוב באמרם הבבלי מאריך והירושלמי מקצר, הבבלי אוהב לעלות הרים ולרדת בקעות בשקלא וטריא והירושלמי משים גבול לקושיות והיות ומיטיו הולכין לאט בדרך הגיון פשוט. אבל היורד אל עמקי הירושלמי לא ימצא מרגוע בזה, כי גם הש"ס ירושלמי יגביה לפעמים עוף בקושיות ויורד עד נכני הים לפרק, גם בונה לפעמים כיפה על גבי כיפה ועלייה על גבי עלייה בספיקות ואבעיות. וגם הנפש הצמאה לדעת לא תשקוט בדברים הנאמרים בכלל ובתחילת העיון והיא נכספת לבוא אל מצוא הדבר, להכין משפט כל אחד מהשני תלמודים ומעשהו ולהציג הפרטים אלה לעומת אלה אשר על ידם יודע ההפרש בין זה לזה. — ולבוא אל תכלית החקירה הזאת נקדים הערה כללית בעצם ותוכן התלמוד בבלי.

הבבלי סובב בכלל על שני אופנים, האופן האחד לפרש ולברר המשנה והברייתא, והאופן האחר לחדש הלכות אשר לא נאמרו במשנה וברייתא. והלכות אלה נולדו על ברכי האמראים או שהוכיחן האומר ממשנה וברייתא או שחדש כן ע"פ סברתו. וההלכה שנתחדשה ע"פ הסברא נתהווה או ע"פ איזה מעשה שבא לפני האומר או ע"פ שאלת חכם אחר או שאלת בני הישיבה, וגם חידשו הרבה פעמים הלכות מעצמן בלי סבה חיצונית ואך הגיון שכלי האומר הניעו לזה. — והן בפירוש המשנה והברייתא והן בהלכה המחודשת היו פעמים רבות הדעות נפרדות וכפטיש יפוצץ סלע, ונחלקו האמוראים בני דורם זה עם זה איך יעלה הפירוש וההלכה, והקשו זה לזה ממשנה וברייתא וכל אחד או מישב הקושיות ועומד על דיבורו או יודה לדברי חברו. והאמוראים אשר באו בדור אחר גם הם יצאו לפרש המשנה והברייתא ולחדש הלכות, ונסף לזה הם בחנו וחקרו דברי האמוראים אשר קדמום והקשו עליהם ממשנה וברייתא הנראות מתנגדות להם או מאשר שנראו דברי איזה אמורא סותרים זה את זה. — ועל דרך זה נחקר על הירושלמי איך דרכו לפרש המשנה והברייתא ואיך דרכו בהלכות האמוראים ונציג לעומתו דרך הבבלי באלה האופנים, ובזה יובן דרך הלימוד של כל תלמוד ותלמוד ובמה יבדלו זה מזה. ונרד בראש אל דרך הירושלמי בענין המשנה. הירושלמי אינו מפרש לפעמים המשנה הצריכה ביאור ופירוש. עיי' משנה דסוף עירובין ר' שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך. והירושלמי אינו מפרש בזה כלום וע"ש בבבלי. — ר"ה ריש פ"ד ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וכו' והבבלי נתייגע הרבה בפירוש המאמר ועוד זאת, והירושלמי שותק לגמרי. — משנה ריש ביצה ומורים שאם שחט שיחפור בדרך ויכסה שאפר כירה מוכן הוא, והבבלי נתקשה במאמר זה ואמר אפר כירה מאן דכר שמיא והירושלמי אינו מפרש כלום. — וכן לא מפרש כלל המשנה יבמות פ"ד ח' החולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה חולצת ולא

מתיבמת וכן המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום. כתובות פ"ו מ"ד מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשווה היו שם מאתים של מנה נוטלת חמשים וכו'. גיטין פ"ו מ"ב האשה שאמרה התקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע. ב"ק פ"י מ"ב נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחר הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתייאשין מהן המציל מן הנהר או מן הגייס או מן הלסטים אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו. סנהדרין פ"ג מ"ג אמר ר' שמעון בתחילה היו קורין אותן אוספי שביעית משרבו האונסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית. וכל המשניות אלה והדומין להן צריכות ביאור או שהן סתומות או שיש סתירה בין רישא לסיפא; והבבלי נתייגע הרבה לפרשן, ובירושלמי אין זכרון שיש במשניות אלה והדומות להן מן הקושי ואיך למצוא ביאור ופירוש (ועיי' לקמן).

וגם במקום שהירושלמי יורד אל ביאור המשנה מקשה לפעמים על המשנה ומסתלק ממנה בלא תירוץ. פאה פ"ו הל' ב' וקשיא על דבית שמאי בנפה ובגדיש דבר שהוא מסויים ואינו שכיח אינו שכיח וקשיא על דבית הלל בנבך ובכלים דבר שאינו מסויים ואינו אמרין הוא שכיח (ועיי' בר"ש שם מ"ב), והש"ס אינו מתרץ כלום. — שביעית פ"ט הל' ה' (ל"ט ע"א) מה טעמא דר' ליעזר הראשון נותן טעם באחרון מה טעם דרבי יהושע האחרון נותן טעם בראשון (וגי' הר"ש שם מ"ה וקשיא על דעתא דר' ליעזר אין האחרון נותן טעם בראשון) וקשיא על דר' יהושע אין הראשון וכו' והש"ס לא משני מידי. — ועיי' דמאי פ"א סוף הל' א' ר' יוסי בר' בעי ואין כל העולם כולו לפניו וירבו כל הרימין שבעולם על רימי אותו המקום והיו פטורין. — ועיי' יומא פ"א ל"ח ע"ד דמקשי הירושלמי דברי ר' יהודה דמתני' דאמר אף אשה אחרת מתקנין לו וחייש למיתה אמתני' דגיטין פ"ג ג' ושקלים פ"ז ג' ואינו מתרץ כלום. (ובבבלי סוכה כ"ד ע"א מתרץ ר' הונא בריה דר' יהושע מעלה עשו בכפרה ועיי' שם גיטין כ"ח דמחלק רבא בין שמא מת לשמא ימות). והנה ביכורים פ"א מ"ד מביא הר"ש קו' הירושלמי והש"ס לא משני מידי, וכתב הר"ש ושמא לא חש לשנויי דלאו פירכא היא ע"כ. אבל זה אינו עולה לכל המקומות אשר נאמר שם הקו' בלי תירוץ (ועיי' לקמן הנראה בזה). —

עוד מצינו להירושלמי שגם במקום שמפרש המשנה לא נכנס לדייק הרבה במה שיש לדייק. פסחים ריש פ"י מתניתא דר' יודה דתני ערב שבת מן המנחה ולמעלן לא יטעום אדם כלום עד שתחשך כדי שיכנס לשבת בתאוה דברי ר' יודה. ובבבלי ריש ערבי פסחים מדייק בזה מאי אריא ערבי פסחים אפי' ערבי שבתות וי"ט נמי (ועיי' תו' שם). — שם פ"ט הל' א' אגן תנינן שנג או נאנס תני ר' חייא שנג או נאנס או הויד אמר ר' יוסה מתניתא אמרה כן שאילו פטורין מן ההכרת ואלו חייבין בהכרת והש"ס לא מדייק כלל

האיך תני שאילו חייבין הול"ל חייב וכמו שמדייק הכבלי שם צ"ב ע"ב. —
ופעמים שאין הירושלמי מדייק במשנה לפי שהיתה לו גי' אחרת. יבמות ס"ד
מ"ד ארבעה אחין נשואין לארבע אחיות ומתו אם רצה הגדול שבהם ליבם
את כולן הרשות בידו והכבלי מ"ד ע"א מדייק ארבעה אחין ס"ד אלא אימא
ארבעה מאחין. והירושלמי אינו עומד כלל על זה הדיוק הנרגש לכל מעיין.
אבל בפסקא למתניתין שם הל' י"ב איתא ארבעה מאחין, ומזה יבורר שעיקר
הני' במשנה בירושלמי היתה ארבעה מאחין והסופרים שיבשו המשנה כדי
להשוותה אל המשנה בבבלי' וכתבו ארבעה אחין. וכבר הערנו לעיל כ"ב ע"א
על שגגת הסופרים בדרך זה. — ולפעמים עומד הירושלמי על דיוק קטן וקל,
והכבלי אינו מדייק בזה. ברכות פ"ב ה' ע"ב האומנין קורין בראש האילן או
בראש הנדבך מני (צ"ל כיני) מתניתא הפועלים קורין בראש האילן והאומנין בראש
הנדבך. — פאה פ"ה הל' ב' (כ' ע"ד) דו מתניתא אינן נאמנין אלא על דבר
שכן דרך בני אדם נוהגין כן כיני מתניתא אינן נאמנין אלא על דבר שבני
אדם נוהגין כן (כצ"ל וע"ש בפירושו). — כתובות פ"ה הל' א' האשה שנפלה
לה נכסים (עד שלא תתארם) כיני מתניתא עד שלא נתארסה. — וכבר הערנו
לעיל י"ט ע"ב שקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה על דיוק זער, ועיי' מה
שהבאנו שם מהך דר"ה פ"ב מ"א יומא פ"א מ"ה.

גם מצינו להירושלמי שלא ברח מלתרץ המשנה בדוחק ולפעמים בדוחק
גדול יותר מן הכבלי. עיי' כתובות פ"א הל' ז' להמשנה היא אומרת מוכת עין
אני והוא או אומר לא כי אלא דרוסת איש את דבעי הש"ס למיטר כנסה
בחוקת כתולה ונמצאת מוכת עין כתובתה מאתים, ומסיק שם הש"ס רב הונא
בשם ר' זעירא לא אמר כן אלא היא אומרת מוכת עין אני כן אתניתי עמך
והוא אומר לא כי אלא דרוסת את לא אתניתי עמך כלום. — וכן מצינו
בהרבה מקומות שהירושלמי נדחק הרבה לתרץ המשנה. אך יש בזה בין הכבלי
והירושלמי, הכבלי מפרש לפעמים בדרך רחוק מאוד ומפסיק המשנה בסכינא
הריפא, עיי' פסחים מ"ה משנה בצק שבסדקי עריבה ובש"ס שם, סוכה י"ט
משנה מחצלת של קנים וכו' ובש"ס שם. ב"מ משנה המפקיד חבית אצל
חבירו ובש"ס שם וכן בשאר מקומות. וזה נתהווה ע"י שברוכ הימים נתגדל
השקלא והטריא ואהבו האמוראים האחרונים לשבר הרים ולפוצץ סלעים
בקושיות ופירוקים (כי להאמוראים הראשונים כרב ושמואל ור' הונא וכו' לא
מצינו דרך זה לפרש המשנה), או לפי שכונתם לא היתה לבד לישב אלא
גם להרחיב ההלכה וכמו שזכרנו לעיל, ורצו לעשות סמוכין במשנה להלכה
אשר חידשו וכעין שעשו התנאים אשר סמכו הלכותיהם אל המקרא והוציאו
אותו ממשוטן, ונרחיב בעה"י במקום אחר הדיבור בזה. ועיי' בבלי קידושין ל"ז
ע"א איבעיא להו ר' אליעזר לקולא פליג או לחומרא פליג לחומרא פליג וכו'
או לקולא פליג וה"ק ת"ק חוץ מן הערלה והכלאים והילכתא גמירא לה וכו"ש
חדש דמושב כל מקום שאתם יושבים משמע ואתא ר"א למיטר חדש אינו
נוהג אלא בארץ דמושב לאתר ירושה וישיבה משמע ומאי אף אקמייתא ע"כ,
הרי דהש"ס נסתפק אם לא נוקי המשנה באוקימתא שאין דוחק למעלה הימנו,

שהמשנה אמרה וכ"ש חדש והעיקר חסר מן הספר, וגם שנדחק לומר דר"א קאי אקטייתא, ומי הביאו לכך הלוא המשנה מפורשת כפשוטה! אלא שההלכה אלצתו יען שהוא משנה מפורשת סוף ערלה החדש בכל מקום (וע"ש בר"ף ורא"ש), ולכן נדחק להוציא המשנה מפשטה.

כל זה מדרך הבבלי אבל הירושלמי לא נשא עינו למרחוק לפרש המשנה ולא סומך לה הלכות גם לא מוציא אותה מפשוטה כדי ליטבא אליבא דהילכתא, ודרכו לפרש המשנה מינה ובה אבל בזה לא יחוש לשנוי בדוחק וכמו שזכרנו. ומצינו ג"כ שנכנס בדוחק ומישב המשנה שבעל המאמר לא אמר מאמרו בשיטתו כ"א בשיטת החולקים עליו. עיי' פאה פ"ה י"ט ריש ע"א בשיטתך השיבהו בשיטתו דאת אמר וכו' (עיי' ר"ש שם פ"ד מ"ב). — שביעית קרוב לסוף פ"ט בשיטתו השיבהו בשיטתך שאת אומר יתנו לאוכליהן וכו'. — וזה הדרך דחוק מאוד והירושלמי בחר בו (ובבבלי נמצא ג"כ בהרבה מקומות דרך זה לישב המשנה), לפי שהוא מינה וביה ואין צריך לסרס המשנה ולהפכה וכדומה.

וכאשר נחקור עוד על דרך הירושלמי לפרש המשנה יעלו לנו כמה הבדלים בינו ובין הבבלי, והעיקר שהירושלמי אינו מדייק הרבה במשנה. הירושלמי לא מישב המשנה בדרך חסורי מחסרא וגם לא מעיר כלל שיש חסרון במשנה. עיי' ביצה פ"ג מ"ב גיטין פ"ו מ"ז פ"ז מ"ה שהבבלי מקשה מעשה לסתור ומתריץ חסורי מחסרא והכי קתני וכו' והירושלמי אינו מפרש כלל, ואפשר משום שקל לברר המשנה ולמלא החסרון. ובאמת לא חסר כלום אלא שהמשנה קיצרה וגם הבבלי לא העיר על זה אלא לברר הענין יותר. עיי' הך דביצה פ"ג מ"ב מצודות חיה ועוף (בירושלמי ועופות) ודגים שעשאן מערב יום טוב לא ישול ביום טוב אלא אם כן יודע שניצודו מערב יום טוב ומעשה בנכרי אחד שהביא דגים לרבן נמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו ע"כ, הגה רבי מסדר המשנה סמך על הקורא שיבין כמה שאמרה המשנה ומעשה בר"ג וכו' כונתה שר"ג חולק אתנא קמא ולכן לא האריך לומר ור"ג מתיר. — וזה המשפט הוא ג"כ בהנך משניות דגיטין פ"ו ופ"ז, והמשנה באה בכל מקום לקצר ולא להאריך. — וכבר קמו קצת האחרונים ופירשו שגם במשניות אחרות במקום שמתריץ הבבלי חסורי מחסרא אין כונת הש"ס לומר שיש חסרון במשנה אלא שהש"ס אמר כן לברר הענין ומילוי החסרון נמצא בדברי המשנה עצמה. (אף שכאמת אין הדעת מסכמת לזה בכל מקום עיי' עירובין ס"א ע"א ומאן דתני אין אנשי לא משתבש דמוקי לה במודד וחסורי מחסרא וכו', וכן בהך דזכתיים צ"ז ע"א מאי קאמר חסורי מחסרא אם יש בהן בנותן טעם וכו', מנחות נ' ע"א חינוך מאן דבר שמה חסורי מחסרא וכו' ועוד הרבה משניות אחרות. ויותר נראה שבמקום שמתריץ הש"ס בדרך חסורי מחסרא דחוק כזה מצא לו סמך מנוסחא אחרת במשנה וכמו שהערנו לעיל להך משנה דעירובין).

גם זה מדרך הירושלמי אם נראה במשנה כבא מיותר או סותר לבבא אחריתא אינו מרחיב להעיר על זה בדרך קושיא כדרך הבבלי אלא מקים מיד

המשנה על מכונה ולרוב באמרו כיני מתניתא, ותיבת כיני באה לפרש המשנה
ובהרבה מקומות באה לומר שיש לפנינו טעות במשנה. ר"ה ריש פ"ג ראוה
בית דין וכל ישראל וכו' כיני מתניתא בית דין או כל ישראל, פירוש הוי"ו
„דוכל" היא וי"ו המחלקת. והבבלי ר"ה שם מרחיב לומר למה לי למתני
ראוה בית דין וכל ישראל ע"ש. — ביצה פ"ד מ"ה אין מבקעין עצים לא מן
הקורות ולא מן הקורה שנשברה ב"ט ואין מבקעין לא בקדום ולא במגרה
ולא במגל אלא בקופיץ. ובבלי שם ל"א מדייק והאמרת רישא אין מבקעין
כלל אמר ר' יהודה אמר שמואל חסורי מחסרא והכי קתני אין מבקעין מן
הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ב"ט אבל מבקעין מן הקורה
שנשברה מערב י"ט וכשהן מבקעין אין מבקעין לא בקדום וכו'. וה"ל הירושלמי
הל' ב' שם הדא דאת אמר בקורה שנשברה ב"ט אבל בקורה שנשברה מערב
יום טוב מותר. — יומא פ"ד מ"ג שחמו וקבל במזרק את דמו ונחתנו למי
שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל. ובבבלי מ"ג ע"ב והכתיב וכל
אדם לא יהיה באוהל מועד אמר ר' יהודה תני של היכל. ובירושלמי הל' ג'
כיני מתניתא על רובד הרביעי שבעזרה. (והירושלמי מקצר פה הרבה וגם
משבש המשנה ותני שבעזרה במקום שבהיכל דמתני, והבבלי מישר המשנה
בהגהה מעטת של היכל במקום שבהיכל. וגם זה ראייה למה שהערנו לעיל
שהיו להירושלמי נוסחאות שונות של המשנה).

במקום שדברי חכמים במשנה כדברי הת"ק אין דרך הירושלמי להקשות
חכמים היינו ת"ק. וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה פ"ד כלל ו' הערה
א'. וגם הבבלי לא עמד תמיד על זה ע"ש. — וגם במקום שדברי התנא
במשנה נראין כסותרין זה את זה כהך דברכות פ"ז מ"ג סוכה פ"ג מ"ד לא
מפרש הירושלמי לפעמים כלום. עיי' בספרנו שם כלל ח' ובהוספות שם. ועיי'
בפירושו למס' ברכות. — גם אין מדרך הירושלמי לפרש המשנה ע"י „כולה
חד תנא היא" „כיון ותני" וכדומה וכמו שהוא בהרבה מקומות בבבלי.

הירושלמי לא נחית לדייק כהבבלי מאי אתי לארזי מנינא דמשנה. עיי'
בבלי יבמות ג' ע"א קידושין ג' ע"א מנינא דרישא למעוטי מאי מנינא דסיפא
למעוטי מאי וכן בשאר מקומות, ובירושלמי לא נמצא מזה כלום. (ואפשר
שאלה מנינא וכו' הם הוספות מרבנן סבוראי). וכן לא מדייק לומר שזה הבבא
נשמע כבר מבבא אחר ולעשות צריכא ביניהם כדרך הבבלי. עיי' בבלי קידושין
ג' ע"א האומר לשלוחו צא וקדש לי אישה במקום פלוני והלך וקדשה במקום
אחר אינה מקודשת ותנן גמי גמי גמי צריכא ביניהם תנו גמי זה לאשתי במקום
פלוני וכו'. — שם פ"ד ע"ב מי שיש לו שתי בנות וכו' וצריכא דאי
אשמעינן קמיתא וכו' והירושלמי לא מדייק כלל. — וכן במקום שבא במשנה
הכל או זה הכלל אין דרך הירושלמי לדייק כהבבלי כלל לאתויי מאי. עיי'
עירובין פ"ג מ"א חגיגה פ"א מ"א וכמ"א בבבלי ובירושלמי.

ובמקום שלא נשנו במשנה כל השייכין להכלל דרך הבבלי לומר תנא
ושייר (אלא במקום שמשיר לכד דבר אחד מדייק מאי שיר דהאי שייר).

אבל הירושלמי נראה שמצא בזה גרעון בסידור המשנה. עיי' יבמות פ"ט הל' ב' הדא מסייע לר' יונה דר' יונה אמר לית כללוי דרבי כללין ואילין אינון הא אית לך חורניין סוטה אסורה לזה ולזה חלוצה אסורה לזה ולזה פצוע דכא שנשא כשירה ויש לו אח פצוע דכא אף אסורה לזה ולזה הדא מסייע לר' יונה דאמר לית כללוי דרבי כללין (וע"ש הל' א' בהא דאמר ר' יונה לית כלליה דרבי כללין).

ודרך הירושלמי במשנה הוא ג"כ דרכו בכרייתא כלו' שלא לדייק הרכה בפירוש הכרייתא ולהרחיב ביאורה. הירושלמי מניח לפעמים הכרייתא בקושיא בלי תירוץ כעין דרכו במשנה. דמאי פ"ב הל' א' (כ"ב ע"ג) איזהו התגר כל שהביא ושנה ושילש (והוא מהתוספתא שם פ"ד) ר' יונה בעי הכיא שלשה משואין כאחת אין זה תגר זה אחר זה תגר. — שביעית פ"ב הל' ז' (ל"ד ע"א) מניין שהילכו בירק בשעת לקיטתו עישורו מגרנד ומיקבך מה גורן ויקב שהן חייב ממי השנה שעברה את מהלך בהן לשעבר ואילו הואיל והן חייב ממי השנה הבאה את מהלך בהן לבא (והוא דרשת ר' יוסי הגלילי בבלי ר"ה י"ד ע"א), התיבון הרי פול המצרי זרעו לזרע מתעשר לשעבר זרעו לירק מתעשר לבא וקסמה בידיה זרעו לזרע הוא חיה ממי השנה שעברה זרעו לירק הוא חיה ממי השנה הבאה ע"כ והירושלמי אינו מתרץ כלום אף שע"י הקושיא העצומה הזאת נראה הכרייתא מופרכת. ויותר מזה מצינו דמאי פ"א הל' א' ר' ורי' יוסי ב' ר' יהודה נכנסו לוכל במסוייפות וצווח בהן השומר ומשך ר' יוסי ב' ר' יודה את ידיו אמר לו ר' אכול שכבר נתיאשו הבעלים מהן ר' יוחנן בעי צווח ואת אומר הכן אמר ר' יונה יאות הוא מקשי ע"כ. ודברי ר' יונה שאמר יאות הוא מקשי מוכיחין שבמקום שהירושלמי לא מתרץ הקו' על התנא היא בעיניו עומדת וקיימת (ולדברי הר"ש ביכורים פ"א שהבאנו לעיל דהש"ס לא חש לשנויי וכו' אין סעד כי אם במקומות מעט מזער), ואינו מתאמץ לישב אותה ולישר דברי התנא, ולהבבלי דרך אחר בזה וכידוע. — ומכלל שאמרנו הוא ג"כ שהירושלמי אינו מהדר לתת טעם במאי פליגי ב' ברייתות או התנאים החולקים זה עם זה ולהעמיק בסברות וכדרך הבבלי. וגם במקום שנותן טעם לדבריהם — והוא אך במקומות מעטים — אינו מתאמץ הרבה לעמוד על עיקר מחלקותם. עיי' יבמות פ"ד קרוב לסוף הפרק (הל' ט"ו) ר' יוסי בן חנינא אומר וכולהם מאשת אב למדו לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו ר' עקיבה דורש מה אשת אביו מיוחדת שהיא בלא יבוא הוולד ממזר אף כל שהוא בלא יבוא הוולד ממזר. . . . שמעון התימני דרש מה אשת אב מיוחדת שחייבין עליה כרת בידי שמים הוולד ממזר אף כל שחייבין עליה כרת בידי שמים הוולד ממזר. . . . ר' יהושע דרש מה אשת אביו מיוחדת שחייבין עליה מיתת בית דין והוולד ממזר אף כל שחייבין עליה מיתת בית דין הוולד ממזר ע"כ, והש"ס לא מהדר כלל למצוא טעם למה לא

דרשו ר"ע ושמעון התימני בר' יהושע כיון שגם הם למדו מאשת אב ואשת
אב היא כמיתת ב"ד. וראה לעומתו דרך הבבלי בזה שם מ"ט. — ויותר מזה
הירושלמי מביא לפעמים טעם התנא מן הכתוב ואינו מפרש היאך דורש בעל
פלוגתיה דההוא תנא מקרא זה. ר"ה פ"א הל' ז' להמשנה ר' שמעון אומר אב
ובנו וכל הקרובים כשירין לעדות החודש, טעם דר' שמעון כתחילתה ויאמר ה'
אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם וכו' ואינו מפרש היאך דריש ת"ק להאי
קרא דאמר אב ובנו שראו את החודש ילכו לא שמצטרפין זה עם זה וכו'.
ובבלי שם כ"ב מפרש נמי טעמא דר"ש כהירושלמי אבל לא נחית מלהדר נמי
לרבנן ואומר ורבנן עדות זו תהא מסורה לכם.

ופה המקום לדבר ג"כ על אופן דרשת המקרא בירושלמי ומה בזה בני
לבין הבבלי. הגה ידוע שהבבלי דורש לפעמים המקרא בדרך רחוק הרבה, אבל
גם הירושלמי לא נמלט מזה. עיי' מגילה פ"א הל' י"ג (ע"ב ע"ב) ר' לעזר
ור' יוסי בן חנינה ר' לעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ר' יוסי בן חנינה אמר
עולות הקריבו בני נח. . . . התיב ר' לעזר לר' יוסי בן חנינה והא כתיב וישלח את
נערי בני ישראל ויעלו עולות וכו' (ויזבחו שלמים) מה עביד לה ר' יוסי בן
חנינה שלימין בגופן בלא הפישט ובלא ניתוח. וזה מדרש המקרא רחוק ורחוק
מאוד, ונמצא כזה ג"כ במקומות אחרים בירושלמי. — ובכל זאת יש הרבה
בין הירושלמי והבבלי במדרש המקרא. הבבלי הולך למרחוק וקושר מקרא
במקרא ומקרא במקרא עד שמוצא סמך לחלטה ואין בן דרך הירושלמי. עיי'
בבלי פסחים ז' לאור הנר מנא הני טילי אמר ר' חסדא למדנו מציאה מציאה
ומציאה מחיפוש ומחיפוש מנרות ומנרות מנר וכו'. ובירושלמי שם פ"א הל' א'
למה לאור הנר אמר ר' שמואל בר רב יצחק מפני שהנר בודק כל שהוא. . .
ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה דר' שמואל בר רב יצחק אמר מפני שהנר
בודק כל שהוא אף על פי שאין ראייה לדבר זיכר לדבר והיה ביום ההוא
אחפש את ירושלים בנרות (וכבר הערנו על זה בספרנו פ"א צד 19). בבלי
עירובין ג"א הני אלפים אמה היכן כתיב דתניא שבו איש תחתיו אלו ארבע
אמות אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה מנא לן אמר ר' חסדא למדנו
מקום מקום ומקום מניסה וניסה מניסה וניסה מנבול ונבול מחוץ וחוץ מחוץ.
ובירושלמי פ"ד הל' א' ומניין לד' אמות שבו איש תחתיו ומניין לאלפים אמה
אל יצא איש ממקומו ביום השביעי או חלף איד אליעזר ותנינן אסא בן עקיבה
אומר מקום מקום נאמר כאן מקום ונאמר להלן ושמתו לך מקום מה מקום
שנא להלן אלפיים אמה אף מקו' שנא' כאן אלפים אמה (והוא מן המכילתא
פ' משפטים). —

גם זאת להבבלי שהוא דורש לפעמים מיתור אות כתיבה של המקרא
ואין זה דרך הירושלמי. עיי' בבלי יבמות ג' ע"ב אין לי אלא היא צרתה מנין
ת"ל לצרור ואין לי אלא צרתה צרת צרתה מנין ת"ל לצרור ולא לצור,
ובירושלמי ריש יבמות אין לי אלא היא צרתה מנין תלמוד לומר לצרור לא
צרתה ולא צרת צרתה. — בבלי כתובות כ"ט ע"ב והני בני קנסא נינהו ואמאי
איכרי כאן ולו תחית לאשה אשה הראוייה לו אמר ר"ל נערה נערה הנערה

חד לגופיה וחד לאתויי חייבי לאוין וחד לאתויי חייבי כריתות רב פפא אמר בתולה בתולות הבתולות חד לגופיה וכו'. ובירושלמי שם ריש פ"ג כתיב ולו תהיה לאשה אשה שהיא ראוייה לו וממורת היא ראוייה לו ר' שמעון בן לקיש אמר כסף ישקול כמודר הבתולות ריבה כאן בתולות הרבה. (ומה שיש כאן חילוף האומר יבואר לקמן). — וכן מה שדרש הבבלי ברת כריתות סוכה כ"ד עבר העבד קידושין ט"ו וכדומה לא מצינו בירושלמי.

ומצינו ג"כ מדה בדרשת המקרא שהיתה ידוע ומפורסמת בישיבות בכל ודברי הסומך מאמרו עליה לא נצרכו לפירוש כי הבינו הכל שנתסדרו על המדה זאת, וכישיבות א"י לא נתפשטה ולא הבינו דברי הסומך עליה עד שנתפרש להם. עיי' בבלי הוריות ד' ת"ד ונעלם דבר ולא שיעקור המצוה כולה. . . . מאי משמע אמר עולא ונעלם מדבר פי' רש"י דהאי מ"ם דונעלם שדיא אדבר דמ"ם נדרשת לפניו ולאחריו ע"כ, הרי דעולא לא היה צריך לפרש דבריו כי המדה דמקרא נדרש לפניו ולאחריו וכן גורעין ומסיפין וכו' היתה ידועה בפי כל. ובירושלמי שם פ"א הל' ג' (ט"ז ע"א) הוורו בית דין לעקור את כל הגוף כו' ר' חזקיה אמר מדבר ולא כל דבר. . . . וכתוב כן כ"י דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילת הפרשה עד סופה. — ירושלמי נזיר פ"ה הל' א' (ג"ג סוף ע"ד) הקדיש תמימים לבדק הבית עובר בעשה מניין בלא תעשה תלמוד לומר לאמר לאו אמור. . . . וכתוב כן דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילת הפרשה לסופה. ובבבלי פסחים מ"ב ע"א אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל וידבר ה' אל משה לאמור וכו' כי רב אמרי לאמר לאו אמור. — ועיי' ירושלמי סוטה פ"ה ריש הל' א' על הא דאיתא במשנה שם בשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו תני בוא ובה וכתוב כן כ"י דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילתה לסופה. ובבבלי נאמר שהלימוד ממדרש המקראות נראה בדרכה מקומות רפוי וחליש בעיני הירושלמי והיה לו לבד כעין אסמכתא. עיי' ברכות פ"ב ד' ע"ג ר' אבהו בשם ר' לעזר הנותן תפילין כלילה עובר בעשה ומה טעם ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה ולא לילות ימימה פרט לשבתות ומימים טובים. . . . אית דבעי מיטר נשמעיניה מן הדא והיה לך לאות את שהוא לך לאות פרט לימים טובים ושבתות שכולן אות ולא כן כתב מימים ימימה לית לך אלא כ"י דמר ר' יוחנן כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגי. (ועיי' בבלי עירובין צ"ו מנחות ל"ו דהדרשה דימים ימימה היא דרשת ריה"ג והדרשה והיה לך לאות היא דרשת ר"ע ושתייהן דרשות גמורות). — ועיי' פסחים ריש פ"ב ר' אבהו בשם ר' יוחנן העושה אספלנית משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח אינו לוקה שאין לא תעשה שבו מחוור מכלאי הכרם לוקה אמר ר' חנינא פן תקדש פן תוקד אש. וכבר דברנו מזה פ"ב חלק סגנון הירושלמי ערך אינו מחוור ע"ש.

נפן עתה לדרך הירושלמי באופן השני שזכרנו למעלה והוא בהרחבת
הלכה ובשקלא וטריא לכרד אותה. הגה גם להירושלמי גם להבבלי דרך אחד
לחקור בקושיות ותירוצים על ההלכה הנאמרה מפי איזה חכם ולכוא אל
תכליתה. ומצינו לפעמים שהירושלמי מברר הדבר עד קצה האחרון וגם נכנס
באיבעיא בתוך איבעיא ובונה בנין על בנין. עיי' פאה פ"ב הל' ה' פ"ג הל' ו'
דמאי ריש פ"א ובט"א. אך אף כי דרך אחד לשני התלמודים יש הבדל רב
בניהם הן בקושיות הן בתירוצים הן בדמות מלתא למלתא. הירושלמי הולך
בדרך ההגיון הפשוט ודברי הבבלי בנויים על הקישים עמוקים ועל הקיש היוצא
מן ההקיש, ובוה יעבור הבבלי לפעמים חוקו; לא כן הירושלמי, הוא יאחו
תמיד דרכו אף כי הדרך לפעמים צר מאוד. בענין הקושיות: הירושלמי מקשה
ממשנה או ברייתא, או מקשה על דברי תנא או אמורא מדידה אדידה או
מסברא, והקו' בנויה על דרכי ההגיון אבל לא יעמיק לעבור על כל צדדים
ולשקול אם יש למצוא בהם תירוץ וכאשר נמצא בבבלי. עיי' חולין קל"ט
ע"א הני מוקדשים היכי דמי אילמא דהוה ליה קן בתוך ביתו ואקדשיה מי
מחייב וכו' אלא דחזא קן בעלמא ואקדשיה מי מחייב וכו' אלא דאנבהינהו
לאפרוחים ואקדשינהו והדר הדרניהו האי אפי' בחולין נמי לא מחייב וכו' אלא
דאנבהה לאם ואקדשה והדרה מעיקרא אחייב ליה בשילוח וכו'. וכן כתובות
ל"ה ע"ב א"ל רב פפא לאביי לרבה דאמר חידוש הוא שחידשה תורה בקנס
ואע"ג דטיקטיל משלם מתני' כמאן מוקים לה אי ר"ט קשיא בתו אי ר' נחוניא
בן הקנה קשיא אחותו אי ר' יצחק קשיא ממורת וכו'. וכן נמצא כיוצא בזה
בבבלי בהרבה מקומות. — ומצינו ג"כ בבבלי קושיות בדרך הקיש על הקיש
כהך דמכות י"ז ע"ב אמר רבא דילידא אימא וכו' ואע"ג דאית להו פירכא מאי
חומרא וכו'. וכן פסחים ע"ז ע"א סברוה דכולי עלמא טומאה דחוייה היא
בציבור וכו' ודכולי עלמא אין הציץ מרצה על אכילות וכו' נימא מתני' דלא
כר' יהושע. וקושית כאלה ג'א נמצאו בירושלמי. — גם ראינו להבבלי
שמקשה ממקומות הרבה ואם יתורץ הקושיא מברייתא זאת מוסף להקשות
מברייתא אחרת וכו' וכל סוגיא וסוגיא בבבלי בנויה על אופן זה, והירושלמי
משים לרוב גבול לקושיות ודי לו להקשות קושיא אחת ואם בנבורות שתיים.
וכן באופן התירוצים דרך הירושלמי הוא פשוט ומקובל על השכל,
ולפעמים דבריו נהירים יותר מדברי הבבלי. עיי' שבועות פ"ג ל"ד ע"ג ר' בא
בשם שמואל שבועה שנתן פלוני ופלוגי מנה ונמצא שלא נתן מאחד שאין
בירו לבא אין בידו לשעבר התיב ר' יוסי הרי תפילין אין בהן לבא ויש בהן
לשעבר אמר לו תפילין ממקום אחר באו. ובבלי שם כ"ה ע"ב נתקשה ג"כ
הש"ס בזה ומתריץ לצדדין קתני. — פסחים פ"ד הל' ב' להמשנה ר' יהודה
אומר צא והבא לך אף אתה וכלו מטיביריה ולא כלו מציפורין אמר לו
מציפורין הבאתים אם אין את מאמיני צא והבא לך אף אתה, והבבלי שם ג"כ
נדחק הרבה בזה. (ונראה שלא רצה לתרץ כהירושלמי משום דלפי תירוץ
הירושלמי ר' יהודה לקולא ובבבלי שם איתא דר' אלעזר אמר לא אמר ר'
יהודה לקולא אלא לחומרא, אך גם ר' שישא בריה דרב אידי אשר לא אסיק

זה המאמר של ר' אלעזר ע"ש לא תירץ כפירוש הפשוט של הירושלמי). —
ועיי' בבבלי גיטין ע"ג ע"א ת"ד זה גיטין מהיום אם מתי מחולי זה ונפל הבית
עליו או הכישו נחש אינו גט אם לא אעמוד מחולי זה ונפל עליו בית או
הכישו נחש הרי זה גט מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא וע"ש שמסיק הש"ס
כיון דקשיא רישא אסיפא לא איתמר בי מדרשא ומשבשתא היא, ובירושלמי
שם פ"ז הל' ד' (והובא בתו' ובשאר ראשונים) מפרש בדרך פשוט אם מתי
מחולי זה ונפל עליו גל או שנשכו נחש אינו גט אלא (צ"ל שלא) מת
מאותו החולי אם לא עמדתי מחולי זה ונפל עליו גל או שנשכו נחש הרי זה
גט שלא עמד מאותו חולי.

ומאהבת הירושלמי שלא להרחיב בקושיות ותירוצים מניה דעתו לפעמים
בתירוקן דחוק הרכה. עיי' כלאים פ"ה הל' ב' (ל"א ע"ג) איסי בן עקיבה אומר
אסור לרכוב על גבי פרדה מקל וחומר ומה אם בכגדים שאת מותר ללבוש
זה על זה את אוסר בתערובתן בהמה שאת אסור להנהיג בה בזו עם זו לא
כל שכן את אסור לרכוב עליה . . . והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על
הפרדה אשר לי ביריה מששת ימי בראשית היתה. — כתובות פ"א
הל' ז' להמשנה היא אומרת מוכת עין אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת
איש את מסיק הירושלמי היא אומרת מוכת עין אני כן אתנתי עמך וכו' עיי'
לעיל כ"ט ע"ב. — והבבלי אינו עומד בדוחק כזה, ובבבלי מציינו שהוא מעמיק
הרכה מן הירושלמי ונחית חד דרגא יותר. עיי' ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' (נ"ד
ע"ג) ואיתא ג"כ ר"ה פ"א הל' א' חגיגה פ"א הל' ד' עולא בר' ישמעאל בשם
ר' לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו
ברגל . . . התיכון והתנין ההלל והשמחה שמונה הגע עצמך שחל יום הראשון
להיות בשבת לשוחטן מערב הרגל אין את יכול דאמר ר' זעורא עולא בר'
ישמעאל בשם ר' לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי
חובתו ברגל לשוחטן ברגל אין את יכול שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה את
השבת אימתי אמרו ההלל והשמחה שמונה אמר ר' יוסי קיימה ר' אבדמי
נחותה ככהנים ובשעיר והש"ס ר"ה פ"א הל' א' מניה זה התירוקן ליסוד לתרין
בו קו' אחת ע"ש. ובבבלי פסחים ע"א איתא אמר רבא שתי תשובות בדבר
חדא דשעירי הרגלים חי נאכלין ושמחה בחי ליכא ועוד כהנים אוכלין ישראל
במה שמחים. — ואשר שהבבלי יורד יותר לעומק הענין מהירושלמי עיי' עוד
שבת פ"ז הל' א' (ט' ע"ב) מה בין מזיד בשבת ושונג במלאכות מה בין
שונג בשבת ומזיד במלאכות אמר ר' יוסה ולמה מזיד בשבת ושונג במלאכות
חייב על כל אחת ואחת שאם אומר את לו מלאכה היא זו הוא פורש ממנה ועושה
מלאכות אחרות ולמה שונג בשבת ומזיד במלאכות אינו חייב אלא אחת שאם
אין אתה לו שבת הוא זו מיד הוא פורש. ובבבלי שם ע' ע"א מתירין ר' ספרא
כן ור' נחמן השיב לו כלום פריש משבת אלא משום מלאכות וכלום פריש
ממלאכות אלא משום שבת ותירין בע"א. — מעשרות פ"א הל' ד' (מ"ט ע"א)
וסוכה פ"ג הל' ז' אתרוג הבוסר ר' עקיבה אומר אינו פרי (כלו' ואין אדם יוצא
בו ידי חובת לולב) וחכמים אומרים פרי ר' אילא ר' יסא בשם ר' לעזר אתיא

דר' שמעון (דפוסר שם במשנה אתרוגים בקוטנן מן המעשר) בשיטת ר'
עקיבה רבו כמה דר' עקיבה אומר אינו פרי כן ר' שמעון אומר אינו פרי . . .
מסתברא ר' שמעון יודה לר' עקיבה ר' עקיבה לא יודי לר' שמעון ר' שמעון
יודה לר' עקיבה דכתיב פרי ואינו פרי ר' עקיבה לא יודה לר' שמעון הרי
מנומר הרי גדול בטפוס הרי עשוי ככדור הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות.
ובבלי סוכה ל"ו יורד הש"ס חד דרגא יותר ואמר דגם ר' שמעון לא יודה
לר"ע והכי איתא התם אמר ליה אב"י דלמא לא היא עד כאן לא אמר ר"ע
הכא אלא דבעינן הדר וליכא אבל התם כרבנן סבירא ליה אי נמי עד כאן לא
אמר ר"ש התם אלא דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך כדרך שבני
אדם מוציאין לזריעה אבל הכא כרבנן סבירא ליה (ושם איתא ותו לא
מידי). — סנהדרין פ"ט משנה רוצח שנתערב באחרים כולם פטורין ר' יהודה
אומר כונסין אותן לכיפה ושם הל' ז' אמר ר' יוחנן ברוצח שנתערב בכשורין
היא מתניתא. והש"ס לא הקשה דא"כ איך אמר ר' יהודה כונסין אותן לכיפה
וכמו שמקשה הבבלי שם ע"ט ע"ב. — שבועות פ"ו סוף הל' א' אסי אמר
המלוה לחבירו בעדים לא יפרענו אלא בעדים . . . מתניתא פליגא עלוי מנה
לי בידך אומר לו הין למחר אומר לו תניהו לי נתתיו לך פטור אין לך בידי
חייב, והירושלמי לא מתירן כלום וע"י בבלי שם מ"א שהקשה ג"כ הק' קושי'
ומתירן בדרך נכון מאוד אמר לך ר' אסי אנא כי אמרי היכא דמעיקרא אוחסיה
בעדים דלא לדיריה הימניה הכא הא הימניה. — וכן מפרש הירושלמי לפעמים
בדרך רחוק מאוד והבבלי בדרך פשוט. סנהדרין פ"ח כ"ו ע"ג רב אמר כל דייתי
עלי אנא קטל ליה חוץ מחנניה בן שילא דאנא ידע דלא אתי אלא מיסב
מגוסתיה מיני, ובבלי שם ע"ב ע"ב איתא משום דקים ליה בגוויה דמרחם עלי
מרחם אב על הבן. וכמה וכמה יש בזה להפירוש של בבלי על הפירוש של
הירושלמי!

ולפעמים נמצא שקלא וטריא בירושלמי בהלכה והבבלי לא ירד כלל
להקשות ולתירן. ורוב קושיות כאלה המיוחדות להירושלמי תשובתן בצדן
ונראה שלא חש הבבלי להביאן לבית המדרש. שביעית פ"ה הל' ח' (ל"ו
ע"א) תני המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן רב אמר מקח טעות הוא ושמואל
אמר יכול הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך . . . מחלפא שיטתיה דרב מחלפא
שיטתיה דשמואל דאיתפלגון מכה לו ביובל עצמו רב אמר קנה ויוצא מידו
ביובל שמואל אמר לא קנה מחלפא שיטתיה דרב תמן הוא אומר זכה וכא
הוא אומר לא קנה תמן ובל מפורסם הוא ברם הכא מקח טעות הוא מחלפא
שיטתיה דשמואל תמן הוא אומר לא קנה וכא אמר קנה לאיזה דבר מכה
לו לא לזריעה ברם הכא יכול הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך. ובבבלי ב"ב
ריש פ"ו ובערכין כ"ט הובאו הנך פלוגתות דרב ושמואל והש"ס לא מקשי
דברי רב ושמואל אהדדי כי באמת התירוץ פשוט מאוד. — שם פ"ו הל' ו'
(ל"ט ע"ד) ר' בא בשם רב מי שאין לו אלא קלח אחד בתוך שדהו כותבין
לו פרוזבל והתני השותפין והאריסין והאפיטרופון אין להן פרוזבל אמרין תמן
כל קלח וקלח של שותפות הוא ברם הכא הוא שלו. ובבלי גיטין ל"ו ע"א איתא ג"כ

הך מאמר ע"ש והש"ם לא מקשי משותפין וכו' כי התירוץ גלוי מאלו. —
 וכן תדין ברוב המקומות אשר נמצא קו' בירושלמי והבבלי לא מקשה כלום.
 אך מצינו שהירושלמי נתקשה בקושיא עצומה יבמות פ"ד הל' ב' (ה' ע"ג) והבבלי
 השמיטה. וז"ל הירושלמי רב אמר כל שאפשר לו (צ"ל שאי אפשר) לעמוד
 על וודיו אין חייבין על ספיקו אשם תלוי. . . . מתניתא פליגא על רב
 חתיכה של חולין וחתיכה של קודש אכל את אחת מהן ואין ידוע את אי זה
 מהן אכל מביא אשם תלוי אכל את השנייה מביא אשם וודאי אכל את
 הראשונה ובא אחר ואכל את השנייה זה מביא אשם תלוי וזה מביא אשם
 תלוי נימא ראשון מביא אשם תלוי שני למה אמר ר' יוסי תיפטר שהיתה
 חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה ע"כ, וזה המאמר של רב איתא כריתות
 י"ז ע"ב בשם ר' זורא והוא מפרש דברי רב דאמר חתיכה אחת משתי חתיכות
 וז"ל הש"ם שם אמר ר' זורא מ"ט דרב קסבר שתי חתיכות אפשר לברר איסורו
 חתיכה אחת אי אפשר לברר איסורו ע"כ, והש"ם לא מקשה מהך מתני' חתיכה
 של קודש וחתיכה של חולין וכו' (ועיי' בתי"ט שם פ"ד מ"א ובברכת הובח
 שם י"ז ובלחם משנה ה' שנגזת פ"ח הל' ד' שנתעצמו הרבה בקו' זו ולא
 הזכירו שכבר הקשה אותה הירושלמי). והתירוץ של הירושלמי נראה דחוק
 קצת ובקושי יש לומר שהבבלי לא הביא הך קושיא משום שהתירוץ היה
 נראה לו פשוט.

גם זאת להירושלמי שאף שהוא אוהב בהרבה מקומות לדמות מלתא
 למלתא לא יגביה עוף לדמות ע"י הקשים עמוקים ובפרט אם הוא בענין רחוק
 קצת. עיי' ברכות ריש פ"ז ר' חונא אמר שלשה שאכלו זה בפני עצמו זה
 בפני עצמו וזה בפני עצמו ונתערבו מומנין ר' חסדא אמר והן שבאו משלש
 חבורות על דעתיה דר' זורא וחבורתיה והן שאכלו שלשה כאחת ר' יונה על הדא
 דר' חונא הטביל שלשה איזובות זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה בפני עצמו
 ונתערבו מזה בהן ר' חסדא אמר והן שבאו משלש חבילות על דעתיה דר'
 זעירא וחבורתה והוא שהטביל שלשתן כאחת אין תימור אין למידין אזור
 מברכה ואנן חזינן רבנן קיימין בסוכה וילפין מטיט הגרוק כ"י דתנינן תמן הרחיק את
 הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה הא פחות מיכן כשירה מהו לישן תחתיו
 התיב ר' יצחק בן אלישיב דרי טיט הגרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו
 אף הכא משלים בסוכה ואין ישינן תחתיו ע"כ, דרי משום שרוצה להקיש
 בדרך הקיש דק מברכה על אזור כלו' על דיני טומאה וטהרה הוצרך להביא
 ראיה שמקישין באופן זה. ואל תטעה לומר משום שלא היו מתעסקין הרבה
 בא"י בדיני טומאות וטהרות הלא מצינו בהרבה מקומות גודל בקיאתן בס'
 טהרות. עיי' דמאי פ"ה הל' ח' (כ"ד ע"ד) ר' יונה בעי וכר' מאיר מעשר
 מכל קלח וקלח דתנין תמן (מכשירין פ"ו מ"ב) אמר ר' מאיר וכי מפני מה
 טימו אלא מפני משקה הפה כמה דתימר תמן דרך אגודה ליתור והוא קשורה
 (צ"ל קושרה) בפיו ברם הכא דרך אגודה ליתור והוא נתן מה שבפנים בחוץ
 ומה שבחוץ בפנים. — ועיי' כלאים פ"ו הל' ד' (ל' ע"ג) ובמ"א שהובאו
 משניות דס' טהרות לביאור המשנה. ובשבת פ"ו הל' ב' (ט' ריש ע"ג) איתא

אמר ר' סידור יהודה בר' עבדין הווי במכשירין שיתא ירחין בסופא אתא חד
תלמיד מן דר' סימאי ושאל ליה ולא אניביה אמר ניכר הוא זה שלא עבר
על פיתחה של תורה. — ומצינו להפך שהירושלמי יערוב לכו לדמות מלתא
למלתא והדמיון הוא חלש וקלוש מאוד. עיי' גדרים פ"ה הל' ד' (ל"ט ע"ב)
המודר הנייה מחבירו בפניו לא ישאל לו אלא בפניו שלא בפניו נשאלין לו
בין בפניו בין שלא בפניו ר' יוחנן אמר מפני הכושה ר' יהושע בן לוי אמר
מפני החשד ואתיין אילין פלוגותא כאילין פלוגותא דתני יום הכפורים צריך
לפרוט את מעשיו דבריו ר' יודה בן בתירה ר' עקיבה אמר אינו צריך לפרוט
את החטא (ועיי' תו' גיטין ל"ה ע"ב ד"ה ליחוש). ולבבלי יש דרך אחר בכל
אלה אם מדמה מלתא למלתא הדמיון הוא חזק ע"פ דרכי ההגות, גם נמצא
בו דין אחד להקישים מענינים קרובים ולהקישים מענינים רחוקים מקדשים
וטהרות לברכות ומועדות וכו'.

והנה כבר הערנו לעיל שהירושלמי מקשה לפעמים על המשנה וגם על
הברייתא ומניח הקושיא בלי תירוץ. וזה הדרך נמצא ג"כ במקום שמקשה
ממשנה או מברייתא על איזה אמורא, ואף שהקושיא עצומה עד שגראין דברי
האומר נפרכין אינו מתאמץ הרבה לישב הקושיא. עיי' ברכות פ"ז י' ע"ב רב
אבא בר יעקב בשם ר' יצחק רובה ר' כשהיה אוכל בשר או ביצה היה או'
אשר ברא נפשות רבות וכו' עד כדון בסוף בתחילה אמר ר' חניי ברא מיני
נפשות התיב ר' יוסי והא מתניתא פליגא על החומץ ועל הגוביי ועל הנובלות
הוא או' שהכל נהיה בדברו והדין גוביי לא מן נפש הוא. — ר"ה פ"א הל'
ז' (ג"ז סוף ע"ד) לזבילות מניין . . . ר' יונה ור' יוסה תריהון בשם ר' שמואל
בר רב יצחק כדו' שיהו כל חדשי השנה שוין לא יהא חדש אחד נחלק לשתי
שנים התיבון והתנינן באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית
הלל אומרים בחמשה עשר בו הרי אין כל חדשי השנה שוין והודש אחד
נחלק לשתי שנים. — כתובות פ"י הל' ד' (ל"ג ע"ד) מי שהיה נשוי שלש נשים כו'
שמואל אמר שוחדא דדיינא לשני שטרות שיצאו על שדה אחת אי זה מהן
שירצו בית דין להחליט מחליטין מתניתא פליגא על שמואל אין שם אלא
מנה חולקות בשוה לא שוחדא דדייני את אמרת, ועיי' ברי"ף כתובות פ"ט
וברא"ש שם סי' י"א שהוא תיובתא דשמואל (ולר"ן דרך אחר כזה ע"ש). וידוע
כי הבבלי מחזיר הרבה למצוא תירוץ בקושיות כאלה, והירושלמי מניח הקושיא
במקומות אשר זכרנו ובמ"א על תוקפה ואינו מתרץ כלום. ודע דניטין פ"ז
הל' א' איתא ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגין ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן
אמר עוריהו קורדייקוס עליו כותבין גט ונותנין לאשתו ריש לקיש אמר
לכשישתפה . . . אמר ר' זעירא מתניתא פליגא על ריש לקיש ולית ליה
קיום הרי שהיה צלוב או מגוייד ורמו ואמר כתבו גט לאשתו כותבין וכותבין
בחזקת שהנשמה תלויה בו ואיפשר שלא נטרפה דעתו. שעה אחת הדא פליגא
על ריש לקיש ולית ליה קיום (ועיי' בבלי גיטין ע' ע"ב ושם גשנית הך פלוגתא
בחילוף שמות האומרים והש"ס מקשה ג"כ הך קושיא מהברייתא דראוהו צלוב
או מגוייד וגם פה מעטיק הבבלי חד דרגא מהירושלמי ומיישב הקושיא).

ותנה ממה שאמר כאן „ולית ליה קיום“ נראה קצת שהקושיות בסוגיות אחרות לא היו כ"כ חזקות בעיני הירושלמי ודימה שאפשר יש למצוא להן תירוץ אף שהמקשה לא מצא תירוץ, וכדרך הבבלי שמקשה ואמר קשיא ופי' רבינו חננאל דהיכא דעלתה בקושיא אמרינן לא הוה ברירה להן דבטלה שמועה זו לגמרי אלא לא אישתכח פירוקא בהווא שעתא דתלי' וקיימ' עיי' רשב"ם ב"ב נ"ב ע"ב ד"ה קשיא. (ויותר מזה מצינו לפעמים תיובתא וככל זאת מקיים הבבלי המאמר עיי' כתובות מ"א ע"ב תיובתא והילכתא אין וכו' וכן מצינו במ"א). וכזה תנוח ג"כ דעת המעיין במה שמניח לפעמים הירושלמי הקו' על משנה וברייתא בלי תירוץ וכמו שזכרנו לעיל, הלוא על הקו' על המשנה והברייתא אף שנראית חזקה עד מאוד (וכאיוה קושיות שהבאנו לעיל) לא אמר הירושלמי ולית לה קיום כי אי אפשר להרים יד במשנה וברייתא ולדחות אותן מפני קושיא, אלא שהמקשה בא לבד להעיר שיש כאן מקום קושיא ואפשר שיעמוד מי שיחכם יותר וימצא תירוץ. וזה נראה נכון יותר ממה שפירש הר"ש ביכורים פ"א שלא חש להשיב כמו שהבאנו לעיל.

עוד יש להעיר: בירושלמי לא נמצא „לימא מסייע ליה“ בדרך קושיא וכדרך הבבלי, והירושלמי אומר תמיד בניחותא „ותני כן“ עיי' לעיל פ"ב, וגם בבבלי הוא לבד דרך חידוד חקירה אם באמת הך ברייתא מסייע לאמורא פלוני או אם יש למצוא חילוק בין דברי הברייתא לדברי האומר. ובמקומות אין מספר אמר הבבלי תניא נמי הכי, והוא במקום אשר ראה הש"ס במחלף שהברייתא היא ראייה גמורה.

עוד מצינו בבבלי שמקשה אמורא לחבירו על דבריו ממשנה וברייתא והוא מתרץ וחוזר להקשות מברייתא אחרת והוא מתרץ ועוד מרבה להקשות והוא מתרץ, ולא כן דרך הירושלמי להרבות בקושיות וכמו שכתבנו לעיל. ולפעמים הקושיות והתירוצים אשר הושמו בבבלי בפי אמוראים לא יצאו כלל מפיהם, והם דברי חברייה אחרונים, והעמידו הדברים כאילו הקשו ותירצו האמוראים החולקים בזה, והכונה שכן היה להם להקשות ולתרץ. עיי' בכורות ד' איתמר ר' יוחנן אמר קדשו בכורות במדבר ריש לקיש אמר לא קדשו בכורות במדבר וטרבים שם ר' יוחנן ור"ל להקשות זה לזה ולתרץ ולבסוף מסיק הש"ס אלא אי איתמר הכא איתמר ר' יוחנן אמר קדשו ולא פסקו ור"ל אמר קדשו ופסקו ע"כ. והיאך הקשה לעיל ר' יוחנן לר"ל והוכיח שקדשו והא גם ר"ל אמר לפי המסקנא שקדשו? אין זאת כ"א שר' יוחנן לא הקשה מעולם הקושיות אלה לר"ל והש"ס דאמר איתביה ר' יוחנן לר"ל כונתו בזה כן היה מקום לר' יוחנן להקשות לר"ל (לפי מה דאמרינן מעיקרא דר"ל אמר לא קדשו בכורות). וכבר הביאו שם תו' ד"ה אלא הרבה סוגיות כזאת בכורות. ובמס' יבמות ל"ה כתבו התו' ד"ה כולי עלמא הא דקאמר לעיל איתביה וכו' לא היו דברים מעולם ע"כ וזה נראה דחוק ואפשר שכווננו למה שכתבנו. — ועיי' פסחים ס"א ע"ב שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו ערלים בזריקה ר' חסדא אמר פסול רבה אמר כשר . . . אמר רבה מגא אמינא לה דתניא יכול יפסול וכו' ולבסוף מסיק הש"ס אלא אמר רב אשי רב חסדא

ורבה בהאי קא קמיפלגי וכו' ולהך מסקנא דרב אשי אין מקום כלל להא
דאמר רבה מעיקרא מנא אמינא לה! אלא הכונה כמו שאמרנו, החכמי
אשר שמעו הפלוגתא כאשר נשנית בתחילה שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו
ערלים וכו' שמו בפי רבה מנא אמינא לה, והכונה דיכול רבה לומר כן. וזה
הוא כלל גדול בבבלי ונאריך בעה"י במ"א בזה. והירושלמי לא דרך כלל
במשא ומתן בהלכה כזה.

ועוד יבורר להמעין כמה יש בין הירושלמי והבבלי בדרך הלימוד, וסוף
דבר הכל נשמע שהבבלי מעמיק יותר מהירושלמי, אך גם כזה לא תנוח עוד
הדעת ונשאר עוד מקום לחקור איך נפרדו שני התלמודים זה מזה, הלא הבבלי
מלא על כל גדותיו ממאמרי האמוראים הירושלמי, והרבה חכמי בכל עלו לא"י
והרבה חכמי אי ירדו לבבל, ואיך עמד הבבלי בדרך לעצמו והירושלמי
בדרך לעצמו. ונחזור על מה שזכרנו וגם נשאל לקורות הימים ההם וכזה יגה
לנו אור.

כבר כתבנו שתוכן התלמוד בבלי הוא או לפרש המשנה והברייתא או
לברר הלכה שנתחדשה מפי אמורא, והחקירה בהלכה היתה או שהעמיקו בה
בקושיות ותירוצים בני דור האומר או בני דור הבאים אחריו. והנה ברבות
הדורות רבו החקירות ורבה המשא והמתן של תורה כי הדור היותר אחרון מצא
לו מקום להעמיק ולהדור בהדרי השכל יותר מן הדור הקודם לו, והמים אשר
היו בדורות הראשונים מי אפסים גדלו במשך הדורות והיו לנחל שוטף. וזה
הוא מה שנמצא מימות אב"י ורבה הפלפול יותר רחב ועמוק ממימי הדורות
הראשונים, לפי שהם מצאו כבר ארץ רחבת ידים מלאה ממאמרי החכמים
הקודמים להם ומהלכותיהם והם הביאו אותם על כור הבחינה ועלו מהיקש
להיקש, ולפעמים עברו בזה החוק, והדרך כזה ידוע בשם היות דאב"י ורבה —
וכזה הדרך הלכו ג"כ בפירוש המשנה וחקרו על כל קוץ וקוץ ולא הניחו דבר
גדול או דבר קטן אשר לא הביאו בכור הבחינה וחקרו להעמיד הכל על מכונן
והלכו גם כזה בדרך המשא ומתן הרחב והעמוק אשר בחרו להם. וכבר זכרנו
שלא נמצא להאמוראים הראשונים פירוש המשנה כעין אשר נמצא להאחרונים
מימות אב"י ורבה ואילך. וגם דרך הפלפול של האמוראים הראשונים אינו
בדרך האמוראים האחרונים, והמעמיק לחקור בדרכם של האמוראים הראשונים
בשקלא וטריא ובדרך הירושלמי ימצא שהם קרובים זה לזה.

והנה בימי ר' יונה בן דורו של רבא נתמעטו הישיבות בא"י והלימוד לא
עמד בתקפו הראשון אף שנמצאו גם בזמן הזה חכמים גדולים חקרי לב וכמו
שרמזנו בפרק ראשון ויבוא עוד לנו בפרק רביעי. ולא היתה דעתם צלולה
כ"כ לחקור במדה מרובה בהלכות של הקודמים והקודמים קודמים ולהקשות
ולפיק. ואפשר שלא חפצו ג"כ לבוא בדרך היות רחוקות ואף כי הן עמוקות
לפי שידעו שיש בדרך זה מהמרות נכונות למי שאין יודע לשים קץ לתהלוכות
אלה ויראו פן יכשלו בהם התלמידים ויניחו דרך האמת ויבנו להם במות
ומגדלים על יסודי קורי עכביש. ומזה ג"כ שלא ירדו כ"כ לדייק במשנה

וברייתא וגם לא לתרץ הקושיות ודי להם להעיר לבד על הקושיא ויבוא אחר
 ויתרץ וכמו שכתבנו. ובוה יבואר מה שהירושלמי הולך בדרך פשוט והבבלי
 בדרך עמוק עמוק מאוד מי ימצאנו. וגם יש לדון בכלל שכונת הירושלמי
 יותר להורות להלכה מלהרחיב בקושיות והוייות.
 ונעיד עוד על איזה פרטיים בדרך הירושלמי.

(א) הירושלמי מדבר לרוב בקיצור נמרץ, והרבה פעמים טרמו לבד על
 איזה משנה ולא הביא המשנה כלל, וכן אמר דאמאי כתנא פלוני ולא מזכיר
 כלל המאמר של אותו תנא. פאה פ"ד הל' ה' (י"ח ע"ב) להמשנה כיוצא בו המקדיש
 פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין משבאו לעונת המעשרות
 ופדאן פטורין וכו' ולמה תניתה תרין זמנין, והש"ס לא הקדים כלל להביא
 המקום אשר שם נשנית עוד המשנה דפאה והכונה על חלה פ"ג מ"ד ע"ש. —
 דמאי פ"א הל' ב' (כ"א ע"ד) מהו כדון תמן ר"מ ברם הכא רבנין. ולא נתפרש
 כלל הפלוגתא דר"מ ורבנן ועיי' בבבלי ב"מ נ"ה ע"ב. — שם כ"ב ע"א מה נן
 קיימין אין כרבי אפילו בדמאי יהו חייבין אי כר' אלעזר בי ר' שמעון אפילו
 בודאי יהו פטורין וכו' ולא נזכרה המחלוקת דרבי ור' אלעזר בי ר' שמעון
 והכונה על המחלוקת השנויה תוספתא תרומות פ"ט. — שם פ"ג הל' ה' (כ"ג
 ריש ע"ד) להמשנה אמר ר' יוסי אין אנו אחראין לרמאין, ר' יוסי ור' שמעון
 בן גמליאל שניהן אמרו דבר אחד כמה דר' יוסי אמר אין אנו אחראין לרמאין
 כן רשב"ג אמר אין אנו אחראין לרמאין. והש"ס לא מפרש באיזה מקום אמר
 רשב"ג אין אנו אחראין לרמאין והכונה על מ"ש פ"ה מ"א (וגם שם לא אמר
 רשב"ג בפירושו אין אנו אחראין ע"ש). — יומא פ"ב הל' א' (ל"ט סוף ע"ב) אתי כמאן
 דאמר אחרים פחותים מהן ברם כמאן דאמר אחרים לרבות בעלי מומין היא
 זר היא בעל מום. ועיי' בבבלי יומא כ"ג ע"ב ושם מפורש שהוא מחלוקת
 דת"ק ור' אליעזר. — סוכה פ"ד הל' ח' (נ"ד ע"ד) אית דבעי מיטר היא
 דפרה היא דסוכה היא דכיפורים.

וכן כשמקשה ממשנה מקצר לפעמים מאוד ואינו אלא כטרמו. דמאי
 פ"א הל' ד' (כ"ב ע"ב) מבין השמשות (קאי אמתני' דתני דמפרישין דמאי בין
 השמשות) הדא דתנינן ספק חשיכה ספק לא חשיכה. ומרמו אמתני' דסוף
 פ"ב דשבת ספק חשיכה ספק אין חשיכה וכו' מעשרין את הרמאי. — כלאים
 פ"ח הל' א' א"ד יוחנן כשם ר' ינאי המחפה בכלאים לוקה א"ל ר' יוחנן ולא
 מתניתא היא כלאים ככרם איך אפשר כלאים על ידי חרישה לא במחפה, והכונה אמתני'
 דטכות פ"ג יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור
 וחמור והם מוקדשים וכלאים ככרם. ולפעמים מביא לבד הרישא וכונתו
 להקשות מן הסיפא פ"ג הל' ח' (י"ז ע"ד) קידושין פ"א הל' ה' תמן
 תנינן ר' עקיבה אומר קרקע כל שהוא חייב בפאה ובככורים קרקע כל שהוא
 מהו טב, והקי' תמן תנינן קאי אסוף דבריו של ר"ע במשנה פאה ח"ל המשנה
 ר"ע אומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובככורים ולכתוב עליה פרוזבל
 ולקנות עמה נכסים שאין להן אחריות בכסף ובשטר ובחזקה, וע"ז שאמר ר"ע

דקונין עם קרקע כל שהוא נכסים שאין להן אחריות מקשה הש"ס קרקע כל
שהוא מהו טוב (דהירושלמי סוכר דצריך להיות צבורין עיי' בבלי קידושין כ"ו),
ועיקר מקום הקושיא חסר מן הספר. — תרומה פ"א משנה אין תורמין זיתים
על השמן ולא ענבים על היין ואם תרמו בית שמאי אומרים תרומות עצמן
בהן ובית הלל אומרי' אין תרומתן תרומה. ובגמ' שם מ' ריש ע"ד תמן
(במשנה סוף הפרק) תנינן אין תורמין מדבר שננטרה מלאכתו על דבר שלא
ננטרה מלאכתו וכא את אמר הכין, והקי' ממה דאיתא בסיפא דהך מתני' ואם
תרמו תרומתן תרומה. — והיותר זר הוא שמביא לפעמים הסיפא והקי' קאי
מהרישא. ערלה פ"ג ס"ג סוף ע"א ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש חד אמר
דברי ר' מאיר עשרה דברים מקדשין והרנה אמר דברי ר' מאיר כל הדברים
מקדשין ר' יעקב בר אהא אמר שמועתא מתני' פליגא על מאן דאמר דברי ר'
מאיר עשרה דברים מקדשין דתנינן תמן (כלים פ"ז מ"ה) אמר ר' יודה לא
הזכרו רימוני בדין וחריצי (במשנה הגי' וחצירי) גבע אלא שיהו מתעשרין ודאי
בכל מקום ע"כ, והקי' היא מן הרישא דהך מתני' דכלים הרמון שאמרו לא
קמן ולא גדול אלא בינוני ולמה הזכרו רמוני בדאן אלא שיהו מקדשין בכל
שהן דברי ר' מאיר. — וכן מצינו ג"כ שמביא הירושלמי ראייה מן הכתוב
ועיקר הראייה חסר מן הספר. עיי' דוגמתו מגילה פ"א ע"ב ע"ב התיב ר' לעזר
לר' יוסי בן חנינה והא כתיב וישלח את נעדי בני ישראל ויעלו עולות וגו'
(וכבר הבאנו כל המאמר לעיל ל"א ע"ב), ועיקר הראייה ממה דכתיב בתורה
ויזבחו שלמים. ואפשר שקיצרו הסופרים במאמרים אלה והדומין להם (אבל
המאמר דערלה מוכיח שאין לתלות הקיצור בסופרים ולא בטעותם וצ"ע).
גם במאמרי האמוראים ובקושיות ותירוצים מצינו קיצור גדול בירושלמי
עד שלפעמים הסוגי' היא כדברי הספר החתום. עיי' יומא פ"א הל' ב' (ל"ח
סוף ע"ד) ואינו טמא משום הזיתו אמר ר' יוסה בי ר' בון משהיה מקריב
קרבתותיו היו מזין עליו. ובבלי יומא י"ד איתא מאן תנא אמר ר' חסדא דלא
כר'ע דאי כר'ע הא אמר מהור שנפלה עליו הואה טמאתו היכא עביד עבודה
דתניא וכו' אביי אמר אפי' תימא ר'ע דעביד עבודה כוליה יומא ולפינא מדו
עליה ומביל ועביד הערב השמש ע"כ. — שבועות פ"ג הל' ד' (ל"ד ע"ג)
ר' בא בר ממל בעי על דעת ר' יוחנן דאמר בכלל שבועות חלות על האיסורין
ניתני שבועה שלא אוכל ואכל. ואין למצוא הבנה לקו' זאת, ועיי' בבלי שם
כ"ד ע"ב מתיב רבא בריה דרבה יש אוכל אכילה אחת וחייב ארבעה חטאות
וכו' ואם איתא ליתני חמש כגון שבועה שלא אוכל תמרים וחלב. ועל זה
כיון הירושלמי שזכרנו, ומי כהחכם למצוא פשר בדבריו הקצרים עד מאוד. —
סוכה פ"ב הל' ה' (נ"ג ע"א) לא סוף דבר שולחנו אלא אפילו כרי שולחנו, ובא
לתרין ל' פוסלין עיי' בבלי שם ג' ע"א שמאריך הרבה בזה. — ונציג פה מאמר
הבא בירושלמי ובבבלי זה לעומת זה ומטנו נשפוט על קיצור הירושלמי
והרחבת הבבלי בכלל. ירושלמי סוכה פ"ה הל' ה' (נ"ה ע"ג) ר' ירמיה בעי עשירית
מלמעלן עשירית מלמטן. ובבלי שם נ"ג ע"ב בעי ר' ירמיה למעלה עשירית
דנחת המשה וקאי אעשרה או דילמא דנחת עשרה וקאי אחמישית.

ומצינו להפך שהירושלמי מפרש ודברי הבבלי הם סתומים. חולין ק"ו עד כאן לחולין עד כאן לתרומה (עיי' לקמן מאמר ד'), ובירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"א ר' יוסה בשם ר' חייא בר אשי ור' יונה ור' חייא בר אשי בשם רב נטילת ידים לתרומה עד הפרק ולחולין עד קישורי אצבעותיו. — גם מצינו לפעמים בירושלמי שפת יתר ואריכות דברים ללא צורך. ברכות פ"א ג' ע"א כל הנאכלין ליום אחד מצותן עד עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד הצות כדי להרחיק אדם מן העבירה וכו' אם את הוא אומר עד שיעלה עמוד השחר הוא סבור שלא עלה עמוד השחר נמצא אוכל ומתחייב מתוך שאת אומר לו עד הצות אפי' הוא אוכל אחר הצות אינו מתחייב. — שביעית פ"ב הל' א' באיסור שני פרקים מהו שיהא מותר לעשות כסדר הזה נישמענייה מן הדא מוכרין ומוציאין זבלים עם העושיין שביעית עד ראש השנה עם הגוי ועם הכותי אפי' בשביעית ובלבד שלא יפרוק את המשפלות לא אמר אלא ובלבד שלא יפרוק את המשפלות הא לצאת מוציא הדא אמרה שהוא מותר ואין חימר שהוא אסור יהא אסור מלהוציא. וכן מפרש לפעמים במקום שאין צורך לפירוש. עיי' ריש פ"ב דכתובות נוחא שנתגרשה נתארמלה מי עורר הירושים.

(ב) הירושלמי מהדר למצוא שתנאי פלוני ופלוני אמרו דבר אחד. פאה ריש פ"ג אתיא דבית שמאי כר' יוסי. דמאי פ"ג כ"ג ע"ד ר' יוסי ורשב"ג אמרו דבר אחד (והבאנו לעיל). כלאים פ"ו הל' א' אמר ר' יוחנן ר' יוסי ור' ישמעאל ור' יוחנן בן נורי שלשתן אמרו דבר אחד. תרומות פ"ח מ"ו ע"ב אמר ר' יוחנן ר' יהושע ור' שמעון שניהן אמרו דבר אחד. שבת פ"א ב' ע"ד אמר ר' אבון רבי וכן עזאי ור' עקיבה שלשתן אמרו דבר אחד. יבמות ריש פ"א אמר ר' לעזר סומכוס (כצ"ל) ור' יוחנן בן נורי שניהן אמרו דבר אחד, וכן בהרבה מקומות (ולפעמים לבד ברמיזה וכמו שכתבנו אות א). וגם בבבלי מצינו לפעמים פלוני ופלוני אמרו דבר אחד וכבר אמרו הראשונים שכא להורות שיש כאן שיטה ואין הלכה כאחד מהם (עיי' מכוא התלמוד לר"ש הנגיד ור"ף פ' לא יחפור ד' ק"ע ע"א ור"ן קידושין פ"ג ד' ר"יג ע"ב). אבל השנות הדבר הזה בירושלמי לאין מספר נראה שמורה שהוא כעין סימן להקל על הזכרון, ואפשר שלזה נתכוונו מה שאמרו בבבלי עירובין נ"ג ע"א בני יהודה דייקי בלישנא ומתנחי להו סימנא נתקיימא תורתן בידם (אף שאמרו שם בני גליל לא מתנחי סימנא וכו' נראה שלא נתכוונו בזה על הישיבות טבריה וציפורי וכו' בזמן ר' יוחנן ור' אלעזר ור' אבהו וכו' כ"א על איזה ישיבות קודם זמן זה).

ומצינו סימנים בירושלמי כמו שמצינו בבבלי בסגר ושב שמעתתא והם מיד מאוחר. ואלה הם הסימנים: יומא פ"ג הל' ח' (מ"א ריש ע"א) גר"ש בהילכתא עיליתא ע"ד מקירו של מזבח הצפוני ועד כותל העזרה. — שם פ"ח הל' ג' (מ"ד ע"א) גר"ש בה"ל קידמית"א. — כתובות פ"ד הל' ח' (כ"ח ע"ד) גר"ש בהילכתא קדמית"א דפיאה. — נזיר פ"א הל' א' גר"ש ראש"ה דנדר"י קמית"א ע"ד דמט"י. שם פ"ב הל' ב' (נ"א ע"ד) דל"ה מל"ח קבר"ת בר"ה. — מכות פ"ב הל' ו' (ל"א סוף ע"ד) והכתיב וידבר אלהים כו' גרש"ה (ואפשר שנמצאו עוד אחרים). והפירוש הקצר

כתב יומא פ"ג הל' ח' ד"ה גר"ש נראה שזהו הג"ה גרסת רבינו שמשון ע"כ, ולא אמר כלום. ויותר נכון פי' בעל קרבן עדה שם וז"ל גרש שם וכו' וכונתו על הא דלעיל והמעתיקים הם שקצרו הברייתא עכ"ל, וכן הוא באמת, עיי' פ"ה מאמר כתבי יד של הירושלמי.

ומצינו בבבלי בהרבה מקומות שהמקשה סומך בסוגי' זו על מה שהעלו ואסיקו בסוגי' אחרת, וזה בא בל' ,,והוינן בה" או ,,וקיימא לן". ובירושלמי נשמט לפעמים עיקר הדבר ולא באה רמזיה כלל בבבלי שנשאו ונתנו כבר בדבר, אע"פ שאי אפשר למצוא במקומו ביאור המאמר, וסמך המסדר על מה שנאמר במקום אחר. עיי' שבת פ"א הל' ג' (י"ג ע"א) ר' חגי בעא קומי ר' יוסה לית הדיא אמרה שיפוע מדריגה כלמטן ע"כ, ואין למצוא פתרונו כ"א ע"פ מה דאיתא כלאים פ"ו ל' ע"ג ע"ש. וכן בא לפעמים לבד ברמזיה במקום אחד ומרחיב במקום אחר. דמאי פ"ה הל' א' לא כן אמר ר' יוסי בי ר' חנינא דר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא היא, ולא הובאו דברי ר"א איש ברתותא. ובמס' הלה פ"ב הל' ג' (נ"ח ע"ג) הובא באורך ר' יוסי בי ר' חנינא אמר דר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא היא דתנינן תמן ר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא משם ר' יהושע פסל את כולה. וכן מצינו בהרבה מקומות שהירושלמי קיצר במס' אחת הקושיא או התירוץ ובמ' אחרת מרחיב בזה. — גם מצינו שבמקום שהמשנה מדכרת בל' כבוד ומסתרת הגנות הירושלמי מביא במס' אחת המשנה כצורתה ובמס' אחרת בל' גנות המסותרת. מנחות פ"א מ"ז איתא שעיר של יה"כ נאכל לערב הבבליים אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה. ובירושלמי עירובין פ"ג הל' א' הובאה המשנה כצורתה, אבל במס' פאה פ"ה כ"א ריש ע"א איתא בזה"ל בשר חי דתנינן הבבליים אוכלים אותו כשהוא חי מפני שדעתן מקולקלת.

בבבלי מצינו סוגיות הפוכות פי' שבמסכתא אחת הובא מחלוקת אמוראים פלוני אסר ופלוני מתיר ובמס' אחרת איתא הפלוגתא בהפך, והפלוני האוסר שם הוא המתיר במס' זאת והמתיר שם הוא פה האוסר. וכבר הביאו התו' מנחות נ"ח ד"ה ואיכא דאמרי הסוגיות ההפוכות בבבלי ע"ש. ובירושלמי נמצאו אך לפעמים סוגיות הפוכות. שביעית פ"ח הל' א' (ל"ז סוף ע"ד) אלא כי נן קיימין בשנתן לו מעות ואחר כך משך תפלוגתא דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש על דעתיה דר' יוחנן דו אמר אין המעות קונין דבר תורה דמי אוכלין נתן לו על דעתיה דר' שמעון בן לקיש המעות קונין דבר תורה דמי עצים נתן לו. ובמס' ב"מ פ"ד הל' ב' (כ"ז ע"ד) איתא ר' יוחנן יהיב דינרין לקריבוי על משח יקר משח אתא שאל לר' ינאי אמר ליה מדבר תורה מעות קונין ולמה אמרו אין קונין שלא יאמר לו נשרפו חיטיך בעלייה ע"כ, ומשמעות הסוגי' דר' יוחנן קיבל דברי ר' ינאי, ובבבלי מוסכם בכל מקום דר' יוחנן סובר דבר תורה מעות קונות ור"ל סובר דבר תורה משיכה קונה. ואפשר שיש מס' בירושלמי שביעית וצ"ל על דעתיה דר' יוחנן דו אמר המעות קונות דמי עצים נתן לו. ומעות כזה נמצא ג"כ במ"א בירושלמי עיי' לקמן פ"ה. — שבועות פ"ג הל'

ח' (ל"ד ע"ד) שבועה שאוכל כבר זה היום ועבר היום ואכלה (צ"ל ולא אכלה) ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרי פטור לא טעמו דאהן (טעמא דאהן) טעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התראה טעמא דריש לקיש משום שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה. ובמס' פסחים פ"ה הל' ד' ובסוף פ"א דיבמות איתא דאיתפלגין בשני ימים טובים של גליות ר' יוחנן אמר מקבלין התרייה על הספק ר' שמעון בן לקיש אין מקבלין התרייה על הספק. ובבבלי איתא בכל מקום בהירושלמי דפסחים ויבמות דר' יוחנן אית ליה התראת ספק שמה התראה וכו' (ועיי' בפני משה שבועות שם). — ומצינו בבבלי חילוף במסכתות שונות בשם האומרים, ומה שנאמר במס' זו בשם חכם פלוני נאמר במס' אחרת בשם חכם אחר, והירושלמי דרך אחד לו בזה עם הבבלי.

ולפעמים נמצאו בירושלמי הוספות מאוחרות (וכאשר הוא נ"כ בבבלי) שבועות פ"ג הל' ב' שתייה בכלל אכילה. . . ר' יונה שמע כולהון מיכא על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם מה נן קיימין אם בדם שקרש התני דם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה אלא כן נן קיימין כל שהוא כל שהוא אכילה פטר לה כרבי עקיבה דרבי עקיבה אמר כל שהוא אכילה ע"כ. ומן "כל שהוא אכילה עד כל שהוא אכילה" הוא הוספה מאוזה קורא מבוהל שהטעתו הגי' המשובשת אלא כן נן קיימין כל שהוא במ' כמות שהוא, והוסיף טעות על טעות וכתב כל שהוא אכילה פטר וכו'. ובמס' ט"ש פ"ב הל' א' יומא פ"ח הל' ג' איתא, "כמות שהוא" וליתא שם כלל ההוספה המוטעת כל שהוא אכילה וכו'. — ועיי' פאה פ"ד הל' א' תעזוב הנח לפניהם תבואה בקשה תלתן בעטיר תמרים בטכבודות ע"כ ומן תבואה בקשה עד בטכבודות הוא הוספה אחרונה (עיי' בפירושו שם). וכבר כתבו התו' חולין ס"ד ע"ב ד"ה גיעולי ביצים על הק' דירושלמי סוף פ"י דתרומוות שורו עבר ולא יגעיל, ודומה שאינו מסוגית הירושלמי ושום תלמוד טועה הגיהו.

ג) הירושלמי נקט אם אמר אמורא דבר בשם אמורא אחר שסבר כזה כמותו (וגם בבבלי נראה כן). דמאי פ"ד הל' ב' (כ"ד ריש ע"א) ר' יונה בשם ר' זעירא תיפתר בפירות שנשמכה דעתו עליהן מערב שבת אבל בפירות שלא נשמכה דעתו עליהן מערב שבת לא ברא אמר ר' מנא מליהון דרבנן מסייעין לה' יונה אבא וכו'. והרי ר' יונה לא אמר בשם עצמו כ"א בשם ר' זעירא. — כלאים פ"ב הל' י' (כ"ח ע"ב) ר' יודן אמר איתפלגון ר' חייא בר בא ור' שמואל בר רב יצחק חד אמר אפילו שלשה לתוך ששה והרנה אמר אפילו אחד מיכן ואחד מיכן באמצע ולא ידעין מאן דאמר דא ומאן אמר דא מן מה דאמר ר' יוסי ר' חייא בשם ר' יוחנן ובלבד שלא יהא שם חורבה הוי ר' שמואל בר רב יצחק הוא דאמר אפילו אחד מיכן ואחד מיכן ואחד באמצע ע"כ. הרי דפשיטא ליה להשי' כיון דאמר ר' חייא (והוא ר' חייא בר בא בר פלוגתיה דר' שמואל בר רב יצחק בפלוגתא דלעיל, ועיי' פ"ד ערך ר' חייא בר אבא) בשם ר' יוחנן ובלבד שלא יהא שם חורבה סבירא ליה כוותיה דר' יוחנן.

ד) בירושלמי נאמר בהרבה מקומות תרין אמוראין חד אמר וכו' וחד אמר
וכו' ולא נזכרו שמות אלו האמוראין ונראה שנשתכחו שמות האמוראים בעת
אשר הובאו מאמריהם לבית המדרש. עיי' ברכות פ"ג ו' ע"ב להמשנה קברו
את המת וחזרו, באי זה אמן אמרו תרין אמוראין חד אמר באמן של האל
הקדוש וחד א' באמן של שומע תפילה א"ר פינחס ולא פליגי מאן דמר באמן
של האל הקדוש בשבת ומאן דמר בשומע תפילה בחול ע"כ. ושמות דהגך
תרין אמוראין כבר היו נשכחים בימי ר' פינחס שהיה בדור הרביעי, וגם נראה
מהסוגי' שם שלא היו זמן רב קודם ר' פינחס. — שם ריש פ"ז שמואל אמר
כאן בתחילה כאן בסוף אי זהו בתחילה ואי זהו בסוף תרין אמוראין חד אמר
נתנו דעת לאכול וכו' וחרנה אמר אכלו כזית וכו' ושמות הגך תרין אמוראין
דפליגי אליבא דשמואל והיו בזמן אחרון כבר נשכחו. ועיי' לקמן מאמר
ד'. — גם מצינו „תלתא אמוראין“ ואין אחד מהם נזכר בשם. דמאי
פ"ו הל' י"א (כ"ה ע"ד) עקילס הגר חילק עם אחיו והחמיר על עצמו והולך
הנייה לים המלח תלתא אמוראין חד אמר דמי עבודה זרה הולך לים המלח
וחרנה אמר דמי חלקו של עבודה זרה הולך לים המלח וחרנה אמר עבודה
זרה עצמה הולך לים המלח. — סנהדרין פ"א סוף הל' ג' (י"ט סוף ע"ב)
אין עושין עיר הגדחת (בספר) ר' יוחנן בשם ר' הושעיה תלתא אמורין חד
אמר אחת עושין שתיים אין עושין וחרנה אמר הסמוכות עושין המפורות אין
עושין וחרנה אמר מפורות אין עושין כל עיקר. — וגם אם נקבו שמות
החולקים לא נתפרש מי בעל מאמר זה ומי בעל המאמר האחר. וזה נמצא
במקומות אין מספר וגם במקום שמצינו בבבלי מפורש שם כל האומר נשאר
בירושלמי סתום. עיי' בבבלי סוכה מ"ד ע"ב וכמה שיעורה אמר ר' נחמן ג'
בדי עלין לחין ור' ששת אמר אפי' עלה אחד וכד אחד ע"ש. ובירושלמי שם
פ"ה הל' ג' (ג"ד ריש ע"ג) תמן אמרין ר' ששת ור' נחמן בר יעקב חד אמר
שלשה בדי עלין וחורנא אפילו בד אחד.

ובבבלי נזכרו תמיד שמות האמוראים החולקים וגם במקום שנשאר הדבר
בספק מי בעל המאמר זה ומי בעל המאמר האחר, עיי' חולין ק"ג ע"ב
המבשל חלב בחלב ר' אמי ור' אסי חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה
וכדומה. וגם במקומות כאלה מהדר הבבלי לרוב למצוא בכיורוד בעל כל
מאמר ומאמר. עיי' גיטין ה' ע"ב בפלוגתא דר' יוחנן ור' הושע בן לוי חד
אמר לפי שאין בקיאין לשמה. וחד אמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו חסתיים
דריב"ל הוא דאמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו וכו' וכן בהרבה מקומות.
ובירושלמי נשאר לרוב בספק מי הוא בעל המאמר ואך במקומות מעטים
מהדר הירושלמי על זה, כהך דכלאים פ"ב בפלוגתא דר' חייא בר בא ור'
שמואל בר יצחק שהבאנו לעיל. ועיי' ריש גיטין כתב כל נכסיו לשני בני
אדם כאחת והיו עדים כשירין לזה ופסולין לזה ר' אילא בשם ר' אמי אתפלגון
ר' יוחנן וריש לקיש חד אמר מאחר שהן פסולין לזה פסולין לזה וחרנה אמר
כשירין לזה ופסולין לזה ר' מנא לא מפרש ר' אבין מפרש ר' יוחנן אמר
מאחר שהן פסולין. לזה פסולין לזה וריש לקיש אמר כשירין לזה ופסולין

לזה. — ודע כי בכבלי לא נמצא הסיגנון פליגי בה תרי אמוראי כ"א בהסופה
 ,,במערבא" כלו אמוראי דא", וגם שם נזכרו שמות האמוראים. ברכות ל"ג
 ע"ב פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא חד
 אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של
 הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. וכן נזכרו ,,שני אמוראי במערבא" שבת כ"א
 ע"ב צ"ו ע"א (ובמקומות אלה הם ג"כ ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא).
 ולפעמים איפלו בין בירושלמי בין בכבלי מי הוא האמורא האומר. ובירושלמי
 בא בל' ,,מטי בה" ונזכר תמיד מי הוא המטי או שבא בל' ,,מטו" אם
 נזכרו רבים המטין, ובכבלי בל' ,,ומטו בה" או בל' ,,ואיתימא" ולא נזכרו מי
 הם המטין. עיי' ירושלמי יבמות פ"ב הל' ד' ר' בא בשם ר' יהודה זריקן מטי
 בה בשם רב, ושם הל' ה' ר' מנא אמר לה סתם ר' יצחק צריה דר' חייא מטי
 בה בשם רב. ועיי' ברכות פ"ד ז' ע"ג ר' פינחס ור' סימון ר' אבא בר זמינא
 מטו בה בשם ר' אבדימא דמן חיפא ע"כ ושם לא נזכר מקודם שנאמר משום
 חכם אחר. (ואפשר שיש שם ט"ס וצ"ל מטי בה כלו' ר' פינחס ור' סימון
 אמרו בשם ר' אבא בר זמינא מטי בה בשם ר' אבדומא.)

ה) בירושלמי באים לפעמים (ובפרט בסדר זרעים) סוגיות שלמות בלי
 שם אומר בכל הסוגיא. עיי' ריש פאה שיבולת הראשונה מהו שתהא חייבת
 בפאה וכו' עד הפיאה יש לה שיעור מלמטן. — שם פ"ב הל' ה' (י"ז ע"א)
 קצר חצי איגדו וכו' עד סוף ההלכה. — כלאים פ"ד הל' ה' (כ"ט ע"ג) זרע
 כנגד האמצעי וכו' עד סוף ההלכה וכל המאמר מחודד מאוד. — שביעית
 פ"ב הל' י' (ל"ד ע"ב) מ"ק פ"א הל' ג' מה נן קיימין וכו'. — כתובות פ"ג הל' ד' נערה
 שנתארסה כו' מאי טעמא דר' יוסי הגלילי וכו' וכן במ"א. — וגם בכבלי
 מצינו סוגיות בלי שם אומר כהך דפסחים ט' ע"א תשעה ציבורין של מצה
 וכו' (וע"ש רש"י שכתב פסקי הלכות הן). ערכין ל"ג ע"ב ואלא כמאן כבן
 לוי וכו' וכן סוגיות הרבה.

ולפעמים נסמכו הרבה מאמרים זה לזה ואין להם קישור פנימי אלא
 שיצאו מפי אומר אחד וכאשר הוא בכבלי. עיי' ברכות פ"ה ט' ע"ג ר' חזקיה
 בשם ר' ירמיה הבינונו ולמדנו ר' חזקיה בשם ר' ירמיה העונה אמן וכו' (וחסר
 וי"ז החיבור וכבר הערנו על זה לעיל פ"ב).

בירושלמי באות הרבה פעמים סוגיות שלמות אשר אין מקומן בהך
 ענינא ונמשכו פה מחמת איזה מאמר השייך לסוגיתנו, ועיי' לקמן סוף מאמר ד'
 שהוא מחמת טירוף המסדרים האחרונים וכבר העירו מפרשי הירושלמי על זה
 באיזה מקומות (ואמרו שהוא מחמת אשגרת הסופרים), אבל לא שתו לכם ע"ז
 בכל מקום וטעו לפעמים. וזכר זה בקל אם בא בסוגיא ,,תמן תנינן" או
 ,,תמן" והוא קאי אמשנה שלפנינו אשר אליה נמשכה אותה הלכה, ואין זה
 מדרך הירושלמי (וגם לא מדרך ההגיון) לומר תמן על המשנה שלפנינו ובפרט
 אם נאמר תמן . . . כא, ותמן קאי אמשנה שלפנינו וכא קאי אמשנה בפרק
 אחר או במסכתא אחרת. וזה מורה בבירור שכל הסוגיא אין מקומה כאן כ"א

במסכתא אחרת והובאה פה ע"י אשגרת הסופרים או אשגרת המסדר.
ע"י פאה פ"ג סוף הל' ח' (י"ז ע"ד) תמן תנינן רבי עקיבה אומר
קרקע כל שהוא חייב בפיהא ובכבורים. והנה המאמר דר"ע הוא במשנה
בפרק שלפנינו ועליה קאי הלכה ח', אבל עיקר הסוגיא היא קידושין פ"א
הל' ה' (ע"ג ע"ד) דמספקא התם הש"ס היו קרקעות במקום אחד ומטלטלין
במקום אחר (כלו' אי בעינן צבורין) וע"ז קאמר הש"ס אחר שהביא ראיה
והשיב עליה תמן תנינן קרקע כל שהוא חייב בפיהא ובכבורים (ולכתוב עליה
פרוזבל ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות וכו' והש"ס קיצר בזה וכמו
שהערנו לעיל ל"ז ע"א) דברי ר' עקיבה קרקע כל שהוא מהו טב כלו' אלמא דלא
בעינן צבורין. והנה במס' קידושין שפיר קאמר הש"ס תמן תנינן דקאי על
המשנה דמס' פאה, וע"י שגירה הובא במס' פאה ונשאר גם הל' תמן תנינן. —
ועמוד ע"ז כי הוא מפתח לסוגיות ומסכתות הירושלמי וכו' יפתח שער למסכתות
אשר אינן בידינו היום. ע"י פאה פ"ה הל' ב' (י"ח סוף ע"ד) אמר ר' יוסי הדיא
דר' בא פליגא על דריש לקיש דתנינן תמן אלא מזכה את העני בנדיש וכו'
והנה הך מתני' אלא מזכה את העני היא בפרק שלפנינו ועליה קאי ההלכה
ולא שייך כלל ל' תמן. וזה מורה דהמאמר אמר ר' יוסא דר' בא וכו' נשנה
בעיקרו במס' בכורות (ע"י פאה שם) ומשם הובא להלכה זאת דמס' פאה.
וזכינו בזה ללמוד שהיתה בירושלמי נמרא דמסכתא בכורות וע"י לקמן מאמר
ד'. — והנה לפעמים יבורר בקל המסכתא אשר שם עיקר מקום הסוגיא. כהך
דמס' פאה ומס' קידושין דלעיל, ולפעמים לא תמצא המסכתא אשר עליה
רומז הירושלמי כ"א אחר חיפוש גדול, ולפעמים המסכתא אשר שם נשנית
הסוגיא בעיקרה היא בתוך האכרה של ספרי הירושלמי אשר אבדו באורך הזמן
וכהך דפאה פ"ה אשר היא מן מס' בכורות. וע"י ברא"ש שבועות פ"ו ס'
כ"ח במה שנתגע הרמב"ן ז"ל בדברי הירושלמי סוף פ"ו דשבועות וכתב וז"ל
ולשון הירושלמי משונה דאיפכא הוה ליה למימר במקום תמן כא ובמקום כא
תמן עכ"ל, וע"י במה שפירש בזה ופירושו אינו עולה יפה כאשר כתב בעל
פני משה סוף פ"ו דשבועות ופירש בענין אחר, אך גם הפירוש של בעל פ"ט
אינו אלא דברי נביאות ע"ש. אבל האמת יורה דרכו שעיקר הסוגיא נשנית
במקום אחר ומשם הובא לכאן, ואפשר שנשנית באחת מן הג' בבות דנויקין,
אשר רק קצתם נשארו בידינו. וע"י בס' יד מלאכי ח"ב כלל י"א שנגע
בקיצור בזה ודברי הרמב"ן הובאו שם שלא בדיוק ע"ש.

ולפעמים נמצא מאמר ואין לו מקום כלל בסוגיא זאת גם לא ע"י שגירת
הסופרים. ברכות פ"ב ד' ע"ד עירב את האותיות אית תניי תני כשר וכו' והוא מן
הירושלמי דמס' מגילה פ"א הל' ט' ואין כאן מקומו כלל. יומא פ"א הל' א'
(ל"ח ע"ג) ריש לקיש אמר כאשר עשה ביום הזה צוה י"י וגו' ולא כבר
תניתה וכו' ונכנס באמצע הסוגיא ע"ש ואין כאן מקומו כלל. וכן נמצא במקומות
אחרים והוא ע"י עירוב הסופרים. וע"י סוף מס' מגילה ודא מזוזה יהבין לה
היכא וכו' עד סוף הפרק ונשנין שם הריבה דיני מזוזה, ומקום זאת הסוגיא
נראה שם פ"א הל' י"א כי שם מדבר בעניני מזוזה. ונראה שהסופר שכח

לכתבה שם ואחר שנוכר כתבה בסוף המסכתא, או אפשר שאיזה קורא לקט
 יחד דיני מזוזה והטפילים למס' מגילה יען במס' מגילה פ"א נזכר דין מזוזה.
 גם זאת יש לדעת שלפעמים חסר בירושלמי ציון הבבא של המשנה
 אשר עליו קאי הגמרא ובאו כל המימרות תכופות זאת לזאת בלי הפסק. פאה
 פ"א מ"ו לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרה ונותן
 משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרה (בבא זה אינו במשנה ירושלמית
 והוא ע"י שגיאת הסופרים ע"י דרכי המשנה צד 280) ומאכיל לבהמה ולחיה
 ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרה ונוטל מן הגורן וזרע ופטור מן
 המעשרות עד שימרה דברי ר' עקיבא (וגם פה יש שינוי ע"י מ"ס בין המשנה
 שבמשניות ובין המשנה ירושלמית ע"י בחיבורנו שם) כהן ולוי שלקחו את
 הגורן המעשרות שלהן עד שימרה. ובירושלמי בגמ' מ"ז ע"ג לעולם הוא נותן
 כו' ר' יוסי ר' יעקב בר זכדי וכו' מתני' דב"ש היא דב"ש או' הבקר עניים הפקר
 ואתיא דר' עקיבא כחנניות בני חנון דתנא למה חרבו חנות בני חנון שלש
 שנים עד שלא חרב בית המקדש שהיו מוציאים את הפירות מכלל המעשרות
 דהוין דרשין עשר תעשר פרט ללוקח ואכלת פרט למוכר אמר ר' יוחנן קנס
 קנסו להן שלא יהו קופצין לגיתות ולגרנות ע"כ. והנה המאמר מתני' דב"ש
 היא וכו' לא נקשר עם הקודם וקאי אבבא דמתני' ונותן משום הפקר וכו'
 (ועיי' בפירושונו שם), והמאמר ואתיא דר' ע"ג כחנניות וכו' קאי אבבא ונוטל מן
 הגורן וזרע וכו', והמאמר אמר ר' יוחנן קנס קנסו להן וכו' קאי אבבא דמתני'
 כהן ולוי שלקחו את הגורן וכו'.

ג. זכרון אמוראי בבבלי בירושלמי וזכרון אמוראי דארץ ישראל בבבלי.

התלמוד הירושלמי והבבלי הם שני אחים מתאימים והרבה חכמי ארץ
 ישראל ומאמריהם נזכרו בתלמוד בבלי, וכן נזכרו לרוב חכמי בבלי ומאמריהם
 בתלמוד ירושלמי. והנה ראשי המדברים באיזה מסכתות בבבלי הם ר' יוחנן
 וריש לקיש והנה מלאות מטאמריהם טפה אל פה, גם אין לך מסכתא בבבלי
 שנעדרו בה שמונתם. וגם ר' יוסי בר חנינא, ר' אבהו וכו' באים לרוב בבבלי
 ואלה החכמים הם חכמי ארץ ישראל ולא ירדו כלל לבבלי. ולהפך נזכרו
 בירושלמי פעמים אין מספר שמואל, ר' נחמן בר יעקב, ר' יהודה וכו' ומושבים
 היה בבבלי ולא עלו לא"י. וגם עיקר ישיבת רב היתה בבבלי וכמה וכמה
 מאמרו באים בירושלמי. ומלבד החכמים הנקובים בשם נזכרו בבבלי חכמי
 א"י בכלל בשם „מערבא" או „תם" ותם הוא כמו התם כלו' א"י, וחכמי בבלי
 נזכרו בירושלמי בכלל בשם „רבנן דתמן" או „תמן". ובבבלי נהגו כבוד
 גדול בחכמי א"י ודבר דבני מערבא היה להם כאשר ישאל איש בדבר אלהים,
 עד כאשר רצו חכמי בבלי לתת חוק לדבריהם אמרו אתא איגרתא ממערבא
 ע"י שבת סוף פ' ואלו קשרים, וכן טעינו בבבלי בהרבה מקומות „שלחו

מתם" „אמרו במערבא“ וכו' לחוק ההלכה או ללמד ההלכה. וחכמי בכל החזיקו בני א"י בכלל לגדולים ואמרו כתובות ע"ה ע"א וחד מינייהו עדיף כתרי מינן. — ובבלי ביצה כ"ה ע"ב איתא א"ל ר' נחמן לחמא בר אדא שליח ציון כי סלקית להתם אקף וזיל אסולמא דצור וזיל גבי דר' יעקב בר אידי ובעי מיני' וכו' ונראה דשליח ציון היה איש קבוע אשר בידו שלחו בני בכל שאלות לא"י ונקרא שליח ציון בדרך כבוד ע"ש מציון תצא תורה (ורש"י פ"י שם בענין אחר ע"ש).

וכן חכמי א"י נושאים ונותנים הרבה בדברי חכמי בכל, ובמה שנחלקו עם חכמי א"י. שבת פ"ג הל' ג' (ו' ע"א) תמן אמרין חמה מותרת תולדת חמה אסורה רבנין דהכא אמרין בין חמה בין תולדת חמה מותרת מתנית' פליגא על רבנין דהכא וכו'. מתניתא פליגא על רבנין דתמן וכו'. — כתובות פ"ב הל' ב' (כ"ו ע"ב) רבנין דהכא סבריין כן רבנין דתמן אמרין משעה שיצאת עדות ברורה יצאת וכו' א"ר יוסי מודו רבנין דתמן וכו' וכן במ"א (ומה שמצינו לפעמים בבבלי אהכו עלה במערבא כלו' על דברי אמורא בבלי עיי' לקמן פ"ד ערך רב). ומצינו ג"כ ששאלו בני א"י דבר הלכה מחכמי בכל ב"מ ד' צ' דשלחו ליה לאבוה דשמואל הלין תורי ארמאי וכו' אמר רב פפא בני מערבא וכו' ופי' רש"י דשלחי ליה לאבוה דשמואל. — ב"ב קמ"ה דשלחו מתם חבריא לר' ירמיה עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו. וכן נזכרו בירושלמי לשבח רבותינו שבגולה עיי' פ"ד ערך רבותינו שבגולה.

והנה הרבה מאמרים של אמוראים בכליים באים בירושלמי ולא נזכרו בבבלי. ברכות פ"ח י"ב ע"ב אמר שמואל המשתמש בכהונה מעל, והמאמר זה לא נזכר בבבלי. ועיי' ברכות ריש פ"ב ר' חזונה ר' אורי ר' יוסף ר' יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו מלכות שמים מעוטד, והמאמר זה לא נזכר בבבלי (ע"ש י"ג). — סוכה פ"ג הל' י"ב (ג"ג ע"ד) מגילה פ"א הל' י"א רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנא אמר הללו יה, ובבלי פסחים ק"ז ע"א איתא איבעיא להו הללויה לרב מאי ת"ש דאמר רב חזינא תילי דבי חביני דכתיב בהו הללו בחד גיסא יה בחד גיסא ופליגא דריב"ל וכו' ולא נזכר הא דשמואל. — ר"ה פ"א הל' ג' (נ"ז ע"א) שמואל אמר מי שהוא דן את ישראל הוא דן את האומות מה מקיים שמואל דין לאומים במישרים דנן בכשרים שבהן מזכיר להם מעשה יתרו מזכיר להן מעשה רחב הזונה, והמאמר זה לא נזכר בבבלי. — גיטין פ"ו הל' א' רב הונא בשם רב אין האשה עושה שליח לקבל גיטה משלוחה של בעלה שמואל שמעה מיניה ולעתה בתרי ארבעים זמני. ובבלי גיטין ס"ג נושא ונותן הש"ס הרבה בהלכה זאת ולא נזכר שם ששמואל סבר כוותיה דרב דאין האשה עושה שליח לקבל גיטה משליח בעלה. — וכן מצינו לפעמים שהבבלי לא הכריע במאמרי דאמוראי דבבלי מי הוא בעל המאמר והירושלמי הציג בראש המאמרים שם אמרו. עיי' בבלי עירובין ג"ג ע"א רב ושמואל חד תני מעברין וחד תני מאברין. ע"ז ב' רב ושמואל חד תני אדיהן וחד תני עדיהן. ובירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"ג איתא תמן תנינן כיצד

מעברין את הערים רב אמר מאכרין ושמואל אמר מעברין . . . תמן תנינן לפני אידיהן רב אמר עידיהן ושמואל אמר אידיהן וע"ש בירושלמי (קודם הנך שני מאמרים) אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו, ובבבלי לא נזכר מזה כלום. — וכן באים עוד בירושלמי מאמרים של אמוראים אחרים בבבלי ולא נזכרו בבבלי. עיי' כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ו ע"ג) אמר ר' זעירא תני בכתובות דבית רב דבריה ר' לעזר (לעזר הוא ט"ס וצ"ל דברי רבי) על השטר ודברי חכמים במעיד על המלוה. ובבבלי שם כ' סוף ע"ב איתא כשתמצי לומר לדברי רבי על כתב ידן הם מעידין לדברי חכמים על מנה שבשטר הם מעידין, ולא נזכר כתובות דבית רב במקום זה וגם לא במקום אחר. — ויותר מזה מצינו, שנאמר לפעמים בפירוש בבבלי שהמאמר של אמורא פלוני בבבלי נשנה במערבא (כלו ומשם הובא לבבלי). עיי' ביצה ח' ע"ב אמרי במערבא פלוגי בה ר' יוסי בר חמא ור' זורא ואמרי לה רבא בריה דר' יוסף בר חמא ור' זורא, ובירושלמי שם פ"א הל' ג' (ס' ע"ב) איתא, ר' יוסה כי רבי בון אמר איתפלגון ר' זורא ור' אבא בר יוסף, וידוע דרבא הוא ר' אבא והוא בנו של ר' יוסף בר חמא. ועיי' פ"ד ערך ר' יוסי בי ר' בון. — כתובות י"ט במערבא משמיה דרב אמרי אם אין בידך הרחיקהו זה שטר אמנה וכו' (ועיי' פ"ד ערך רב).

וכן נמצאו הרבה מאמרים של חכמי א"י בבבלי ולא נזכרו כלל בירושלמי ואין להאריך בזה כי כל דף ודף בב' תלמודים מעיד עליו. גם אין בזה תימה כי בירושלמי לא ניסדר כראוי והרבה מאמרים לא הובאו על הספר ועיי' לקמן מאמר ד'. אך מה שנראה יותר זה, לפעמים בא כל אותו הענין בעצמו בבבלי ובירושלמי, ובבבלי נזכר המאמר של האמורא בירושלמי ובירושלמי נפקד אותו המאמר. בבבלי ברכות מ' ע"ב ועל כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו (יצא) אתמר רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין. ובירושלמי שם פ"ו י' ע"ב איתא רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת, ולא נזכר המאמר של ר' יוחנן. — פסחים מ"ז ע"א אין שם כיוצא בו מהו אמר ר' אבהו אמר ר' שמעון בן לקיש כדי שילך אדם ממגדל נוניא ועד טבריא מיל. ובירושלמי שם פ"ג סוף הל' ב' (ל' ע"א) לא היה שם אחר כיוצא בו שהחמיץ עד איכן ר' יעקב בר אחא ר' עולא דקטרין בשם ר' חנינה עד כדי הילוך ארבעת מיל ע"ב, ומאמרו של ריש לקיש אשר היה אמורא דא"י לא נזכר שם. — ועיי' בבבלי ברכות י"ג ע"ב בענין עמידה בק"ש ואיתא שם ר' יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה, ובירושלמי שם ריש פ"ב הובא ג"כ זה הענין ונפקד מאמרו של ר' יוחנן (וכן נפקד בבבלי שם מאמרו של שמואל אשר הובא שם בירושלמי וכבר הערנו לעיל על זה).

ולפעמים בא בבבלי מאמר בשם אמורא דא"י ובירושלמי בא גם כן זה המאמר אבל נפקד שם האומר. בבבלי סוכה ג"ג והאמר ר' יוחנן שכועה שלא אישן ג' ימים מלקן אותו וישן לאלתר, וכן הובא בהרבה מקומות בבבלי. ובירושלמי שם פ"ה הל' ב' (ג"ה ע"ב) איתא והא תני שכוע' שלא אישן ג' ימים מלקן אותו

וישן מיד. — פסחים ל"ו ע"ב ובמ"א דאמר ר' אלעזר מנין למעשר שני שנשמא שפודין אותו אפי' בירושלים ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה, ובירושלמי מ"ש פ"ג הל' ה' (נ"ד ע"ב) כתיב כי לא תוכל שאתו מה נן קיימן אם בריחוק מקום כבר כתיב כי ירבה ממך אם בקירוב מקום כבר כתיב ונתת הכסף אלא מהו לא תוכל שאתו לא תוכל לפדותו (צ"ל לאוכלו וכן הגיה הגר"א) וכתיב ונתת הכסף ע"כ. וזה הוא מדרשא דר' אלעזר בבבלי ובשינוי קצת כאשר הוא בהרכה מקומות, ולא נזכר שם האומר ר' אלעזר.

ומצינו ג"כ שהבבלי מביא מאמר דאמורא ירושלמי כפי מה שהוא מתורין בירושלמי. בבבלי ב"מ נ"ד ע"א אמר ר' יוחנן הכל מודים בהקדש שהילל הואיל ונזכרין תובעין אותו, ובירושלמי מ"ש פ"ד הל' ג' (נ"ה ע"א) אמר ר' יוחנן הקדש פדיוו ולא הוסיף חומש הרי זה פדוי מעשר שני שפדיוו ולא הוסיף חומש הרי זה אינו פדוי מה בין הקדש ומה בין מעשר שני אמר ר' הילא הקדש יש לו תובעין מעשר שני אין לו תובעין ע"כ, הרי שהכניס הבבלי טעמא דר' הילא בתוך דברי ר' יוחנן. — וכן מביא הירושלמי דברי אמורא בבבלי כפי מה שעולה מן הבבלי. ירושלמי גיטין פ"א הל' ב' (מ"ג ע"ב) רב אמר עשינו עצמנו כארץ ישראל לגיטין ושמואל אמר אפי' משכונה לשכונה, ובבבלי שם ו' ע"א איתא אתמר בבל רב אמר כא"י לגיטין ושמואל אמר כחוצה לארץ ומסיק שם הש"ס ר' יששת מצריך משכונה לשכונה (וע"ש ברשכ"א). — ובבבלי הובא לפעמים מאמר אמורא א"י וטעמו בצידו, ובירושלמי איתא זה המאמר בלא טעם והבבלי הוסיפו (וכאשר דרכו ג"כ בהביאו הגרייתא עיי' לעיל מאמר א'). בבבלי כתובות מ' ע"א אמר רבנ"ה אמר ר' יוחנן ר' אלעזר בשיטת ר"ע רבו אמרה דאמר יש לה קנס וקנסה לעצמה ממאי מדקתני יתומה וכו'. ובירושלמי שם פ"ג הל' ז' (כ"ז ע"ד) אמר ר' יוחנן אתיא דר' אלעזר כשיטת ר' עקיבה רבו כמה דר' עקיבה אמר יש לה קנס וקנסה לעצמה כן אמר ר' אלעזר יש לה קנס וקנסה של עצמה ע"כ ולא אמר כלל טעם בזה.

ונחזור עוד על שינוי שמות האומרים ושינוי המאמרים בין הבבלי והירושלמי. שינוי שמות האומרים מצוי לרוב, וכבר הערנו לעיל דגם בבבלי גם בירושלמי נשתנו שמות האומרים ממסכתא למסכתא, ואפשר שלא דקדקו הרבה בשמות וכבר נשתבחה ר' יהודה דאפי' ספיקא דגברי גרים חולין י"ח ע"ב, או שהשינויים נולדו ע"י מסדרים שונים או ע"י סופרים. — ושינוי המאמרים כלו שמאמר של אמורא פלוני ירושלמי הובא בל' אחר בבבלי ולהפך, הוא ג"כ מצוי בהרכה מקומות; ונבוא פה לבד להעיר כי מצינו לפעמים בירושלמי שינוי במאמרו של אמורא בבלי והרין נראה עם הירושלמי. עיי' בבבלי יומא י"ט ע"ב מתני ליה ר' חנן בר רבא לחייא בר רב קמיה דרב אמר ר' זכריה בן קבוטל ומחוי ליה רב בידיה קבוטל. ובירושלמי שם פ"א הל' ו' (ל"ט ע"ב) איתא, בהנא שאל לרב מה ניתני קבוטל קבוטל והוי קאים מצלי וחוי ליה באצבעתיה צפר קבוטל ע"כ. והמעשה נראה אחד עם המעשה בבבלי אלא שבא בשינוי וכאשר יורה ג"כ שבירושלמי נשאל רב בשעה שהתפלל וכן

בבבלי ע"ש. והנה לפי הבבלי היה הספק בין קבוטל לקבוטל ולהירושלמי בין קבוטל לקבוטל. ודברי הירושלמי נראין עיקר שנותן טעם לשבח, והוי ליה רב באצבעתיו צפר", פי' צפר הוא עיגול וכדאיתא כלים פט"ז מ"ג הקופה משיעשה שתי צפירות (ועיי' בערוך) וכן מכשירין פ"ה מ"ב העושה צפור במים. ורב עשה אצבעו כעין עיגול והוא נקרא צפר ברי"ש והודיע בזה שיש לקרות קבוטל ולא קבוטל (ומפרשי הירושלמי לא ירדו כלל לעומק הענין). וממה שמפרש הירושלמי איך אחוי רב ודברי הבבלי סתומים נראה שהמאמר של הירושלמי עיקר. ולפעמים נראה שמקצת המאמר של אמורא ירושלמי הובא לבבלי ולא כלו, ואמורא בבלי אסיק מדידה אידך חלק המאמר אשר לא בא לבבלי. ירושלמי ר"ה פ"ב הל' ה' (נ"ח ע"א) א"ר יוחנן אפילו טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה לפני החמה לאחר החמה לא צורכא די לא פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה . . . א"ר יוחנן כתיב המשל ופחד עמו עושה שלום בטרומיו מימיה של חמה לא ראתה פיגמתה של לבנה. ובבבלי שם כ"ג ע"ב איתא, היינו לפני החמה היינו לצפונה היינו לאחר החמה היינו לדרומה אמר אבוי פיגמתה לפני החמה או לאחר החמה אם אמר לפני החמה לא אמר כלום דא"ר יוחנן מאי דכתיב המשל ופחד עמו וכו' מעולם לא ראתה חמה פיגמתה של לבנה ע"כ. הרי דאבוי ידע המאמר של ר' יוחנן מעולם לא ראתה וכו' ומתריץ בשם עצמו הקו' על המשנה פיגמתה לפני החמה וכו' וזה בעצמו התירוץ של ר' יוחנן לא צורכא די לא פיגמתה לפני החמה (ומה שיש לדחוק בזה לא ראינו להעלות על הספר). — ויותר מזה עיי' ירושלמי ר"ה פ"א הל' א' (נ"ז ע"ג) ניחא רגלים בלא שנה שנה בלא רגלים תמן אמרין תיפתר שהיה מחוסר זמן לפסח כמה דאת אמר תמן הראוי למקצת שנה ראוי לכולה ואמור אוף הכא הראוי למקצת פסח ראוי לכולו אמר ר' אבא מרי תיפתר שהיתה עצרת הבאה בחמשה ונולד בששה והיתה עצרת הבאה בשבעה. ובבבלי שם ו' ע"ב איתא בשלמא רגלים בלא שנה משכחת לה אלא שנה בלא רגלים היכא משכחת לה וכו' כדתני ר' שמעיה עצרת פעמים ה' פעמים שישה פעמים שבעה וכו'. והנה מהירושלמי נראה שבבבלי הקישו הקו' שנה בלא רגלים היכא משכחת לה ושם תירצו שהיה מחוסר זמן בפסח, וכל המאמר הובא לא"י והקישו על זה כמה דאת אמר תמן הראוי למקצת שנה וכו' ועל זה תירץ ר' אבא מרי שהוא אמורא דא"י (עיי' פ"ד ערך ר' אבא מרי) תיפתר שהיתה עצרת הבא בחמשה וכו'. ובבבלי לא נזכר כלל התירוץ שהיה מחוסר זמן בפסח והש"ס משני לבד כדתני ר' שמעיה וכו' והוא תירוץ של ר' אבא מרי בירושלמי, הרי שהירושלמי ידע הקושיא שנתקשו בה בבבלי והביא תירוץ בשם חכמי בבלי אשר לא נמצא בבבלי, והתירוץ אשר נמצא בבבלי לא ידע ואמורא א"י אמר ליה מנפשיה (ועיי' תו' שם ד"ה שנה שכתבו ובירושלמי מפרש תיפתר כגון דאקדשיה כשהיה מחוסר זמן בפסח משמע שלא היו גורסין בירושלמי, תמן אמרין", אך לקמן פ"ה יבואר שהגירסאות אשר היו לפני הראשונים נמצאו לפעמים חסרות, וגם לא דקדקו לפעמים בדברים שלא היו בעיניהם עיקר כ"כ).

ולפעמים נמצאן סתירה בין הירושלמי והבבלי במאמר של אותו אמורא
כלו לפעמים הובא בירושלמי מאמר אמורא ירושלמי והמאמר הזה איתא ג"כ
בבבלי ובשם אותו אבל בהפך ממה שהוא בירושלמי. ירושלמי תרומות פ"ח
הל' ט' (ט"ו ע"ב) לא כן אמר ר' יוחנן היסח הדעת דבר תורה, ובבלי פסחים
ל"ד ע"א איתא ר' יוחנן אמר היסח הדעת פסול טומאה הוי ע"ש. — יומא פ"ב
הל' ג' (ל"ט ע"ד) אמר ר' יוחנן תמיד דר' שמעון איש המצפה הוא, ובבבלי
שם י"ד ע"ב איתא אלא אמר ר' יוחנן מאן תנא סדר יומא ר"ש איש המצפה
כלו ודתמיד תנא אחר הוא ולא ר"ש איש המצפה ע"ש. — ביצה פ"ב הל' א'
(ס"א ע"ב) יום טוב שחל להיות בערב שבת אין מערבין לא בחצירות ולא בתחומין
דברי ר' מאיר וחכמים אומרים מערבין בחצירות ואין מערבין בתחומין מערבין
בחצירות שכן את מתיר לו דבר שהוא מותר לו ואין מערבין בתחומין שכן
את מתיר לו דבר שהוא אסור לו אית תני תני ומחלף אמר ר' לעזר הואיל
והן תנייא מחלף צריכין אנן מיחש. ובבלי שם ט"ז ע"ב הובא הך פלוגתא
(אלא דבמקום ר' מאיר איתא שם רבי וכבר הערנו בדרכי המשנה צד 26
הערה שהחילוף בין ר' מאיר ורבי נמצא גם בשאר מקומות וכא ע"י שניאות
הסופרים), ואיתא שם דשלה ר' אלעזר לגולה לא כשאתם שונין בבבלי ר'
מתיר וחכמים אוסרין אלא ר' אוסר וחכמים מתירין. — גיטין פ"ב הל' ב' (מ"ד
ע"ב) א"ר יוחנן לא אמר ר' שמעון אלא בלילה אבל למחר אופ ר' שמעון מודה
ריש לקיש אמר לא שנייא הוא לילה הוא למחר הוא לאחר כמה. ובבלי
שם י"ח אמר ריש לקיש לא הכשיר ר"ש אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה
ימים לא וכו' ור' יוחנן אמר אפי' מכאן ועד עשרה ימים (והבבלי אמר שם
גבי הא דריש לקיש חיישינן שמא פייס ובירושלמי לא נזכר טעם כלל, ואפשר
שהוא הוספת הבבלי וכמו שזכרנו לעיל להא דבבלי כתובות ט' ע"א ממאי
מדקתני יתומה). — שם אמר לעשרה התמו בנט זה וחתמו מקצתן היום
ולמחר מקצתן ר' שמעון בן לקיש אמר כשר והשאר על תנאי ר' יוחנן אמר
פסול עד שיחתמו כולן בו ביום וכן הוא עוד שם פ"ב הל' א'. ובבבלי שם
איתמר אמר לעשרה כתבו גט לאשתי אמר ר' יוחנן שנים משום עדים וכולם
משום תנאי וריש לקיש אמר כולם משום עדים וע"ש. — שם פ"ז הל' א'
ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר עודהו
קורדייקוס עליו כותבין גט ונותנין לאשתו ריש לקיש אמר לכשישתפה.
ובבלי גיטין ע' איתא בהפך אמר ר"ל כותבין ונותנין גט לאלתר ור' יוחנן אמר
אין כותבין אלא לכשישתפה וכבר הרגיש הר"ן בזה בפירושו להדריף גיטין
ע"ש. — שבועות פ"ג הל' ח' (ל"ד ע"ד) שבועה שאוכל כבר זה היום ועבר היום
(ולא) אכלה ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרין פטור לא מעמא דאהן (מעמא דאהן)
מעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התרייה מעמא דריש לקיש משום
שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה, ובבלי שם כ"א ובמ"א והא איתמר שבועה
שאוכל כבר זו היום ועבר היום ולא אכלה ר' יוחנן וריש לקיש דאמרו תרוייהו
אינו לוקה ר' יוחנן אמר אינו לוקה משום דהוה לאו שאין בו מעשה וכל
לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו ור"ל אמר אינו לוקה משום דהוה התראת

ספק (וכבר הערנו ע"ז לעיל ל"ז ל"ח). — גיטין פ"ב הל' ב' (מ"ד סוף ע"א) אמר ר' יוחנן פסול מפני אכילת פירות ור"ל מקשה שם על הטעם זה. ובבלי גיטין י"ז איתמר מפני מה תיקנו זמן בניטין ר' יוחנן אמר משום בת אחותו ור"ל אמר משום פירות (וע"ש בבעל העיטור הובא ברא"ש שם). — והחילוף בין מאמר ר' יוחנן ור"ל מצוי גם במ"א. גדרים פ"א הל' ב' (ל"ז ע"א) ר' שמעון בן לקיש אמר לשון אומות הוא ובבלי שם י" ע"א איתמר ר' יוחנן אמר לשון נכרים הם. והבבלי מוסיף ר"ש בן לקיש אמר לשון שבדו להם חכמים להיות נודר בו (ועיי' לעיל פ"ב ערך בדא). — והסתירה שזכרנו בין הירושלמי והבבלי במאמר אמורא ירושלמי נמצא בהרבה מקומות. ויותר מזה מצוינו שמאמר של אמורא ירושלמי הובא בירושלמי ובבבלי על שם אומריו ובלשונו, ובבבלי נוספין איזה מלות ועי"ז משונים הירושלמי והבבלי בפירושי של המאמר. ירושלמי ברכות פ"א ג' ע"ג תמן תני' אמר להן הממונה ברכו ברכה אחת והן בירכו מה בירכו ר' מתנה אמר בשם שמואל זו ברכת התורה וקראו עשרת הדברים שמע והיה אם שמוע ויאמר ר' אמי בשם ר"ל זאת אומרת שאין הברכות מעכבות א"ר בא אין מן הדא לית ש"מ כלום שעשרת הדברות הן הן גופה של שמע ע"כ, הרי דהפירוש של המאמר זאת אומרת שאין הברכות מעכבות הוא שאין מעכבות אם לא אמרן כלל. ובבבלי שם י"א סוף ע"ב איתא דאמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר ר"ש בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (אלו תיבות ,,זו את זו" נוספות על הירושלמי) ופי' שם רש"י אם בירך את האחת ולא בירך את השנית נפקא מיהא ידי חובתו בהויא שבירך ואין חברתה מעכבת לוטר שאין זו טועלת בלא זו ע"כ, וכן מוכיח כל הסוגי' שם.

ומצינו גם סוגיות אשר לפעמים הן אחת בירושלמי ובבבלי בענין ובסגנון ובשמות האומרים. עיי' ירושלמי כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ז ע"ג) תני כותב אדם עדותו ומעידה אפי' לאחר כמה שנים ר' חונה אמר והוא שיהא זכור עדותו ר' יוחנן אמר אף על פי שאינו זכור עדותו. וכל זה הובא בבלי שם כ' (ור' חונא הוא חונה כידוע). — ולפעמים בשנוי הסגנון ושמות האומרים והענין אחד. ירושלמי ברכות ג' ע"ד מילתא דחנן בר בא פליגא דחנן בר בא אמר לחבריא נימור לכון מילתא טבא דחמית לרב עביד ואמריתה קומי שמואל וקם ונשק על פומי ברוך אתה שוחח בא להזכיר את השם זוקף שמואל אמר אנא אמרית טעמא ה' זוקף כפופים א"ר אמי לא מסתברא אלא מפני שמי ניחת הוא א"ר אבין אילו הוה כתיב בשמי ניחת הוא יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הזכיר את השם כבר ניחת הוא. ובבלי שם י"ב ואמר רבה בר חיננא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב ה' זוקף כפופים מיתבי ומפני שמי ניחת הוא מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב אמר ליה שמואל לחייא בר רב בר אוריאן תא ואימא לך מילתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם ע"כ. ועיקר המאמר נשנה בבבלי, כי האומרים הם רב ושמואל והקו' מפני שמי וכו'.

והתירוץ נראה שנאמרו בא"י (ור' אבון הוא אמורא דא"י וגם ר' אמי עלה
לא"י עיי' פ"ד) ומשם באו לבבל ונשכח שם המקשה והמתרין ונאמרו
סתמא. — ולפעמים בשינוי הסגנון ובקצת שינוי האומרים והענין אחד אך
הבבלי מרחיב הענין. ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"א קרא ומעה יחזור למקום
שמעה מעה בין כתיבת הראשונה לשנייה חוזר לכתיבת (לכתיבה) הראשונה
מעה ואינו יודע היכן מעה יחזור ככתחילה למקום הברור לו דלמא ר' חייא
ר' יסא ר' אמי סלקון מעבד גנוניה דר' אלעזר שמעין קליה דר' יוחנן אי
מחדית מילה אמרין מן נחית שמע לה מיניה אמרין וייחות ר' אלעזר דהוא
זרין סגין נחית וסליק אמר לון כן אמר ר' יוחנן קרא ומצא עצמו בלמען חזקה
כוין. ובבלי שם מ"ז ע"א ר' אמי ור' אסי הוה קא קטרין ליה גנא לר' אלעזר
אמר להו אדהכי והכי איזול ואשמע מילחא דבי מדרשא ואיתי ואימא לנו
אול אישכחיה לתנא דתני קמיה דר' יוחנן קרא ומעה ואינו יודע להיכן מעה
באמצע הפרק יחזור לראש בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון בין כתיבה
לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא פתח
בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סריכה נקט ואתא אתא ואמר
להו אמרי ליה אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו ע"כ. והסוגי זאת
נאמרה בעיקרה בא"י, כי מושב ר' יוחנן היה בטבריא. — ולפעמים נמצא
סוגיא בשינוי גדול בין בעיקר הענין בין בשמות האומרים והסגנון, עיי' ירושלמי
כתובות פ"ג הל' ב' (כ"ז ע"ג) אילו שאין להן קנס כו' אמר ר' יוחנן לא ריבה
אותה ר' יהודה אלא לקנס תני ר' חייא אף לכתובת מנה מאתים ר' שמעון
בן לקיש אמר אף להאכילה בתרוסה על דעתיה דר' שמעון בן לקיש ר' יודה
ור' דוסא שניהן אומרים דבר אחד דתנין תמן השבויה אוכלת דברי ר' דוסא
אתא ר' חנינה בשם ר' שמעון בן לקיש הלכה כר' דוסא. ובבבלי כתובות
לו' ע"ב א"ר יוחנן ר' יהודה ור' דוסא אמרו דבר אחד ר' יהודה הא דאמרן
ר' דוסא דתניא שבויה אוכלת בתרוסה דברי ר' דוסא. . . אמר רבה דלמא
לא הוא עד כאן לא קאמר ר' יהודה הכא אלא שלא יהא חוטא נשטר וכו'.
ועיקר הסוגי נשנית בא"י ומשם באה אך לשמע אוון לבבל, וידעו שם אך
מקצתה ושלא בדיוק.

וגרד עתה לברר איך נתהוו הסתירות והשינויים בין הירושלמי והבבלי
ולישר המסלה מההדורים אלה. הגה ידוע שמרבית חכמים ותלמידים עלו מבבל
לא"י, ומצינו בהרבה מקומות בבבלי אמר ההוא מרבנן אזכה ואסקי להתם, ור'
אכיתר שלח לר' יהודה בני אדם העולין משם לכאן הן קיימו בעצמן ויתנו את
הילד בזונה גיטין ר' ע"כ, והרבה תלמידים מבבל ישבו לפני ר' יוחנן עיי' תו'
סוכה מ"ד ד"ה והא אמר ר' יוחנן דילכון אמרי. והתלמידים אלה הביאו עמם
לא"י המאמרים של חכמי בבל, וקצת אלה המאמרים נמצאו בבבלי ובירושלמי,
וקצתם נמצאו לבד בירושלמי. וזה לא יפלא כי עד ימי רב אשי מסדר
הש"ס והבאים אחריו היתה הגמרא בעל פה כידוע, ותלמיד אחד שמע מאמר
מפי רבו ואחרים לא שמעוהו, וכאשר עלה זה התלמיד לא"י נודע המאמר
לבני א"י ונעלם מחכמי בבל. — והגה התלמידים אשר עלו מבבל לא"י אמרו

לפעמים מאמר של חכם בבלי באופן אחר מאשר אמרוהו התלמידים שבבבל. ואין לתמוה על זה דהרי גם בבבלי עצמו המראה הזה לעינינו ואמר אמורא או סתמא דש"ס חכם פלוני אוסר או מתיר ואמורא אחר אומר להפך בשם אותו חכם. עיי' מ"ק י"ד אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח במועד... אממר ואיתמא רב שישא בריה דרב אדי מתני הכי אמר שמואל קטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד לא שנא נולד מעיקרא וכו' וכמוהו הרבה בבבלי עד אין מספר. ויותר מזה איתא שבועות כ"ו ע"א כדרב אסי ורב כהנא כי הוו קיימי קמיה דרב מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו אמר ליה אידך בשיקרא אישתבעי אמר ליה ליבך אנסך ע"כ. הנך רואה שלפעמים טעה איזה תלמיד בדבריו רבו וסבר ששמע ממנו לאיסור ורבו אמר להיתר ולהפך. (ונראה שלפעמים תקפה על איזה תלמיד משנתו ושכח היאך אמרה רבו).

והחכמים והתלמידים אשר עלו לא"י מבבל עמדו שם לפעמים איזה זמן ואח"כ חזרו לבבל. עיי' חולין ק"י אמר ליה אביי לרב ספרא כי סלקית להתם וכו' כי אתא לגביה וכו'. וגם מצינו שהרבה חכמי א"י ירדו משם לבבל. עיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ד ואיתא ג"כ ר"ה סוף פ"ד „מערבא דנחתין“, וכן ערלה קרוב לסוף פ"ג אמר ר' הונא כד נחתין מערבא דתמן (צ"ל לתמן) אמרונה בשם ר' יוחנן. וגם קצת חכמי הישיבה אשר בדרום נחתו לבבל. עיי' בבלי סוכה נ"ד כי אתא ר' אחא בר חנינא מדרומא, ב"ק מ"ב ע"א כי אתא ר' חגי מדרומא אתא ואייתי מתניתא בידיה. — ומצינו מפורש בבבלי שחכמים אשר באו מא"י לבבל היו שונים דברי חכם א"י זה באופן זה והוא באופן מתנגד לו. עיי' פסחים ג"ו ע"ב אמר עולא א"ר שמעון בן לקיש מחלוקת בשל מכבדות וכו' אבל בשל בין הכיפין דברי הכל מותר... כי אתא רבין אמר ר' שמעון בן לקיש מחלוקת בשל בין הכיפין וכו' אבל בשל בין מכבדות דברי הכל אסור. — ויותר מזה שם ע"ב אמר עולא אמר ר' אלעזר שלמים שישחטן מערב י"ט אינו יוצא בהן לא משום שמחה ולא משום חגיגה והש"ס נושא ונותן הרבה בזה ולכסוף מסיק הש"ס (ע"א ע"א) כי אתא רבין אמר ר' אלעזר שלמים שישחטן מע"ט אינו יוצא בהן משום שמחה ואין יוצא בהן משום חגיגה ועיי' ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' (וכבר הבאנו לעיל ל"ג ע"א כל הסוגיא) ושם איתא לכד הא דעולא בשם ר' אלעזר דאינו יוצא ידי שמחה, והא דאמר רבין משמיה דר' אלעזר דיוצא ידי שמחה לא נודע בא"י כלל וכאשר מורה כל הסוגיא שם. הרי לך דלפעמים הביא אמורא א"י מאמר לבבל ולא נודע בא"י.

והנה מטה שזכרנו ויותר כל הספיקות בענין הסתירות והשינויים שבין ירושלמי ובבלי כאשר יבואר להמעין.

ולא יפלא ג"כ אם ימצא בבבלי חד עובדא ולחד אמורא והוא בירושלמי תרי עובדי ולכמה אמוראין. עיי' בבלי כתובות כ"ג ע"א גבי בנתיה דמר שמואל דאשתכין ואסקינהו לארעא דישראל אוקטן לשוביינהו מאכראי ועיילי

לבי מדרשא דר' חנינא הא אמרה נשבית ומהורה אני והא אמרה נשבית
ומהורה אני אמר ר' חנינא בנן דמורין אינון איגלאי מילתא דבנתיה דמר
שמואל הויין אמר ליה ר' חנינא לר' שמן בר אבא פוק איטפל בקרובותיך א"ל
לר' חנינא והאיכא עדים במדינת הים השתא מיהת ליתנהו קמן עדים בצד
אסתן ותאסר ע"כ. ובירושלמי שם פ"ב הל' ו' (כ"ו ע"ג) איתא כל זה המעשה
ושם לא נאמר כלל שר' שמן בר אבא (בירושלמי ר' שמעון בר בא) השיב
לר' חנינא והאיכא עדים במדינת הים, אבל מצינו שם הל' ה' שהשיבו תלמידיו
של ר' יוחנן לר' יוחנן כעין זה בעובדא אחרת. וה"ל ר' הונא ור' חנינא תריוון
אמרין לא סוף דבר משנישאת אלא אפי' התירוה ב"ד להנשא כהדא חדא
איתא אתת לגבי ר' יוחנן אמרה ליה אשת איש הייתי וגרושה אני והתירוה
מן דנפקתן אמרין ליה ר' הרי עדיה בלוד אמר כך אני אומר אפי' עדיה בקסוסון
תמתין ע"כ. וקצת נראה שנוסחת בירושלמי עיקרת, דר' יוסי בר בון מפרש שם
המעשה אשר בא לפני ר' יוחנן והתשובה אשר השיב אפי' עדיה בקסוסון
וכו' ע"ש, והתלמיד אשר בא לבבל צירף הנך ב' עובדי דר' חנינא ור' יוחנן
ושם הקו' והאיכא עדים במדינת הים כפי ר' שמן והתירוין עדים בצד אסתן
(והוא הטובן לבני בכל במקום קסוסון לבני א"י) כפי ר' חנינא. — וכזה נמצא
ג"כ במ"א שהמאמר של אמוראי דא"י מתוקן יותר בבבלי מביירושלמי, וכן
המאמר של אמוראי דבבל מתוקן יותר בבבלי מביירושלמי. אבל מ"ט לא
נחליט שבמאמרים של חכמי א"י יש לתפוס עיקר כמו שהם מוכאים בירושלמי,
והמאמרים של חכמי בבל הם עיקר כמו שהוכחו בבבלי, דהרי כבר ראינו
לעיל שלפעמים המאמר של אמוראי א"י נראה עיקר כאשר הוא בבבלי ולא
כאשר הוא בירושלמי וכהא דביצה דשלה ר' אלעזר לגולה וכו', דכיון שהיה
ידוע כן בגולה א"א לדחותו ולומר שאיזה תלמיד טועה הביאו לבבל, ולהפך
המעשה דיוטא בענין ר' זכריה בן קבוטל נראה יותר עיקר כאשר הוא בירושלמי
אף שהשואל והמשיב, כהנא ורב, היו בבבל, וכמו שכתבנו לעיל. ובפרט
במקום שמצינו סתירה בין בירושלמי ובבבלי במאמרי ב' אמוראים, שבירושלמי
אמר ר' יוחנן בכה ור"ל בכה ובבבלי להפך אין להחליט שהדין עם בירושלמי,
שהרי גם בירושלמי נמצא לפעמים סתירה כזה וכמו שהבאנו למעלה. נוסף
לזה שהסופרים הוסיפו לחטוא בירושלמי וכתבו פעמים שם המתיר במקום שם
האוסר ולהפך וכאשר יבוא לקמן פ"ה.

ומאמרי חכמי א"י נתפשטו לרוב בבבל כפי הנראה מהעת אשר
באו עולא ורבי דימי ורבין לבבל ועולא היה בר א"י וחי זמן רב
בבבל (עיי' פ"ד ערך עולא). ור' דימי ורבין היו בימי השמד של
גאללוס עיי' פ"א ונחתו לבבל מפני השמד. ור' דימי ירד כבר קודם השמד
לפעמים לבבל וחזר לא"י. וכבר הבאנו לעיל שרבין שנה בבבל מאמר של
אמוראי א"י אשר לא נודע בא"י, וכן מצינו לר' דימי שיסנה מאמר בענין אחר
מאשר הוא בירושלמי. עיי' בירושלמי פאה סוף פ"ד להמשנה ר' מאיר אומר
הכל לעניים שספק לקט לקט, אמר ר' יהודה דר' יהודה בן חגרא היא דתני
גר שנתגייר והיתה לו קמה נקצרת עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב ואם

ספק פטור ר' יהודה בן חנניא מחייב ר' שמעון בן לקיש אמר דברי הכל היא
 ישראל שעיקרו חייב ספקו חייב וגוי שעיקרו פטור ספקו פטור. ובחולין
 קל"ד ע"א איתא כי אתא ר' דימי אמר רמי ליה ר"ש בן לקיש לר' יוחנן תנן
 ספק פטור אלמא ספיקא לקולא ורמינהו חורי הנמלים שבתוך הקמה וכו' ר'
 מאיר אומר הכל לעניים שספק לקט לקט ע"כ והקו' היא הקו' בירושלמי
 פאה, ושם מתרין לה ר"ל, ור' דימי איתי דר"ל מקשה הקו' ור' יוחנן אדחי
 לה אל תקניטני וכו' ע"ש. (ובבבלי שם מתרין רבא כתירוצו של ריש לקיש
 בירושלמי ע"ש).

ועת התפשטות מאמרי חכמי בכל בא"י נראה מימות ר' זורא ור' ירמיה
 ואילך שעלו לא"י וקבעו שם ישיבה. וגם כבר קודם הזמן הזה עלו ר' אסי ור'
 אלעזר לא"י (עיי' ערכם פ"ד) ומסתמא גם הם הביאו מאמרי חכמי בכל לא"י.
 וגם זכרנו שר' דימי הלך מא"י לבבל וחזר לא"י והביא עמו מאמרי חכמי בכל,
 וכן הביאום התלמידים אשר עלו לרוב לא"י.

ד. מסדרי הירושלמי ואופן סידורו של תלמוד זה.

כבר בא לנו בפתחת הפרק זכרון מה שייש בידינו היום מתלמוד ירושלמי
 וכי נפקדו סדר קדשים וס' טהרות וגם איזה מסכתות ופרקים של שאר סדרים.
 ויש כאן מקום שאלה אם נפקדו ע"י שאבדו באורך הזמן וכמו שאבדו איזה
 פרקים ממס' נדה מזמן בעלי התו' עד הדפסת הירושלמי וכמו שהעירו שם,
 או שלא נסדרו כלל אלה הסדרים והמסכתות. והנה החכם אזולאי כתב בס'
 שם הגדולים ח"ב ערך ירושלמי (ד' ווילנא) שנראה קצת מתו' מנחות ס"ד
 ע"ב ד"ה ועל אותה שעה שהיה להם ירושלמי על מס' עדיות ע"כ. וז"ל התו'
 בירושלמי דשקלים תני לה אאיך עובדא וכו' ובמס' עדיות תניא עובדא
 דהכא על ההיא דתמיד של שחר קרב בד' שעות עכ"ל. והמעין בירושלמי
 ריש פ' תפילת השחר שישם איתא הך עובדא (באיזה שינויים כדרכו), יבין
 בקל שיש ט"ס בדברי התו' וצ"ל ובמס' ברכות במקום ובמס' עדיות. ונראה
 שגם החכם אזולאי הרגיש בזה ולכן לא רצה להחליט הדבר וכתב לבד
 „נראה קצת“ — וגם על סדר טהרות רצו קצתם לשפוט שהיה ירושלמי
 לזה הסדר ממה שנמצא לר' האי גאון בפירושו לס' טהרות כלים פט"ו מ"ו
 הטרבוף פ"י אמרו שמצאו תלמוד כלים בארץ רומא ומצאו בו פ"י זה הדיבור
 וכו' ע"כ, והוכח בערוך ובר"ש וברא"ש, ורצו קצתם לפרש שכאמרו „תלמוד
 כלים“ הבונה לתלמוד ירושלמי מס' כלים, והוציאו מזה שהיה ירושלמי לס'
 טהרות. אבל כבר הוכחנו בספרנו דרכי המשנה צד 319 הערה שרבינו האי
 כיוון על פירוש איזה חכם למס' כלים.

ויותר יש מקום עיון אם ניסדר ירושלמי לס' קדשים. הרמב"ם כתב
 בהקדמתו לפירושו להמשנה וז"ל: ונמצא מן הירושלמי חמשה סדרים שלמים
 אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי

אלא מס' נדה ע"כ. והדברים אלה מורים שהיתה לעיני הרמב"ם ז"ל גמרא
ירושלמית לס' קדשים. וגם ההשקפה הראשונה מורה שאמוראי א"י התעסקו
הרבה בס' קדשים, דהרי מס' חולין היא מסדר קדשים והיא מלאה הלכות
מראשה ועד סופה הנצרכות מדי יום ביומו. גם אם נסתכל בנמי מס' זבחים
בכבלי הלוא ראשי האומרים הם ר' יוחנן וריש לקיש וגם חכמים אחרים דא"י
נזכרו לרוב במס' זבחים. וגם בשאר מסכתות דס' קדשים נזכרו הרבה חכמי
א"י, הרי דעסקו הרבה בזה הסדר ואיך נעדרה לו גמרא ירושלמית? וכבר
מצינו שהשיבו חכמי א"י לכבל בעניני קדשים להלכה. עיי' זבחים פ"ז ע"א
מתקין לה ר' יוסף מאן לימא לן דחצות בראש המזבח משויא להו עיכול
דלמא כל היכי דמשכחא להו משויא להו עיכול שלהו מתם הלכה כר'
יוסף. — אך לעומת זה יתפלא כל מעיין, איך לא הביא אחר מן הראשונים
מאמר או הלכה מן הירושלמי דס' קדשים? והרי"ף ז"ל השתמש הרבה
בירושלמי והביאו בחיבורו הגדול במקומות אין מספר להורות ממנו הלכה
למעשה, ובמס' חולין לא הזכירו. וכן לא נזכר ירושלמי לחולין בתוספות
ורשב"א ורא"ש ור"ן ושאר גדולי הראשונים, וכל מקום שמזכירין הירושלמי
בזאת המסכתא הוא מס' זרעים ולפעמים מס' מועד כאשר יבואר מספריהם.
ויותר מזה הגה הרמב"ם בפירושו להמשנה מזכיר לפעמים הירושלמי ובפרט
להמסכתות שאין להן גמרא בבליית, וכן עשה בס' זרעים ממס' פאה ואילך
ואמר ברוב מקומות אלה, „אמרו בגמרא“ וכונתו על הירושלמי, ובס' קדשים
לא הביא הרמב"ם בפירושו הגמ' ירושלמית וגם לא מרמו עליה. הן אמר
שברשי' במס' תמורה איתא באיזה מקומות „ל' ירושלמי“, אך כל מעיין
בדעת יראה שכונתו על גירסא אשר הובאה מירושלים. (והמפורסמות אינן
צריכות ראיה, אך להוציא מן לב מתעקש נזכיר רשי' שם ר' ע"ב ד"ה ה"ג
ל"א בהני שינויי דשינין ובין האי לישנא להאי לישנא דשמיע לי בשינוי קונה
ליכא מידי אלא זה ירושלמי וזה בבלי עכ"ל, וא"א לפרש שזה גמרא ירושלמית
שהרי בירושלמי לא נזכר מעולם פלוגתא דאב"י ורבא, ולא נזכרו לא ר' אחא
בריה דרבא ולא ר' אשי הנושאים והנותנים שם ועל פלפולם קאי הא דאיתא
שם בנמי ל"א בהני שינויי דשינין. — וגם יש לפקפק הרבה בפירוש
המיוחס לרשי' למס' תמורה, כי נראה שאינו רבינו שלמה יצחקי ואין פה
המקום להאריך).

והחכם אבולאי כתב עוד במקום הנזכר שנראה מהראב"ד בהשנות פ"ב
דביכורים שהיה לו ירושלמי לס' קדשים ע"כ. וגם פה הטעתו ט"ס, וז"ל
הראב"ד שם הל' ו' סוף ההגה"ה ואם הפרישן קודם חנוכה ועברה עליהן חנוכה
ירקבו והבי איתא בירושלמי במנחות פרק כל קרבנות ציבור אחר חנוכה לא
קידשו ע"כ, והוא כמעט מלה במלה ירושלמי ביכורים פ' יש מביאין הל' ח'
(ס"ד ע"ב) ואין דרך הראב"ד להניח המסכתא אשר בה אנחנו עומדים, בהל'
בכורים, ולישא עינו למרחוק למס' מנחות. — ומה שכתב עוד החכם אבולאי
שנראה מדברי הרב המגיד פכ"ז מה' מכירה שהיה לו ירושלמי לס' קדשים
ע"כ, המעיי' במ"מ שם הל' ט' יראה כמה יש מן הספק בזה וז"ל הרב המגיד

בהשגות א"א דבר זה מצא אותו וכו' (ובמס' ערכין) ולא מצאתי אותו בגמרתנו וראוי להיות בירו' במסכת' ערכין ע"כ, ואילו היה להרב המגיד ירושלמי למס' ערכין לא אישתמיט ליה להביא ל' הירושלמי או לציין עכ"פ הפרק, ואפשר שצ"ל "וראוי להיות בתוספתא למס' ערכין" ע"ש פ"ג וצ"ע. ובכלל נאמר שאין לשפוט ממאמר אחד או שנים על ספר בכללו. — ומה שהביא עוד אזולאי ראייה מתיקוני הוזהר אין למידן דברי הלכה מדברי קבלה.

ולכבר הענין נחזור על סידור הירושלמי בכלל ונפתח בגדולים. הר"ף ז"ל כתב סוף עירובין ז"ל: וחזינן למקצת רבנותא דסבירא להו כעולא וסמיכי אנטרא דבני מערבא דגרסינן התם במס' יום טוב אמר ר' אלעזר כל משמיעי קול אסורי בשבת וכו' ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דסוניין דנטרא דילן להתירא לא איכפית לן במאי דאסרי בנטרא דבני מערבא דעל גמרא דידן סמכינן דבתרא הוא ואינהו הווי בקיאי בנטרא דבני מערבא טפי מינן ואי לא דקים להו דהאי מיטרא לאו דסמכא הוא לא קא שרי להו אינהו ע"כ. והעולה לכאורה מדברי רבינו הגדול שהירושלמי כולו היה ידוע למסדרי הש"ס בבלי. זה הוא הנאמר בפירוש להר"ר יהונתן ז"ל (הובא בש"מ ב"מ ומשם בס' יד מלאכי ח"ב כלל ב') שכתב ואין אנו חוששין לגמרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסידרו לנו התלמוד בבלי הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרת בתלמוד ירושלמי ורוב התלמוד בבלי מהן כגון דברי ר' יוחנן וריש לקיש וכל הנקראים בשם רבי ומה שראו שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי ע"כ. ודברי הר"ר יהונתן טראין קצת שהירושלמי היה כבר מסודר לפני מסדרי התלמוד בבלי.

ובזמננו קמו שני חכמים הרב מדרש"ל ר"פ והרב מוה"ר צבי חיות ז"ל ואמרו בהחלט שהירושלמי היה כבר מסודר נגד עיני מסדרי הבבלי והביאו ראיות לזה. והראיות האלה ישא רוח ואין בהן ממש ונזכיר קצתן ומהן יש לדין על השאר. החכם ר"ן חיות הביא ראייה בספרו אמרי בינה ד' י' מהא דאיתא בבלי תענית ט"ז ע"א ולמה יוצאין לבית הקברות וכו' ולא נזכר מזה במשנה ובגמרא אבל בירושלמי איתא וכמו שכתב רש"י שם עכ"ל. ומה כזה הצורך להביא ראייה ממשנה או מגמרא? דבר כזה לצאת לבית הקברות נולד לרוב מן המנהג וכן מורה הל' ולמה יוצאין לבית הקברות ולא נאמר ולמה אמרו יוצאין וכו'. ובאמת גם בירושלמי לא נמצא שחייבין לצאת לבית הקברות ושם איתא כמו בבבלי ולמה יוצאין לבית הקברות ע"ש. ואפשר שהיתה לפני רש"י גי' אחרת וידוע שהפ"י למס' תענית אינו לר' שלמה יצחקי והמפרש כותב הרבה פעמים שלא בדיוק. — עוד הביא ראייה ממה דאיתא ב"ק קמ"ז ע"כ מאן דתני מסיקין לא משתביש ומאן דתני מציקין לא משתביש, והש"ס לא הזכיר דהד תני מסיקין וחד תני מציקין והש"ס דילן על מה שנאמר בירושלמי סוכב והולך ע"כ. וכל אלה הם דברים של מה בכך, הלוא גם בירושלמי לא נזכר כלל דהד תני מסיקין וחד תני מציקין, לא במקומו בכ"ק ולא במס' ברכות פ"ח י"ב ע"ג ולא בריש פ"ה דעירובין ולא בע"ז פ"א הל' ב'; ובעירובין ובע"ז הובאו כמה שינויים בקריאת המשנה (עיי' לעיל

מ' ע"ב), ולא נזכר הא דמסיקין וכו' ואיך הביא זה החכם ראייה שהבבלי כיוון
על הירושלמי? ואם ישיב המשיב שלא נזכרו שם כ"א השינויים במשנה בין רב
ושמואל, א"כ יש להוכיח להפך שהירושלמי לא היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, דהרי
בירושלמי ברכות שם איתא וכן בעירובין ובע"ז אין מברכין על הגר עד שיאותו לאורו
רב אמר עד שיאותו ושמואל אמר עד שיעותו, ומדוע לא הביא הבבלי פלוגתא דרב
ושמואל בקריאת המשנה דמס' ברכות? אבל באמת אין ממש בראייות כאלה
הלוא אם גם נודה שאלה האומרים מסיקין מציקין היו בא"י מה יוכיח הוכח
בוה, הרי הרבה מאמרים של חכמי א"י נשמעו בבבל וכמו שהבאנו בסימן
הקודם, והאיך יש לשפוט מזה שהיה הירושלמי כבר מסודר? — עוד הביא
ראייה דנדה ח' ע"א איתא ואמר ר' אלעזר הלכה כר' אלעזר דאומרה ברכה
רביעית בפני עצמה והנה שם לא שאלו בש"ס והיכי איתמר דר' אלעזר
כדרכם, ורש"י הרגיש בזה וכתב שם ד"ה ואמר ר"א ירושלמי ברכות, ראינו
דכבר נודעו להם דברי ר"א מש"ס ירושלמי ורמזו עליו עכ"ל. גם זה תשובתו
בצידו, המאמר של ר"א היה נודע בבבל כמאמרים אין מספר של חכמי א"י
ואין זה מורה כלל על ידיעת הסידור של הירושלמי למסדרי הבבלי. ואם גם
רש"י אמר „ברכות ירושלמי“, מה בכך, רש"י הראה המקום בזה, וכאשר מצינו
לו לפעמים. ובלא"ה יש לפקפק הרבה אם זה הדיבור הוא לרש"י ז"ל או אם
הוא הוספה מידי אחר, דהרי הירושלמי לא היה פתוח לפני רש"י כ"א באיזה
מקומות עיי' לקמן פ"ה. — וכל הראייות שהביא מהר"ץ חיות הן בדרך זה
ועולות בקנה אחד שהן דברים אין בהן ממש.

והרב רש"ל ר"פ הביא בתולדות רבינו נסים הערה ט"ז ראייה מאיזה
מקומות שנראה מהן שהסידור של הבבלי הוא דומה להסידור של הירושלמי
ע"ש. ונס באלו ראיות (והן בעיקרן מן הגדות) אין בהן כדי לסמוך ובהרבה
מקומות אי אפשר להיות הסידור באופן אחר, ולו ירד הרב ז"ל לאופן סדר
הבבלי וכמו שיבואר להלן לא שת לבו לראייות כאלה. גם היה לו להבין
שאין מזה הוכחה כלל שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, אבל
נאמר שהסוגיות היו שנויות בא"י ומשם באו לבבל, וכדרך שהיו שונן בבבל
סוגיות שלמות בעל פה טרם כוא מסדרי הבבלי. ואם יש טמש בדברים כאלה
נוכח להפך שהבבלי היה כבר מסודר לפני מסדרי הירושלמי, שהרי הרבה
מאמרים נמצאים בירושלמי אשר אין להם הבנה כ"א ע"פ הבבלי וכהך דיומא
פ"א הל' ב' ושבעות פ"ג הל' ד' שהבאנו לעיל ל"ז ע"ב.

וגם דברי הר"ד יהונתן ז"ל אינם עולים יפה. שמה שכתב ואין אנו
חוששין לנטרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסידרו לנו התלמוד בבלי
הביאו בו אותן ספרות שהן כהלכה הנאמרות בתלמוד ירושלמי וכו' ומה שראו
שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי ע"כ הנה גדולי הראשונים
וכראשם רבינו חננאל, רבינו נסים, הר"ף וכו' מכחישים אותו שמביאין מאמרי
הלכה מהירושלמי במקום שלא נמצא פסק ההלכה בבבלי או שאין להביע
ההלכה מהבבלי, הרי לך שלא עלה על לבם מעולם שמה שהניחו המסדריים
בתלמוד ירושלמי הוא מפני שראו שהוא שלא כהלכה. — וגם כבר הבאנו

לעיל מאמרים של חכמי בבל הנמצאים בירושלמי ולא בבבלי, ולמה הניחו אותם מסדרי הבבלי? הכי גם בזה יש לומר מפני שהם שלא כהלכה, והלוא כמה וכמה מאמרים של חכמי בבל נמצאו בבבלי והם שלא כהלכה. והנה זה המאמר של שמואל בירושלמי פ"ח דברכות אשר הבאנו לעיל, המשתמש בכהונה מעל ע"ש ולית מאן דפליג למה לא הובא בבבלי, והיאך מצאו המסדרים לבם לדחות המאמר הזה והדומים אליו מן ההלכה? גם הראינו לעיל שיש סוגיות הנראות מדוייקות יותר בירושלמי מבבלי, ולמה הניחו אותן מסדרי הבבלי? הלוא כל אלה מראין בבירור שהירושלמי לא היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, וגם מסדרי הבבלי לא ביררו מן התלמוד ירושלמי וכדעת הר"ד יהונתן. — וגם דברי הר"ף צ"ע במה שכתב ואי לאו דקים להו דהא מיטרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קא שרי להו אינהו ע"כ, דמשמע דכל הגמרא דבני מערבא היתה ידועה לגמרא דילן וזה אינו וכמו שהוכחנו. אבל באמת אין להוכיח מדברי הר"ף שדעתו שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, דהר"ף מביא שם סוגי גדולה מהירושלמי דביצה (פ"ה הל' ב') וזכרו בה כמה אמוראי דאמרי השמעת קול אסור, ולא נעדר שלא היו קצת מאלה המאמרים ידועים בבבל ואעפ"כ לא נזכר גם אחד מהם בבבלי, וע"ז אמר רבינו הגדול בדין דאי לאו דקים להו וכו' לא הווי קא שרי להו. (ובר"ף יש ט"ס אמר ליה אביי וצ"ל אמר ליה אבא וכאשר הוא בירושלמי).

ואחרי אשר פנינו לנו הדרך והוכחנו שאין ממש בדברי האומרים שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, נבוא לחקור על מסדרי הירושלמי ואופן סידורו בהקדמת איזה הצעות באופן סידור הבבלי.

מסדר התלמוד בבלי הוא רב אשי כידוע, והכונה בזה ר' אשי התחיל לסדר הש"ס, ולא נשלטה המלאכה הגדולה הזאת על ידו, כי הלוא נזכרו בש"ס כמה אמוראים אשר היו אחרי ר' אשי וכידוע. ונמשך הסידור כל ימי חכמי הש"ס אשר קמו אחר ר' אשי וכל ימי רבנן סבוראי וימי הגאונים הראשונים. וכאשר נעמיק לשאול איך סידרו ר' אשי והכאים אחריו את התלמוד ונשים על לב שאי אפשר שהעלו על זכרונם כל מאמרי החכמים הקודמים להם והקושיות והתירוצים והאיבעיות והאיפשטא להו וכו', יתברר לנו שקצת שיטות נשנו כבר בשלימותם בבתי המדרש, כלו' מאמר של אמורא פלוני או מחלוקת אמוראים היו שגורים בפי התלמידים עם הקושיות והתירוצים אשר באו עליהם בדור הקודם, והיו נקשרים בפי התלמידים לאחד עם עיקר המאמר עד כאשר חזרו על המאמר חזרו ג"כ על כל המשא והמתן של הדברים. — ועיי' כתובות ע"ג ע"כ אמר רבה מחלוקת בטעות שתי נשים אבל בטעות אשה אחת דברי הכל אין צריכה הימנו נט אמר ליה אביי והא מתניתין דטעות אשה אחת היא וקמותבינן תיובתא מיניה ופי' רש"י ד"ה והא מתני' דטעות אשה אחת היא ואע"ג דאנן הוא דאותבינן ולא רב איירי בה קשיא היא לרבה דהאי דברי הכל דקאמר סברא דידיה הוא ולאן טרב ושמואל שמעה שהרי לא היה בדורם אלא דקסבר ליכא למאן דאמר בכהאי

גוונא דלאו דעתיה אתנאיה והא קא חזינא דכל בני מדרשא דאותביה סלקא
דעתין למיטר הכי ע"ל. הרי לך שלא לבד הפלוגתא דרב ושמואל היתה
ידועה אלא גם הקושיא אשר הקשו שם אשמואל היתה שגורה בפי כל עד
שאביי מקשה מינה לרבה. וכן בכל מקום שאמר הש"ס „והוינן בה“ וסומך
על קו' ותירוץ אשר באו במקום אחר הסוגיא ההיא האחרת נשנית תמיד
כהווייתה וכצורתה של הקו' הזאת והתירוץ הזה, והיה בפי התלמידים וכלימודם
לאחד עם עיקר הסוגיא (וכבר הארכנו בזה במ"ח שנת י'). — ומלבד אלה
סוגיות שלמות אשר נשנו כבר מאז בבית המדרש נמצאו הרבה מאמרים
והויות וכו' קצתם היו בקבלה איש מפי איש וקצתם כתבו להם או ברמיה
בעלמא או בכיבוד רחב, וכהא דאיתא בכלי יבמות כ"א ע"ב אמר ליה רב
הלל לרב אשי לדידי הוויא לי שניות מר בריה דרבנא וכתיבן שיתסר וכו'.
ירושלמי כלאים פ"א סוף הל' א' ר' יוסי בשם ר' חייא בר ווא אשכחון כתיב
על פינקסיה דר' הילל בר אלס. —

והחכמים מסדרי הש"ס מלבד הנודע להם בלימודם ובנקיאותם הגדולה
צירפו אלה המגילות אחת לאחת, ובמקום שבאו בקצרה העטיקו לפעמים
לבארן ולפעמים הניחו אותן כמו שמצאון. ומהן הא דחולין ק"ו עד כאן
לחולין עד כאן לתרומה. ובלתי ספק היתה ידועה למסדרי הש"ס איש מפי
איש כונת זה המאמר (וכבר כתבנו לעיל מה שיש בזה בירושלמי). וכן שבת
קמ"ז ע"א ר' ירמיה הוה קא יתיב קמיה דר' זורא אמר ליה הכי מאי א"ל
אסור והכי מאי א"ל אסור ופ"י רש"י ד"ה הכי מאי קולט חילוקן בפניו בענין
אחד ושואלו כנון זה מרוב או לא וחזר וקולטו בענין אחר ושואלו ע"כ. עוד
שם קמ"ח ע"א רב אויא הוה יתיב קמיה דרב יוסף שניא ליה ידיה אמר ליה
הכי מאי אסור והכי מאי אמר ליה אסור ופ"י רש"י היה עושה בענינים הרבה
ושואל ע"כ. הרי דהניחו המסדרים המאמרים אלה כמו שמצאום ולא פירשו
כלום, כי ביטחום היה ידוע הפירוש. ובימי רש"י ז"ל כבר נפסקה שלישלת
הקבלה ולכן לא נכנס לפירושם באר היטב. — וגדולה מזה איתא חולין י"ד
אמר ר' הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב אסורה דרב באכילה לזוטא ונסבין
חברייא למיטר ר' יהודה היא ע"כ. וכמה טרחו ויגעו באותה הסוגיא גדולי
האמוראים ר' אבא (רבה) ר' יוסף ר' ששת בריה דר' אידא ור' אשי למצוא
פתרון המאמר הקצר של חברייא „ר' יהודה היא“. הרי לך מה שקיצרו לפעמים
במאמריהם ובכרמיותיהם.

ועתה נחזור למסדרי הירושלמי ואופן סדורו. הרמב"ם כתב בהקדמתו
לפירוש המשנה וז"ל וכן עשו חכמי ארץ ישראל מה שעשה רב אשי כתבו
התלמוד ירושלמי ור' יוחנן הוא המחבר ע"כ, וכן כתבו הראב"ד בס' הקבלה
והר"ש מקינון בס' טריתות. וע"כ אין הכונה שר' יוחנן חיבר הירושלמי עד
נטירא דרוב החכמים הנזכרים בירושלמי מאוחרים לר' יוחנן וכאשר יבואר
לקמן פ"ד, ועיי' בס' כפתור ופירא פמ"ז ס"א ע"א ד' ברלין שפסק ג"כ בזה.
והרצון בזה ר' יוחנן יסד התלמוד ירושלמי כלו' הוא התחיל לסדרו והבאים

אחריו השלימותו, וכמו שהערנו לעיל בענין הסידור של הבבלי ע"י רב אשי. אבל גם בזה אין הדעת נוחה, הלא ר' יוחנן חי בדור הראשון ובדור השני של האמוראים וכאשר יבואר לקמן פ"ד, וא"כ איפוא המקום להסידור בכלל, וכי מצא ר' יוחנן כבר כבד מאמרי חכמים מזמן סוף התנאים ע"י זמנו אשר להצדו לגשת אל מלאכת הסידור? אך מאחר שהגדולים אלה יחד עונים ואומרים שר' יוחנן חיבר הירושלמי מסתמא כן היתה קבלה בידם. והנראה להשוות הקבלה והסברה שאין הכונה על ר' יוחנן דייקא כי אם על ישיבתו והישיבה נקראת על שם רבה ומיסדה, ור' יוחנן הוא אשר קבע ישיבתו בטבריא ומימות ר' יוחנן ואילך היה שם עיקר מקום התורה, וכבר הבאנו לעיל מאמרים בבבלי על שם ר' יוחנן ובירושלמי הובאו בסתם, וזה מורה שהבבלי קודם לפעמים ישיבת טבריא על שם ר' יוחנן. והמאמר „ר' יוחנן חיבר התלמוד ירושלמי“ לא בא להורות ע"פ ההנחה הזאת כי אם שהירושלמי ניסדר בטבריא מקום ישיבת ר' יוחנן וגם עמדה על מכונה אחרי תום שאר הישיבות בא"י.

ובענין הסידור של התלמוד ירושלמי נראה שהיה כאופן סידור הבבלי. קצת המאמרים והקישויות והתירוצים וכו' היו שגורים בפי בני הישיבה והעולם המסדרים על ספר, וקצתם העלו מאשר כתבו להם החכמים ותלמידים בקיצור נמרץ ובעין רמיזה וכאלה שזכרנו לעיל. אבל הימים היו רעים עד מאוד, ומעת אשר גברה האמונה החדשה היתה עת צרה לישראל וכמו שזכרנו בפ"א, ומי לא יראה בעיניו ויבין בלבבו שבעת רעה כזאת אין פנאי לסדר מאמר אחד מאמר כראוי ולהוציא מן הים הגדול של הסוגיות ומאמרי הקדמונים כל אחד ואחד על מקומו, ובפרט להעמיק כמה שרמזו החכמים והתלמידים במגילותיהם ולהרחיב מה שכתבו לזכרון בעלמא בקיצור נמרץ. ולא יפלא א"כ בעינינו אם נעדר לפעמים סדר ראוי בירושלמי, גם אם נמצא בו קיצור אשר יגעו גדולי המפרשים לריק לבוא אל כונתו. וכבר הבאנו לעיל כמה סוגיות קצרות, ונוסף פה עוד שבועות פ"ב הל' ו' חזקיה אמר מחלוקת ביניהן ע"כ. ומי החכם היודע פשר כזה? והמפרשים מצאו אור ע"י הבבלי שם י"ח, ואיך יעלה על הלב שהירושלמי תמך יתדותיו בהבבלי? אין זאת כ"א שהירושלמי הציג פה מה שנמצא במגילת איזה חכם ברמיזה בעלמא ולא הרחיב לפרש הדבר.

ודע כי גם בסידור התלמוד בבלי יש מקום ספק אם נסדרו כל המסכתות בועד אחד של חכמים. שא נא עיניך וראה היאך משונה הסגנון והלשון של מס' מעילה משאר מסכתות, וכבר כתבו התו' שם ט"ז ע"א ד"ה ור' יהודה היא ולשון רבינו משה מקוצי מעילה משונה הוא משאר מקומות. וכן נראה משונה מס' תמורה ומס' נדרים ונוזר, וכבר עמדו קצת האחרונים על זה. — וכאשר נעמיק לחקור בירושלמי נראה אף שהירושלמי ניסדר בטבריא מ"מ הסידור של כל המסכתות בפרט עלה ממה שסדרו איזה חכמים קצת המסכתא לעצמם, והמסדרים האחרונים לקטו יחד מה שמצאו מן הסדר לחכמים שונים הקודמים להם והשלימו לסדר המסכתא, אך יען שהיתה השעה מטורפת לא מצאו ידם

לכרד וללבן הכל כראוי. וכזה נצא לרוחה מכמה זרות אשר זכרנו לעיל, והאחת מהן שמצינו לפעמים במס' אחת הדיבור מרווח ובכיאור כראוי ובמס' אחרת הוא ברמיזה אין הבין. ולפי מה שבארנו נאמר מסדרי זאת המסכתא סידרו אותה ע"פ סדר חכם אחד שסידר לעצמו המאמר בארוכה, ומסדרי המסכתא האחרת ע"פ חכם שסידר לעצמו ברמיזה. — גם נבין מה שמצינו שלפעמים יורד הירושלמי לישר המשנה על בוריה ולדייק גם דיוק קטן כהך דכתובות ריש פ"ח כיני מתניתא עד שלא נתארסה, ולפעמים מניח בלא פירוש משנה הצריכה ביאור גדול כהך דסוף עירובין וריש פ"ד דר"ה ולא ירד לבארה גם באיזה רמז. וע"פ ההנחה אשר זכרנו סרה התמיהא בזה, המסדרים סידרו והעלו על הספר את אשר מצאו, ולאיזה משנה מצאו בכתב לחכם אחד הכל מדוייק, ולאיזה משנה לא מצאו פירוש וכנראה אבד זה הפירוש בצרת הזמן ולכן באה המשנה לבד כצורתה. ועיי' פ"ה מאמר איכות הירושלמי אשר בדינו.

ואלה המסדרים אשר העלו על הספר את אשר מצאו בסידור איזה חכם והשלימו עליו המסכתא מצאו להם די בסידור הד' סדרים. הלוא גם התלמוד בבלי אשר נמשכו ימי סידורו עד הגאונים הראשונים לא הספיקו לסדר אותו עד תומו ומס' תמיד התחילו הסבוראי לסדר ולא נטרו אותה (עיי' במ"ח שנת י'), ואיך יש להתפלא על שלא נטרו מסדרי הירושלמי הסידור של כל הירושלמי והמה נשבתו ממלאכתם כמה מאות שנים קודם השלמת סידור הבבלי! וזה לך האות, הנה לנ' מסכתות דנויקין ב"ק ב"מ ב"ב יש סידור מעט הכמות והגמ' דכל ג' מסכתות אלה קטנה מאוד במספר. ומה שעלה על לב מהרש"ל ר"פ ז"ל דפסקי דיני ממונות לא רבו בא"י בעת תלמוד ירושלמי ולא התעסקו בהם הרבה, כל העובר גם בעיון קל על מס' כתובות סנהדרין שבועות וכו' ימצא להפך שדנו דינים הרבה בדיני ממונות והתעסקו בהם לרוב. אבל העיקר שלא מצאו ידם לסדר הככות כראוי כי כבר נתלבטו הרבה בסידור הסדרים הקודמים וימי הצרה קרבו לבוא ונפסקו הישיבות ונתמעטו הלככות ולכן קיצרו בהככות. (ומס' סנהדרין מכות שבועות נראה שנסדרו קודם הככות, ואפשר שהסדר הראוי גם במשנה הוא סנהדרין מכות שבועות ב"ק ב"מ ב"ב, וידובר בתחילה על הדיינים ועל העדים שבשני מקצועות האלה מתחיל הדין ועל השבועה שהיא ג"כ חלק מחיקור הדין עיי' בספרנו דרכי המשנה 261, ואח"כ על דיני ממונות). — וכזה תנוח דעתנו ג"כ אם לא ניסדר הירושלמי לס' קדשים וטהרות כי לא מצאו העת לגשת אל המלאכה, ואך מס' גדה סידרו לרוב צרכה וגם אינה גדולה בכמותה, ומסתמא קרבו ג"כ לסדר מס' חולין לרוב דיניה, ואפשר גם למס' אחרות דס' קדשים כמס' מנחות בכורות הנוגעות ג"כ בחלק גדול או קטן בדינים הנוהגים אחר הכית. אך לא השלימו המלאכה ולא עלה בידם רק מעט מזער. והרמב"ם שכתב ונמצא חמשה סדרים שלמים נקט ל' שלמים על הרוב כלו' על הד' סדרים כי בודאי לא נמצאו בימיו כ"א איזה דפים מזה הסדר וכמו שהוכחנו לעיל שלא היה להדייק ירושלמי למס' חולין. —

וגם זה המעט אשר היה עוד מצוי להרמב"ם כלה ספה, וכמו שאבדו באורך הזמן הדי' פרקים האחרונים דמס' שבת ופ"ג דמס' מכות, ואלה המס' היו מסודרות בשלמות.

ה. הגדות הירושלמי ומה שיש בינן ובין הגדות הבבלי.

בתלמוד ירושלמי באים מליצות וסיפורים ומדרשי המקראות והם הנקראים בכלל בירושלמי אגדה ובבבלי הגדה. והוא שם משורש נגד ובהפעל הגיד ומזה הגדה בבבלי, ובירושלמי הוא על דרך אפעל בל' ארמית כנודע ומזה אגדה. ועיקר מדרש המקראות בהגדה הוא בדברי מוסר להורות הדרך ילכו בו, או בדברי נחמה להקים האמללים והנדכאים בעול הגלות ושעבוד מלכות. והתנאים והאמוראים הרחיבו הסיפורים והמאמרים הנמצאים בספרי קודש, והמופחים בימים קדמונים שמו אותות לאחור לדבר על לב העם ולהרהיב בנפשם עז עד כי תבוא הנחמה לא תאחר המאמין לא יחיש. — ומצינו בירושלמי „ספרי אגדתא“ עיי' על זה בס' מאור עינים פט"ו ובס' ערך מלין ערך אגדה.

ומצינו „רבנן דאגדתא“ מעשרות פ"א מ"ח ע"ד יבמות פ"ד הל' ב'. וזה מורה שכמו שעסקו קצת חכמים לשנות ברייתות והם ידועות בשם שוני הלכות כן עסקו קצתם באגדות והם הנקראים בשם רבנן דאגדתא. ואלה רבנן דאגדתא דרשו המקרא גם ע"פ לשון יוגית. עיי' מעשרות שם דילמא מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבנינו פלגן לבנינו, והוא מל' יוגית *ἵμωσ* כלו' חצי.

ודרך דרשה באגדה הוא לרוב על דרך אל תקרי אף שהירושלמי לא אמר אל תקרי וסמך על המכין וכמו שהערנו פ"ב. — גם נמצא באגדה חילוף ה"א בחי' כדרך הברת בני א"י (עיי' פ"ב) וזה אפי' בדרשת המקרא להלכה. עיי' פאה פ"ו כ' ע"ב ר' זעירה בעי קומי ר' אבהו מניין שהוא טעון (פדיון שנאמר, וכן הוא מ"ש פ"ה נ"ו ע"א) קודש חילולים קודש חילולים (ועיי' בבלי ריש פ' ביצד מברכין) לא מתמנעין רבנן בין ה"י לחי"ת. — שבת פ"ז הל' א' (ט' סוף ע"ב) רבנן דקיסרין אמרין מן אתרה לא חסדה כלום אל"ף חד לט"ד תלתין ח' תמניא לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת.

גם מאמרים בעניני הרפואה נכללו בשם הגדה. ונמצאו בירושלמי מס' תרומות פ"ח הל' ה' שבת פ"ד הל' ג' ד' ע"ז פ"ב הל' ב' ובמ"א, ובבבלי שבת פ"ד פסחים פ"י גיטין פ"ז ובמ"א. ויש בענין זה הבדל בין הירושלמי ובין הבבלי, הירושלמי טביא רפואות אשר יש להן תועלת בדרך הטבע ע"י קישור פנימי עם המחלה, והבבלי בוחר לרוב בסגולות וכמיני רפואות אשר לא ירפאו כ"א באיזה כח נסתר ולא ע"פ הטבע. וכבר נשאל הרשב"א ז"ל אם יש ממש ברפואות כאלה והשיב (תשו' תי"ג תכ"ה) שהוא נכון הרכה בזה

ע"ש. — וכן לא חשו בא"י לקצת סכנות ע"י מזיקין וכדאיתא בבלי פסחים
ק"י ע"ב במערבא לא קפדי אוגוי. — והרבה סיפורים באים בשני התלמודים
והם נכללו ג"כ בכלל הגדה. ובבבלי באים לפעמים סיפורים אשר אין מוכנים
כלל לפי פשוטם כהך דרבה בר בר חנה ועוד אחרים בפ"ה דב"ב ובמ"א
ובלתי ספק יש להם תוך משונה מברם, ובירושלמי הסיפורים נאמרים לפי
פשוטם ואף שנמצא בהם לפעמים קצת זרות. — וכנח המליצה נראה להבבלי
יתר שאת על הירושלמי. כי אף שההגדה בשני התלמודים מלאה חן והיא
כמל על ארץ עיפה להנפש השוקקת להגביה ממעל לחשכת התבל והכליה
ודאגותיה ולשאוב מהמעין אשר מריחו יפרח שלום והשקט ודממה, בכל זאת
גבר הבבלי על הירושלמי ברוח המליצה וכח הדמיון. נעימות המישל כהוא
דבבלי תענית ה' ע"ב למה הרבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה עיף
ורעב וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו
אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן
במה אברכך אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין דרי פירותיך מתוקין וכי אלא
יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך ע"כ, תפקד בירושלמי וכל
המשלים הנמצאים בו וברכות לאט לאט יהלכו ולא יגביהו עוף על שדה
תרומות המליצה כהבבלי. וגדול כח התלמוד הזה שמלביש גם חרדת המות
בלבוש המליצה, לפניו תדוין דאבה מפני עת הפירוד מן החיים, וגם מלאך
המות התאזר חנינות ואינו כחיה שואגת לטרף ושואף בחימה לנפשות בני
אדם ולהרבות חללים. מה נעמו הסיפורים בבלי מ"ק כ"ה ואיך נהפך שם
המלאך המשחית לאוהב לאנשים צדיקים! — ונציג פה זה לעומת זה סיפור
הבא בבבלי והבא בירושלמי בזה הענין. בבלי סוכה נ"ג ע"א: אליחורף ואחיה
בני שישא סופרים דשלמה הוו יומא חד הווייה למלאך המות דקא עציב אמר
ליה אמאי עצבת אמר ליה דקא בעו מינאי הני תרתי כושאי דיתבי הכא
מסרינהו לשעירים שדרינהו למחוזא דלח כי מטי למחוזא דלח שכיבו למחר
חזי למלאך המות דהוה קבדח אמר ליה אמאי בדיחת אמר ליה באתר דבעו
מינאי תמן שדרתינהו מיד פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין
ביה לאתר דמתבעי תמן מוכלין יתיה. — ובירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ג
כתובות פ"ב הל' ג' אליחורף ואחיה תרין איסקבטרי דשלמה חמא מלאך
מותא מסתכל בון וחריק בשינוי אמר מילה ויהבון בחללא אול ונסתון מן
תמן אתא קאים ליה גחיד לקבליה אמר ליה ההיא שעתא הויתא איתרוק
בשיניך וכדון את גחיד לן אמר ליה (אמר, כן הוא כתובות שם) רחמנא
דינסב לאליחורף ואחיה מן חללא ואמרית מאן יהיב לי אילין להן דאישתלחית
מיסבינן ויהב בליבך לתיעבד כן בגין דנתעבד שליחותי אול ואיטפל בון זמן (צ"ל
מן וכאשר הוא כתובות) תמן ע"כ. וכל מי שיש לו חיד למעום יבין מה שיש
בזה בין הבבלי והירושלמי. — אבל מצינו גם בירושלמי מליצות נאות מעירות
תקוה ונחמה כהא דריש ברכות ב' ע"ג, ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא הוו
מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו איילת השחר שבקע אורה אמר ר'
חייא רבא לר' שמעון בן חלפתא בירבי כך היא גאולתן של ישראל בתחילה

קיטאה קיטאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת ע"כ. וכן נמצאו מליצות הרבה המשמחות את לב השואפים לראות ציון ביפיה והדרה.

גם זאת להבבלי שהיא שומר יותר יופי הלשון והמליצה בתפילות מהירושלמי. עיי' ברכת הביננו בבלי ברכות כ"ט הביננו ד' אלקינו לדעת דרכיך ומול את לבבינו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך וכו'. ובירושלמי שם פ"ד ח' ע"א הביננו רצה תשובתינו סלה לנו גואלינו רפא חליינו ברך שנותינו. — ועיי' בבלי יומא פ"ז ע"ב נוסחת הוידוי ביה"ב, ועיי' ירושלמי סוף יומא כיצד הוא מתודה ר' ברכיה בשם רבי בא בר בינה רבנני חטאתי ומורע עשיתי וכדעת רעה הייתי עומד ובדרך רחוקה הייתי מהלך וכשם שעשיתי איני עושה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי. — והירושלמי אוהב ג"כ לספות בתפילה פסוקים על פסוקים ואין כן דרך הבבלי. וראה מה גם בזה בין הבבלי והירושלמי. בבלי ברכות נ"ה ע"ב נזכר נוסח התפילה הידועה לתענית חלום. ובירושלמי שם פ"ה ט' ע"א נזכר ג"כ המטבע של בבלי אלא שנתוספו שם דברים ורבו כמו רבו הפסוקים: אם טובים הם יתקיימו עלי לששון ולשמחה לברכה ולחיים וכו' כן תהפוך את כל חלומות הקשין ומה שחלמו לי אחרים לטובה לברכה ולרפואה ולחיים לשמחה ולששון ולשלום הפכת מספדי למחול לי פיתחת שקי ותאזרני שמחה למען יזמך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך או תשמח בתולה במחול בחורים וקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושימחתים מיגונם (ועיי' בבלי שם). — ודע בעל המאמר בירושלמי של יהי רצון של תענית חלום הוא ר' יונה בשם ר' תנחום בר חייא. ובבבלי שם נ"ה איתא אמר ומר זוטרא ורב אשי הווי יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד לימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריה פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דהווי חלמא ולא ידע מאי הוא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו'. והנה אלה החכמים זוטרי טובי מרי תנחום בר חייא שהיה קודם לרבא (עיי' פ"ד), וזה המטבע של בבלי הוא המטבע של הירושלמי ובשינוי. ונראה שכא"ל לבבלי, והמילתא דלא שמיע ליה לחבריה הוא במה שתיקן המטבע זה בדרך הנאות בלשון ובתפילה. וזה מורה ג"כ שחכמי בבלי חקרו והבדילו בין הנאות לאשר איננו נאות.

ונמצאו הגדות בבבלי ועיקרן בירושלמי ולהפך הגדות בירושלמי ועיקרן בבבלי. עיי' בבלי יבמות ק"ה ע"א לוי נפק לקרייתא בעו מיניה גידמת מהו שתחלוין יבמה שרקקה דם מהו אבל אנדי לך הרישום בכתב אמת מכלל דאיכא כתב שאינו אמת לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא אמרי ליה מי כתיב וחלצה ביד מי כתיב וירקה רוק אבל אנדי לך הרישום בכתב אמת וכי יש כתב שאינו אמת לא קשיא כאן כגור דין שיש עמו שבועה כאן כגור דין שאין עמו שבועה ע"כ. ובירושלמי שם קרוב לסוף פ"ב איתא זה הסיפור

בהרחבה גדולה וז"ל. בני סימונייא אתון לגבי רבי אמרין ליה בעא תתן לן
חד בר נש דריש דיין וחזן ספר מתניין ועבד לן כל צורכינן ויהב לון לוי בר
סיסי עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה אתון ושאלון ליה הגידמת כמה
היא חולצת ולא אניבון רקה דם ולא אניבון אמרין דילמה דלית הוא מרי
אולפן נישאול ליה שאלון ליה דאגדה אתון ושאלון ליה מהו הדין דכתיב אבל
אגיד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת
ולא אניבון אתון לגבי רבני אמרון ליה הדין פייסונא דפייסנתך אמר לון חייבון
בר נש דכוותי יהבית לכון שלח אייתיתיה ושאל ליה אמר ליה רקה דם מהו
אמר ליה אם יש בו צחצוחית של רוק כשר הגידמת כמה היא חולצת אמר
ליה בשניה אמר ליה מהו הדין דכתיב אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת
אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת אמר ליה עד שלא נתחתם גזר
דין רשום משנתחתם גזר דין אמת אמר ליה ולמה לא אניבתינן אמר ליה
עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי וקרא עליו אם נבלת
בהתנשא ואם זמות יד לפה מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על שנישאת
בהן עצמך ע"כ. והמעשה הזה היה בא"י, כי שם ישב רבי והסיפור בא לבבל
ע"י חכמים אשר נחתו מא"י לשם והם סיפרו אותו בקיצור ולא דייקי ביה כל
כך. וכן באו הגדות דבבל לא"י ע"י חכמים אשר עלו לשם ועי"ז נתהוו שינויים
זכמו שהערנו לעיל בענין ההלכות. עי"י בבלי כתובות ס"ז ר' חנינא הוה ההוא
עניא דהוה רגיל לישדורי ליה ארבעה זוזי כל מעלי שבתא יומא חד שדרינהו
ניהליה ביד דביתוהו אתיא אמרה ליה לא צריך מה חזית שמעי דהוה קאמרי
ליה כמה אתה סועד בטלי כסף או בטלי דהב אמר היינו דאמר ר' אלעזר
בואו ונחזיק טובה לרמאין ע"כ. ובירושלמי פאה כ"א ע"ב איתא שמואל ערק מן
אבוי אזל וקם ליה בין תרין צריפין דמיסכנין שמע קלהון אמרין בהדין אננימין
אנן אכלין יומא דין בארגנטורין דדהבא ובארגנטורין כספא עאל ואמר קומי
אבוי אמר ליה צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם ע"כ. והגה הירושלמי
מראה בעצמו שזה המעשה היה בבבל, דאכזה דשמואל ושמואל היו בבבל,
ובבבלי מיוחס זה המעשה לר' חנינא ונראה שהוא אמורא בבבלי (ומן האחרונים
שהרי אמר "היינו דאמר ר' אלעזר" ואפשר שהוא ר' חנינא מסורא), וקשה
להאמין שהיו שני מעשים מכוונים וכאשר קרה לר' חנינא קרה לשמואל.
ויותר נראה שהמעשה דבבלי הוא עיקר ומבבלי בא הסיפור לא"י ובשנינו.

ויש סיפורים בבבלי אשר עיקרם בירושלמי, ובבבלי יש קושי להבינם
ובירושלמי מוכנים בלי נפתל ועקש. עי"י בבלי סנהדרין ה' ע"ב דתניא פעם
אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמנבלין עיסותיהן בטומאה אמר
להם מפני מה אתם מנבלין עיסותיכם בטומאה אמרו לו תלמיד אחד בא לכאן
והורה לנו מי בצעים אין מכשירין והוא מי ביצים דריש להו ואינהו סבור מי
בצעים קאמר ע"כ, וכבר נתקשו התו' שם איך טעו בין ביצים לבצעים ור"ת
נדחק בזה ע"ש. אבל בירושלמי שביעית ריש ס"ז איתא בזה"ל: רבי הוה בעכו
חמתון אכלון פיתא נקייה אמר לון מה אתון לתן אמרו ליה תלמיד אחד

בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין מכשירין סברין מיטר ואנן שלקין
 ביעין ולתין במיהן סברין מיטר מי שלק של ביצים ולא אמר אלא מי ביצים
 עצמן. — ועיי' מנחות ס"ד ע"ב ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא עומר
 מנגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר כי מטא עומר לא חוו ידע מהיבי
 איתו עומר אכרוזו אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידא אאיגרא וחדא ידא
 אצריפא אמר להו מרדכי מי איכא דוכתא דשמה גנות צריפין או צריפין גנות
 בדקו ואשכחיה כי בעו לאתויי שתי הלחם וכו' אמר להו מרדכי וכו'. וכבר
 נתקשו התו' שם ד"ה אמר להו מרדכי היאך האריך מרדכי ימים כל כך ע"ש,
 ובדיבור הקודם כתבו שבירושלמי שקלים תני לה אאיך עובדא. וז"ל
 הירושלמי שקלים פ"ה הל' א' אמר ר' חסדא פעם אחת יבשה ארץ ישראל
 ולא ידעו מהיכן להביא והוה תמן חד אילם דהוה יתיב חד ידיה על גנות וכו'
 אייתוניה קמיה דפתחא (צ"ל פתחיה) וכו' אמר ר' יוסה בי ר' בון פעם אחת
 נשרף (נשרף) כל העולם כולו ולא היו יודעין מאיכן להביא והוה תמן חד
 אילם והוה יהיב ידיה על עיניה וידיה על סוכרא אייתוניה גבי פתחיה וכו' ע"כ
 הרי דבירושלמי לא נאמר כלל שזה המעשה היה בימי הורקנס וארוסטובולס
 וכמו שהעידו כבר התו'. ועוד יש שינוי בין הבבלי והירושלמי דבירושלמי
 איתא ואייתוניה לגבי פתחיה ובבבלי אמר להו מרדכי, וזה השינוי נתהוה
 ע"י מה דאיתא במשנה שקלים שם פתחיה זה מרדכי והעתיקו בבבלי מרדכי
 במקום פתחיה בירושלמי. — ועוד יש שינוי שבירושלמי נזכרו הנך תרו
 עובדי נסתם ולא ידעו מהיכן להביא ומשמע דקאי תרויהו אעומר, ובבבלי
 איתא חד אעומר וחד אשתי הלחם.

וקצת מאמרים וסיפורים של הגדה נראה שבאו בכתב לבבלי, כי
 לפעמים עשו להם ספרי אגדתא והנך ספרי לא היו כתובים בדיוק.
 ירושלמי ברכות פ"ג ו' סוף ע"א איתא ר' יסא שמע דאתת אימיה
 לבוצרה אתא שאל לר' יוחנן מהו לצאת א"ל אי מפני סגנת דרכים
 צא אי משום כבוד אביו ואמו איני יודע א"ד שמואל בר יצחק עוד היא
 צריכה אטרחיה ר' יוחנן עלוי (נראה דצ"ל אטרחיה עלוי דר' יוחנן) ומר אס
 גמרת לצאת תבוא בשלום שמע ר' אלעזר ומר אין רשות גדולה מזו ע"כ.
 ובבלי קידושין לא ע"כ איתא זה המעשה בשינויים ובהרחבה. ר' אסי הוה
 ליה ההיא אימא זקינא אמרה ליה בעינא תכשיטין וכו' בעינא גברא דשפיר
 כותך שבקא ואויל לארעא דישראל שמע דקא אזלה אסתריה אתא לקמיה דר'
 יוחנן אמר ליה מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ לקראת אמא מהו א"ל איני
 יודע אתרח פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזורך
 לשלום אתא לקמיה דר' אלעזר א"ל (ח"ו דלמא) מירתח רתח א"ל מאי אמר
 לך א"ל המקום יחזורך לשלום אמר ליה ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך
 אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי ע"כ. והנה ממה
 דאיתא בירושלמי אטרחיה ובבבלי אתרח נראה שזה הסיפור בא לבבלי בכתב
 והכותב טעה בין אטרחיה לאתרח, וגם ייפה הסיפור בהוספות וכאשר הוא לרוב
 מנהג כותבי סיפורים.

עוד ראינו להעיר כי בהגדות הירושלמי נמצאו נוסחאות שונות במסכתות שונות. עיי' פאה פ"א מ"ו ע"ד המעשה דר' שמואל בר רב יצחק דהוה נסיב שבשא וכו' וע"ז ריש פ"ג. במס' פאה איתא והו"ר זעירא חמי ליה ומיטמור מן קמיו אמר חמי להדין סבא איך מכהות לן ובמס' ע"ז איתא והוון רבנן מרגנן ביה אמר לון ר' זעירא ארפון ליה לית אהן סבא ידע מה עבדי. ועוד יש שינויים אחרים בין הנאמר במס' פאה ובמס' ע"ז ע"ש.

עוד יש לדעת שכפי הנראה מן הכבלי כאו לפעמים דורשי הגדות מגליל לבבל כעין דרשנים עובדים מעיר לעיר. עיי' שכת פ"ה ע"א דרש ההוא גלילאה עליה דר' חסדא בריך רחמנא דיהוב אוריאן תליתאי לעם תליתאי וכו'. חולין כ"ז ע"ב דרש עובר (אפשר שהכוונה במ' "עובר" דרשן העובר מעיר לעיר וכמו שהערנו אלא דאו היה צ"ל ההוא עובר) גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הוכשרה בשני סימנים וכו'. ועיי' שכת פ' ע"ב דההוא בר גליל דאיכלע לבבל דאמרי ליה קום דרוש לנו במעשי מרכבה וכו'.

ומדי דברנו על הגדות הירושלמי נעיר עוד כי הרכה הגדות של הירושלמי באות במדרש רבה וביחוד בכראשית רבה, ורש"י ז"ל פ' ויגש מ"ז ב' מכנה הב"ד אגדת א"י. והנה כזה נראה מעין נפתח לברר וללבן מתוך הרכות הגדות הירושלמי שלפנינו המלאות לפעמים טעיות, ובפרט מהב"ד ימצא להן תיקון להעמידן על תכונתן. אך כאשר נשים עין בקורת על הב"ד ונציגה אותו לעומת הירושלמי יצא לנו שמחברי הרכות שלחו כבר יד בירושלמי ולא נתנו מקום להגדות הירושלמיות כצורתן וכתכונתן, אבל שינו ותקנו והוסיפו ביאור. ולדוגמא נציג פה איזה מאמרים של הירושלמי והב"ד זה לעומת זה. ירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ב כתובות פ"ב הל' ג' איתא רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה ומן גובעין (בכתובות הגי' ומן גוביהון פ"י מתוכן) עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי . . . ולמה חש שינוי חד זמן עבר חמא חד עיגול מנכס געה ואמר ליה רבי שיזבי אמר ליה לכך נוצרת ע"כ. וב"ד פל"ג איתא רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי כנישתא דבבלאי בציפורין עבר חד עגל קודמוי אול למתנכסה ושרי געי כמימר שיזבני אמר ליה ומה אני יכיל למיעבד לך לכך נוצרת וחשש רבי את שינוי י"ג שנה ע"כ. והמעין יבין כמה שיש בב"ד מן הביאור. בירושלמי חמא חד עיגול מנכס בב"ד אול למתנכסא. בירושלמי געה ואמר ליה רבי שיזבי, בב"ד ושרי געה כמימר שיזבני (ומליצת הירושלמי נאה ממליצת הב"ד). בירושלמי לכך נוצרת ובב"ד בהרחבה ומה אני יכיל למיעבד לך לכך נוצרת. גם ההתחלה בב"ד רבינו הוה יתיב לעי באורייתא וכו' הוא כעין יפוי. (והסיפור שרבי ישב י"ז שנה בציפורין איתא ב"ד פצ"ז ע"ש). — ירושלמי שם רבי הוה ענוון סגין והוה אמר כל מה דיימר לי בר נשא אנא עבד חוץ ממה שעשו זקני בתירה לוקני דשרון גרמון מנשיאותיה ומנוניה אין סליק ר' הונא ריש

גלותא להבא אנא מותיב ליה לעיל מיניי דהוא מן יהודה ואנא מבנימין
 דהוא מן דכריא ואנא מן נוקבתא חד זמן עאל ר' חייא רובא לגביה אמר ליה
 הא ר' הונא לכר נתכרכמו פניו של רבי אמר ליה ארונו בא ע"כ. ובכ"ד שם
 רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר כל דיאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה
 שעשו בני בתירה לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו ואין סליק ר' הונא
 ריש גלותא להבא אנא קאים לי מן קודמוהי למה דהוא מיהודה ואנא מבנימין
 והוא מן דוכריא דיהודה ואנא מנוקבתא אמר ליה ר' חייא רבה הרי הוא
 עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל
 ארונו הוא ע"כ. וכמה יש בכ"ד מן התוספות ומן השינוי ללה"ק כדי לבאר!
 וגם כמה שמתחיל הירושלמי הנך שני סיפורים בתיבת "רבי" והב"ד בתי
 "רבינו" מוכיח שהב"ד משנה לכבוד וכדרך האחרונים. — תרומות סוף פ"ח
 דיקלוט חזירא מחוניה מלייא דר' יודא נשייא איתעביד מלך נחת לפמיים
 שלח כתבין בתי רבנן תיהוון גבוי במפקי שובתא מיד אמר ליה לשלוחיא
 לא תתן להון כתבין אלא בערובתא עם מטעמי שמשא ע"כ. ובכ"ד פס"ג
 דקליטייננס מלכא הוה רעי חזירין בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדרא דר' הוון
 מינוקא נפקין ומחין ליה לבתר יומין איתעביד מלך נחית ויתב ליה בהדא
 פמיים ושלח כתבין לטבריה מפני רומשא דערובתא אמר אנא יתי (יהיב)
 קילוון דיהוון רברבני דיהודאי קיימין קודמי בצפרא דחד בשבא פקדיה לשלוחא
 אמר ליה לא תתן יתהון להון אלא עם מטעמי זומא דערובתא ע"כ. והמעין
 יראה בקל כמה יש כבר באלה שורות מן ההרחבה בכ"ד, ויותר ויותר בכל
 הסיפור, עיי' בירושלמי ובכ"ד שם. ודע שכותב הב"ד לא דקדק כראוי בדברי
 הירושלמי ומתוך זה בא לטעות גדול. דבירושלמי איתא דיקלוט חזירא,
 והוא מדויק היטב, כי דקליטייננס היה נקרא בתחילה דיקלוט (דיוקלים)
 ומשפחתו היתה מכונה חזירא על שם ארץ מולדתה אילליריען, ואנשי
 אילליריען היו ידועים לרועי חזירים כמבואר לסופרי הרומיים האחרונים, ואח"כ
 הסב שמו לכבוד וקרא עצמו דקליטייננס (עיי' תוספות). וסופר הב"ד לא ירד לכל
 זה ושם אותו לרועה חזירים וגם קרא שמו מתחילה דקליטייננס. — חגיגה פ"ב
 הל' א' (ע"ז סוף ע"א) שוב מעשה בי ר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא
 כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו מאיין ולאין בן זומא אמר לו מסתכל הייתי
 במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא פותח
 טפח נאמר כאן ריחוף ונאמר להלן כנשר יעיד קנו על גזוליו ירחף מה ריחוף
 שנא' להלן נוגע ואינו נוגע אף ריחוף שנא' כאן נוגע ואינו נוגע. ובכ"ד פ"ב
 וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא עבר ר' יהושע ושאל בשלומו פעם
 ושתיים ולא השיבו בשלישית השיבו בבהילו א"ל בן זומא מאין הרגלים א"ל
 מעיין הייתי א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זו מכאן עד שתודיעני
 מאין הרגלים א"ל מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים
 למים התחתונים אלא כשתיים ושלוש אצבעות ורוח אלהים מנשבת אין כתיב
 כאן אלא מרחפת כעוף הזה שמרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות נהפך
 ר' יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא לא שהו ימים מועטים ובן זומא

בעולם ע"כ. הנה הב"ר מרחיב הרבה בזה ומבאר, גם הסגנון כהך מנשבת אין
כתיב כאן וכו' הוא מאוחר. — וכבר הבאנו לעיל הירושלמי דיבמות פ"ב
בני סימוניא אתון לגבי רבי אמרו ליה בעא תתן לן חד בר נש דריש דין
וחזן ספר מתניין ועבד לון כל צורכינן וכו' ובב"ר פ' פ"א רבינו הוה עבד על
סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו אמרו לו ר' נתן (תן) לנו אדם אחד
שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו וכו'. ובירושלמי שם ולא
אניבון אתין לגבי רבי אמרון ליה הדין פייסונא דפייסנך, ובב"ר ולא השיבן
וכיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו א"ל מה עכדון
לך אנשי סימוניא אמר לו אל תזכרני צרתי שלשה שאלות שאלו אותי ולא
יכולתי להשיבן ע"כ הרי מה שיש בזה מן השינוי במעשה ובסגנון, והכל
מורה שהוא מאוחר מן הסיפור בירושלמי. וע"ש עוד שינוי גדול. — ועיי'
ירושלמי שבת פ"ו ה' ע"ג בעובדא דר' לעזר אזל לפוניו וכו' וב"ר פ"י ר'
אלעזר הוה יתיב מטייל בבית הכסא אזיל חד רומאי ותרכיה וכו' והב"ר מוסיף
ומבאר. ירושלמי סוף פ"ב דסנהדרין בהווא עובדא דיוסי מעוני וב"ר פ' פ',
וכן במקומות הרבה הב"ר מרחיב ומבאר הסיפור של הירושלמי.

הב"ר לא מרחיב לבד הסיפור הבא בירושלמי בקיצור אלא שמשנה
ומהפך לפעמים הסדר, וכזה יבוא הענין יותר מאשר הוא לפנינו בירושלמי.
בלאים פ"א כ"ז ע"ב ואם כן למה נתקללה הארץ ר' יודן בר שלום אמר עיי'
שעברה על גזירותיו של הקב"ה תדשא הארץ דשא עשב מוריע זרע והיא לא
עשת אלא ותוצא הארץ דשא עשב מוריע זרע למינהו (בכל זה סמך אסיפא
דקרא ועץ פרי למינהו . . . ועץ עושה פרי עיי' לקמן הב"ר) ר' פינחס אמר
שמחה בציוויה והוסיפה אילני סרק על דעתיה דר' יודן בר שלום יפה נתקללה
הארץ על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה הארץ כאינש דאמר ליט ביזא
דכן איינק ואתיא כ"י ר' נתן שלשה נכנסו לדין וארבעה יצאו מקוללין ארורה
האדמה בעבורך ע"כ. ב"ר פ"ה תני בשם ר' נתן ג' נכנסו לדין ור' יצא מחוייבין
ואלו הן אדם וחוה ונחש נכנסו לדין ונתקללה הארץ עמהן שנא ארורה
האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין זבובין פיעושיין
אמר ר' יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה ולמה נתקללה ר' יהודה ב"ר
שלום ור' פינחס ר' יהודה ב"ר שלום אמר שעברה על הציווי שכך אמר לה
הקב"ה תדשא הארץ דשא וגו' מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא
עשתה כן אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל (והעץ אינו נאכל) ר' פינחס
אמר אף הוסיפה על הציווי שמחה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי אפי'
אילני סרק עשו פירות על דעתיה דר' יהודה בר שמעון (שלום) ניחא אלא
על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה אלא כאינש דאמר יהון לייטן ביזא
דהדין מינק ע"כ. ויש כאן הרחבה בב"ר וגם הסדר מהופך בירושלמי איתא
הא דר' נתן בסוף כל המאמר ובב"ר הוא בפתיחת המאמר. (ואפשר גם
בירושלמי היה כתוב הא דר' נתן בראש המאמר ואח"כ ולמה נתקללה וכו'
והג"י שלפנינו קשה להולמה עיי' בפירושו שם). — וכן בא הב"ר לבאר
ולשנות לפעמים מאמרי ההלכה. עיי' ירושלמי ברכות פ"ד ז' ע"ג אמר ר'

חנינא משכני ר' ישמעאל ב"ד יוסי אצל פונדוק אחד אמר לי כאן נתפלל
אבא של לילי שבת בערב שבת וכו' עד מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יוסא
קאים ע"כ. ועיי' ב"ד פ"י. — ירושלמי ברכות פ"ו י"א ע"ב כל ההלכה למשנה
נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהן וע"ש המעשה דשמעון בן שטח עם
ינאי מלכא, וכמה יש בזה מן ההרחבה ושינוי הסדר ב"ד פ' צ"א הן במאמרי
ההלכה הן בהספור דשמעון בן שטח. — ועיי' לקמן פ"ד ערך ר' הונא רובה
דציפורין שטעה מסדר הב"ד בכונת הירושלמי.

ודע שכב"ד באים מאמרים ובפרט סיפורים בל' ארמית קרוב לל' סורמית
וכדרך הירושלמי עיי' ריש פ"ב, ומאמרים וסיפורים בל' הבבלי והם נלקחים
בעיקרם מן הירושלמי. והסיפורים ממין הראשון הם בלתי ספק קודמין בזמן
כלו' נאספו בכ"ד קודם להסיפורים ממין השני, אשר כבר הורקו על ידי אחרון
מכלי אל כלי מן לשון הירושלמי ללשון הבבלי, עיי' הסיפור דאנשי
סימוניא ירושלמי יבמות פ"ב וב"ד פ' פ"א אשר הבאנו לעיל. והנה על
הסיפורים של מין השני אין מן הצורך להביא ראיה שמאספם הוסיף ביאור
על הסיפורים הראשונים והרחיב אותם וכדרך כל המספר בזמן מאוחר קורות
זמן קודם, אבל גם על הסיפורים ממין הראשון אשר הם בל' הירושלמי יש
להחליט עיי' המקומות שהבאנו לעיל מירושלמי פ"ט דכלאים וב"ד פ"ג
והדומים להם שמאספם אל הב"ד כבר הוסיף לכאר מאמרי הירושלמי ואין
לגזור מהב"ד על הויית סיפור הירושלמי. — אבל בכל זאת הב"ד רב התועלת
להבין על ידו הגדות הירושלמי כהך הסיפור דר' אלעזר אול לפונייא שבת
פ"ז ח' ע"ג וב"ד פ"י שצייננו לעיל, אשר אין לו הכנה בירושלמי ועיי' הב"ד
יבואר היטב. וכן נמצאו לפעמים בירושלמי סיפורים ומאמרים משוללי הכנה
עיי' שניאות הסופרים ובכ"ד הם מתוקנים.

ומה שהחלטנו על הב"ד הוא ג"כ משפט שאר הרבות, ואין צריך להביא
ראייה על זה כי כל הרבות חוץ מויקרא רבה ואיכה רבתי הן מזמן מאוחר, וכל
מעייין יבין בקל שהן מלאות הוספות וביאורים על הסיפורים אשר מקודם
בירושלמי וכבבלי. אבל גם בויקרא רבה ואיכה רבתי באים סיפורי הירושלמי
בביאור ובהוספה ואף שהם בל' הירושלמי. עיי' סוטה פ"א הל' ד' הך עובדא
דר' מאיר הוה יליף דריש בכנישתא דחמתא כל לילי שוכא והוה תמה חדא
איתתא וכו', וביקרא רבה פ"ט. — הוריות פ"ג הל' ז' מעשה כי ר' אליעזר
ור' יהושע ור' עקיבה שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מנבת חכמים והוה תמן
חד אבא יהודה וכו', וביקרא רבה פ"ה וכן במ"א. — ר"ה פ"ג הל' ח' (ג"ש ע"א)
שמואל אמר וצבא תנתן על התמיד בפשע בפשעה של תורה וכו', ומדרש איכה
פסקא ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש וכו' שמואל תני לה בשם ר' שמואל בר אמי
אימתי המלכות גזרת גזירה וכו'. — מ"ש פ"ד נ"ה ע"ב חד בר נש אתא לגבי ר'
יוסי בן הלפתא אמר ליה חמית בחילמא מיתמר לי אזיל לקפודקא ואת
משכח מדלא דאבוך וכו', ובמדרש איכה פסקא רבתי בגוים חד בר נש
אתא לגבי ר' יוסי בר הלפתא וכו'. — ברכות פ"ב ה' ע"א עובדא הוה, בחד

יהודאי דהוה קאים רדי געת תורתיה קומי עבר חד ערביי ושמע קלה א"ל בר
יודאי בר יודאי שרא תורך ושרא קנקנך וכו', ובמדרש איכה פסקא על אלה
אני בוכיה עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי געת חדא תורתיה עבר עלוי
חד ערביי א"ל מה את א"ל יהודאי א"ל שרא תורך ושרא פדנך וכו' ועיי'
שם כל המאמר וכמה שהוא מרחיב הסיפור דהירושלמי.

ואין להאריך בהרחבת שאר המדרשים, מדרש שמואל מדרש תהלים
מדרש משלי פסיקתא וכו', והם בכל מקום שלא בדיוק. וגם הילקוט שמעוני
נראה שתיקן ההגדות הירושלמיות. עיי' פאה פ"ג י"ז ע"ד ר' פינחס משתעי
הדין עובדא תרין אחין באשקלון הוו להו מגורין נוכראין אמרי כרון אילין
יהודאי סלקין לירושלם וכו' ועיי' ילקוט מלכים א' ס"י רכ"ב (ובהרחבה רבה
מדרש חו"ת פ' מה יפו פעמיך בנעלים).

עוד יש להעיר: שמות האמוראים משונים בהרבה מקומות ברכות מן
הירושלמי (ולפעמים גם שמות התנאים). גם נמצאו ברכות שמות אמוראים
ירושלמיים אשר לא נזכרו בירושלמי. ואין לסמוך עליהם כלל כי נראה
במקומות לא מעט זיפסם מתוכם וכי הם ילדי שניאת הסופר.

פרק רביעי.

סדר האמוראים דתלמוד ירושלמי.

דיעת סדר האמוראים דתלמוד ירושלמי רב התועלת כמבואר לכל מבין,
כי על ידה יש לברר זמן התחלת זה התלמוד וחתימתו ובלעדי הידיעה זאת
נגיש כעורים באפילה. גם נודע לפעמים על ידה פ"י הש"ס על בוריו ויוסר
המכשלה אשר יכשל בה בקל המשולל מהידיעה זאת. ונציג פה לדוגמא המאמר
דברכות פ"ז י"א ע"ג ר' יונה ור' אבא בר זימנא בשם ר' זעירא לשני בתים
נצרכה אמר ר' יוחנן והן שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן ופ"י קצת
המפרשים הא דמצטרפין בב' בתים היינו שנכנסו מתחילה ע"מ כן ור' יוחנן
קאי אהא דא"ר ר' יונה וכו'. ולו הבינו סדר האמוראים לא באו לטעות זה,
דר' יוחנן קדם הרבה לר' יונה וגם לר' זעירא. — גם יש בזה תועלת גדולה
לתקן טעויות הסופרים ושינוי הגרסאות, עיי' לקמן ערך ר' תנחום בר ירמיה.

ונציג פה איזה כללים אשר היו לנו לעינים בחקירה הזאת.

א) מצינו במקומות הרבה פלוני אמר בשם פלוני. ודעת רש"י חולין
י"ז ע"ב כל היכא דאמר משמיה דפלוני לא שמעה ממנו אלא מאחרים שמע
שקבלוה ממנו עב"ל, וכן כתב שם ק"ג ע"ב ד"ה הא דרביה. ובירושלמי איתא